

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

1

AXEL
ROSMAN.

JANUAR 1937

Sõõris: Meie kaevik Narva rindel det. 1919.

A/S TALLINNA LAEVAÜHISUS

Laevaomanikud ja laevamaaklerid.

Süte importöörid ja speditöörid.

Peakontor S. Karja 18. • Telefonid 426-90 (4 liini)

Ekspeditsioon: Kaupade tollimine ja ekspedeerimine. Inkasso. Kinnitus. Korrespondendid kõigis suuremates sadamalinnades.
Telefon 426-90; telef. tollil 460-04

Tollivabaladu: Laevade varustamine ja provianteerimine tollivabalaost
Ladu sadamas Uus Hollandi 6. Telefon 314-52
Kontor V. Sadama 3. Telefon 456-38 ja 441-80

S ü t e l a d u: Auru- ja sepasõed ning valu- ja küttekoks laost ja sadamas otse laevast alati saadaval.
Kontor V. Sadama 3, telef. 456-38 ja 441-80

Laevatarvete-kauplus ja purjetöökoda

V. Sadama 3, telefonid 456-38 ja 441-80

M a l m i l a d u _____

PÖLLUMAJANDUSE PANK

T a r t u s, S u u r t u r g 9

Telefonid: Juhatus 10-65, üldtelefon 50 ja 16-99

Pank annab laene põllumajandusele heade kindlustuste vastu.

Pank võtab raha hoiule, makstes ajakohast protsenti

Pank annab garantiisid riigi hangete, töölepete ja avansside kindlustuseks.

Ostab ja müüb välisraha.

Pangal on korrespondendid kõigis tähtsamates keskkohades.

Akkreditiivid piimaühisustele raudtee veokirjade vastu.

Pangal on tulekindel varakamber (seif) kasutada väikeste tasu eest.

PANGA LIHKMETEKS ON AINULT PÖLLUMEHED JA PÖLLUMAJANDUSLIKUD ÜHISUSED

ÄRITUNNID KELLA 9-2

Panga juures

KINDLUSTUSSELTS „OMA“ AGENTUUR

J U H A T U S

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JAANUAR 1937

NR. 1 (4)

Vastutav- ja tegevtoimetaja kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Vana Posti 6—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks
Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

LUGEJAILE!

Meie Vabadussõda on suur varaait laialdase ja mitmekülgse aineistikuga. Sellest on senini võrdlemisi veel vähe ammutatud laiemale avalikkusele — tõsise isamaalsuse ja kangelasmeele hiilgavaks eeskujuks, eriti õppivale noorsoole.

Selle lünga täitmine, ühes sihiga ühtlasi kaasa aidata Vabadussõja jäädvustamisele sõnas ja pildis ning Vabadussõja arhiivalide ja mälestuste kogumisele Sõjaarhiivile, põhjustaski „Vabadussõja Tähistel“ ilmumise jätkamise Vabadussõja Mälestamise Komitee väljaandel, uuendatud kujul, mõõdunud aasta oktoobris.

Ajakirja esimesed numbrid on leidnud ootamata suurt tähelepanu ja poolehoidu, kuigi need ei ole vast vabad puudustest, mis paratamatud töö esialgsel organiseerimisel.

Käesoleva numbriga „Vabadussõja Tähistel“ algab uut aastakäiku seniste sihtidega ja uute lootustega.

Sisult jääb ajakiri endiseks, pühendatuna Eesti riikliku võitlusajastu (1917.—1920. a.), peamiselt aga Vabadussõja, sünd-

mustele, eluavaldustele ja nähetele, kusjuures, võimaluse piires, leiavad käsitlemist ka varemad ja hilisemad üldisema tähtsusega sündmused.

Esmajoonel avaldatakse ajakirjas sündmustest osavõtjate isiklikke mälestusi, milles peegeldub Vabadussõja meeleoluline külg, Vabadussõja vaim. Paralleelselt ilmuks ülevaatlikud kirjutused sõjategevusest, sündmustest, kangelastegudest jne. Piltide rohkearvuline valimik sisaldaks võimalikult haruldasi, seniilmumatuid. Huvitavad dokumendid leiaksid avaldamist originaalidena.

Kõige juures on toimetuse tõsiseks püüdeks kirjeldada Vabadussõda tõepäraselt, nii nagu see oli ja nii nagu seda nägid ning mäletavad osavõtjad, ilma tõtt moonutavate liialdusteta ning sihilikkuseta. Selles mõttes pannakse erilist rõhku kõikide andmete kontrollimisele.

Ajakirja rohkearvuline, järjest suurenev kaastöölaliste pere tohiks olla parimaks kindlustuseks selle sisuväärtusele. Samuti aitab selleks kaasa ka suurenev tellijate arv.

Tartu vabastamine – riigi ja rahva saatus.

Kolonel K. Parts.

Järkjärguline, vahetpidamata taandumine, alates Narvast kuni Kehran. Meie noor pealinn võis kuulda suurtükide mürinat. Isegi vapramate hinge tekkis kahtlus, kas jõuame vastu panna, kas tuleb kuskilt abi.

Meil on palju räägitud soomlaste abist, on palju räägitud ka inglaste abist. See kõik on olnud väga tänuväärt. Suurima

Kapten K. Parts,
Soomusrongide Diviisi ülem Vabadussõjas.
Tartu vabastamise juht 14. jaan. 1919. a.

tänu võlgneme kõige selle abi eest, mida meie hõimuvennad, kui ka suur lääneliitlane meile on pakkunud. Kuid pean siiski oma sügava veendumuse põhjal mainima, et ikkagi meie oma d v ä e d, meie omad vaprad eesti mehed olid need, kes andsid esimese karmi õppetunni ülbeks läinud ja võidujoovastuses olevatele punavägedele. Kehra liinil sündis see.

Oldi viimaks koos rind rinna vastu ja suur hiiglane oli see, kes komistas.

Edasi — Aegviidu, Lehtse, Tapa, Kiltsi, Rakke, Kaarepera, Voldi, Kärkna — terve rida järske valusaid hoope vaenlase pihta, kuni — Tartuni. Sinna nende seljataha,

nende südamesse oli suunitud meie ootamata hoop. See oli otsustav. Selle terava löögiga oli purustatud vaenlase vastupanu, ta süda ja sellega ka hing.

On kuulda olnud mõneltpoolt arvamisi, nagu oleks see sündinud kuidagi enne-aegu, nagu oleks võidud vaenlast haarata kaugemalt ja niiviisi tõsisemat, suuremat edu korraga saavutada. Seda on minul põhjus isiklikult mitte uskuda.

Teame, et terve diviis, hulka väeüksusi oli formeerimisel. Seal aga tulid kui välk selgest taevast — soomusrongid — kes purustasid vaenlase vastupanu tsentrumi ja ootamatalt kõigile oli Tartu vabastatud ilma pikema jututa, ilma suurema valut. Ja õnn Tartule...

Ühesõnaga — Tartu vallutati ilma valuta tartlastele ja ilma kaotusteta nende varandusele. Isegi Krediidkassa keldrist, sellest õudsemast vanglast, said vabaks mitusada ausat kodanikku, kes aeglase teotsemise korral oleks kahtlemata ära viidud kaugemale ja seal siis hukatud.

Tartu vallutamise tähtsust võime siis veel kõrgemalt hinnata, kui hetkeks peatume ja vaatleme, mis oleks olnud, kui Tartut oleks hakatud haarama ja piirama. Ei olnud meil siis selles rajoonis elujõulisi üksusi, kes oleks suutnud energiliselt ja otsustavalt rünnata. Tartu oleks jäänud kauemaks ajaks enamlaste kätte, rinne oleks kujunenud ja asendunud umbes Emajõe joone piirkonda, — aeg oleks veninud. Kindlasti oleks pandud toime mobilisatsioon Tartus, Valgas, Võrus, Põlvas ja mujal. Samuti ka maal, kogu Lõuna-Eestis. Sellega oleks meie kodumaa olnud lõhestatud kaheks. N.-Vene masside kõrval oleks sunnitud ka mobiliseeritud kodumaalasi võitlema meie vägede vastu. Kas meie oleks niipea suutnud seda tugevat rinnet murda, see on suur küsimus. Ei tohi unustada, et suurte liiduriikide esindajad hoolega uurisid küsimust, kas on siin Eestis kodusõda, või on sõda võõra riigi vastu. Seda uurimist toimisid nad mitte ainult meie pealinnas, vaid ka rahva seas, isegi meie tolleaegse rindelviibiva sõjaväe ridades. Mitmel-kümnel korral ja mitme eelpool tähendatut esindaja poolt pandi minule jutuaJamistes vastavaid küsimusi ette. Kui ma viimaks pärisin, milleks need nii korduvad järelepärimised, ei ole ju

meie punased, milleks meid nii väga usutleda, siis vastasid nad: selle küsimuse lahendamise on meie tegutsemisele siin aluseks. Meile on teada, et andes kodusõjas sõdivale ühele poolele sõjariistu, lähevad need kahtlemata lõpuks teise poole kätte. Nimelt oleme tähele pannud, et kõik valgetele vägedele meie poolt antud varustus on alati punavägedele üle läinud. Meie ei saa aga kunagi varustada oma relvade ja laskemoonaga Nõukogude-Venemaad, punavägesid.

Nii siis, olles kodusõda, osa Eesti rahvast osa Eesti rahva vastu, ei oleks meie mitte relvi ja laskemoona saanud. Sest oli juba liitlastel küllaldaselt valusaid õppetunde olemas: Miller, Denikin, Wrangel, Koltšak. Ei oleks meie aga saanud padruneid, kuulipildujaid, automaat-püsse, siis oleks meie riigi iga olnud lühike.

Toonitan veel kord — Tartu vallutamise otsustati suurel määral meie rahva vabadus — kas olla või mitte olla.

Sõjategevus Viru rindel jaanuaris 1918. a.

Kapten J. Saidlo.

1918. aasta pärandus.

Sünges nukruses saatsime seda aastat. Ta oli meie maale ja rahvale olnud küllalt raske ja kindlusetu. Tol aastal keegi ei võinud aimatagi mis homne päev toob. Kõik katsed kujutleda helgemat tulevikku põrkasid igas suunas raskete lootusetuse müüride vastu.

Aasta algul võimutses maal vägivaldne enamus, toetudes Vene sõjaväe lagunevatele riismetele. Rüa all ja meie saartel varitsesid Saksa sõjaväed, kes parajal ajal tungisid maale ja asusid siin valitsema. Vilksatas väike lootus maa iseseisvaks ja erapooletuks kuulutamise kergendada tema saatust, kuid esialgu luhtus ka see.

Invasiooni (okupatsiooni) väed ei tunnustanud meie väljakuulutatud riiklikku iseseisvust. Võõras võim hakkas valitsema, tallates suurima hoolimatusega kõike meie rahvuslikke, nii vaimlisi kui ka majanduslikke üritusi. Kõik viimaste aastakümnete suur töö näis kokkuvarisevat.

Liiatrikide võit Maailmasõjas sundis Saksa väed maalt lahkuma.

Meie iseseisvus oli liiatrikide poolt teatud määral tunnustatud ja juba tärkas jälle väike lootus parematele aegadele.

Süüselgus, et N.-Vene sõjavägi kavatseb lahkuvate sakslaste kannul tungida maale.

Olime sunnitud alustama sõda. Riiklikult korraldamata, rahata, relvadeta ja organiseeritud sõjaväeta pidime astuma raskesse võitlusesse ülekaaluka vaenlasega.

Algas palavikuline töö. Lootusi eduks ei olnud palju, aga paremates meestes vilkus veel mõni südemeke esisade sõjatuld.

Austagem neid, kes seda väärt. Sündmuste kaasaaegne põlv lunastas väärikalt omad kohustused. Verd maksis vaenlasele juba astumine üle Narva jõe.

Kahe nädalaga oli ometi suudetud mõned nõrgalt relvastatud ja sõjaliselt liitmata salgad saata vaenlase vastu. Olgugi et neid jõude oli vähe vaenlasele tee sulgemiseks, aga ta ei saanud ometi vabalt marssida maale, vaid pidi võideldes

Kapten Anton Irv,

Tartu vallutamisel Soomusrong Nr. 1 ülemana
Pildil kapten A. Irv seisab Soomusrong Nr. 1 ees
oma tavalises lahingriietuses.

teed rajama ja igal sammul arvestama võimaliku vastupanuga. Kasvades lahinguis nii moraalselt kui ka materiaalselt olid meie väed maale tungiva vastusega võideldes taandunud Viru rindel Narva jõelt Jägala jõe ja Valkla üldjoonele.

Raske, väga raske oli olnud aasta viimane kuu meie väikesearvulisele halvasti varustatud noorele sõjaväele. Nädalate viisi magamata, kehvalt riietatult ja pool paljajalu meie karmi sügise ja saabuva talve ilmades, korratul toimisel, mis tugines peaaesjalikult elanikkude vastutulelikkusele, püsis meeste paremik süiski koos ja pani jõudumööda vaenlasele vastu. Meeskond oli nii väikesearvuline, et pidevat rinnet ei suudetud pidada ja ikka kujunesid väeosade vahetele tühikud mis mõnikord ulatusid üle 20 km. Nii avanesid vaenlasele vabad võimalused meie võitlusgruppidest mööda minna ja neid haaramisega sundida lahkuma oma seisukohtadelt.

Keskmise, rahulikult päevi veetva kodaniku kainelt kaaluva mõistusega asjale lähenedes, peame veel tänagi imestama seda suurt seesmist jõudu, mis hoidis koos neid rindel võitlevaid väeosi nii raskes olukorras. Ime, et nad sootuks ei valgunud laiali. See oli seletamatu suur seemine kutsumus, tume, kuid valdav aimus, et nii see peab olema, nii on õige. Vaimult kangemad julgustasid ja isegi sundisid nõrgemaid, kui need kõikuma löid. Siin julgustas nii juht alluvaid, kui ka alluv juhti sedamööda kumb hetkel osutus tugevamaks.

Meeskonnad olid algavaks uueks aastaks tugevasti kokku kasvanud, nad moodustasid juba väeosad kui tervikud, keda oli juhtidel võimalik rakendada tõsisemate ülesannete täitmisele.

Nii oli rindel.

Seljataguses kees kibe töö nii Vabariigi Valitsuses kui ka väejuhatuses. Kõik pingutused olid juhitud rinde varustamisele ja uute väeosade formeerimisele. Juhtivad inimesed ja ka paljud väiksemate ülesannete täitjad töötasid ööd ja päevad, puhates oma töökohtadel vaevalt niipalju, kui see vajalik selleks, et mitte muutuda töövõimetuks väsimusest. Sõda nõuab kõigilt rahva liikmeilt ülimalt pingutust, ja kes rohkem suudab sel on lootust võidule. Ka need unetud ööd ja lakkamatu töö seljataguses andsid tulemusi.

1919. aasta esimesed päevad.

Algas see suurte võitluste ja võitude aasta Viru rindel süiski meie väeosade taandumisega. See viimane tagasi tõmbumine toimus Tapa-Tallinna raudtee piirkonnas uue aasta esimesel päeval.

Juba järgmisel päeval võidi tollaegse Peaja Sõjaministri K. Pätsi nõudel ning Ülemjuhataja kindral J. Laidoneri väsimatu töö tulemusena saata rindele mitu värsket väeosa.

Oli otsustatud kõik välja panna, mis vähegi võimalik.

Viru rindele läksid Tallinnast 2. jaanuaril 1. Jalaväe polk ja Kalevlaste Maleva, kes said oma toetuseks vähe enne rindele jõudnud 1. Suurtükiväe Polgu 1. patarei.

Soome vabatahtlike esimesed osad olid juba Tallinna jõudnud ja ka neid võidi varsti saata rindele.

Nende täienduste kohale jõudes, muutus Viru rinde kaitse märksa tihedamaks. Vastasel ei olnud enam võimalik meie vastupanu pesade vahelt ilma lahinguta läbi valguda seljatagusesse.

Nüüd võitlesid Viru rindel 1. Diviisi ülemaj kindral A. Tõnissoni juhatusel: 1. Ratsapolk — diviisi paremal tiival Järva-Jaani rajoonis, Balti Pataljon — Jägala jõe ülemjooksul, 5. Jalaväe polk — Jägala jõe keskjooksul, kolm soomusrongi — Kehra ja Aegviidu jaamade vahel raudteel ja dessandid kahelpool teed kiilutuna 5. Jalaväe polgu osade vahele, 1. Jalaväe polk ühes Kalevlaste Malevaga — Soodla jõe ja Narva maantee vahel, 4. Jalav. polk ühes 5. Jal. polgu I pataljoniga — Narva maantee ja mere vahel. Jalaväe osi toetasid 1. Suurtükiväe Polgu 1., 2. ja 3. patarei. Paremal tiival naabrina tegutses Ülemjuhataja käsutuses Paide all Järvamaa Kaitsepataljon. Kokku oli tervel sellel rindeosal meie jõude ümmarguselt 2900 tüüki ja mõõka 106 kuulipilduja ja 17 suurtükiga.

Nõukogude-Vene 6. diviisi osadest võitles siin meie vastu 3850—4500 tüüki ja mõõka 66—70 kuulipildujaga 22 suurtüki toetusel.

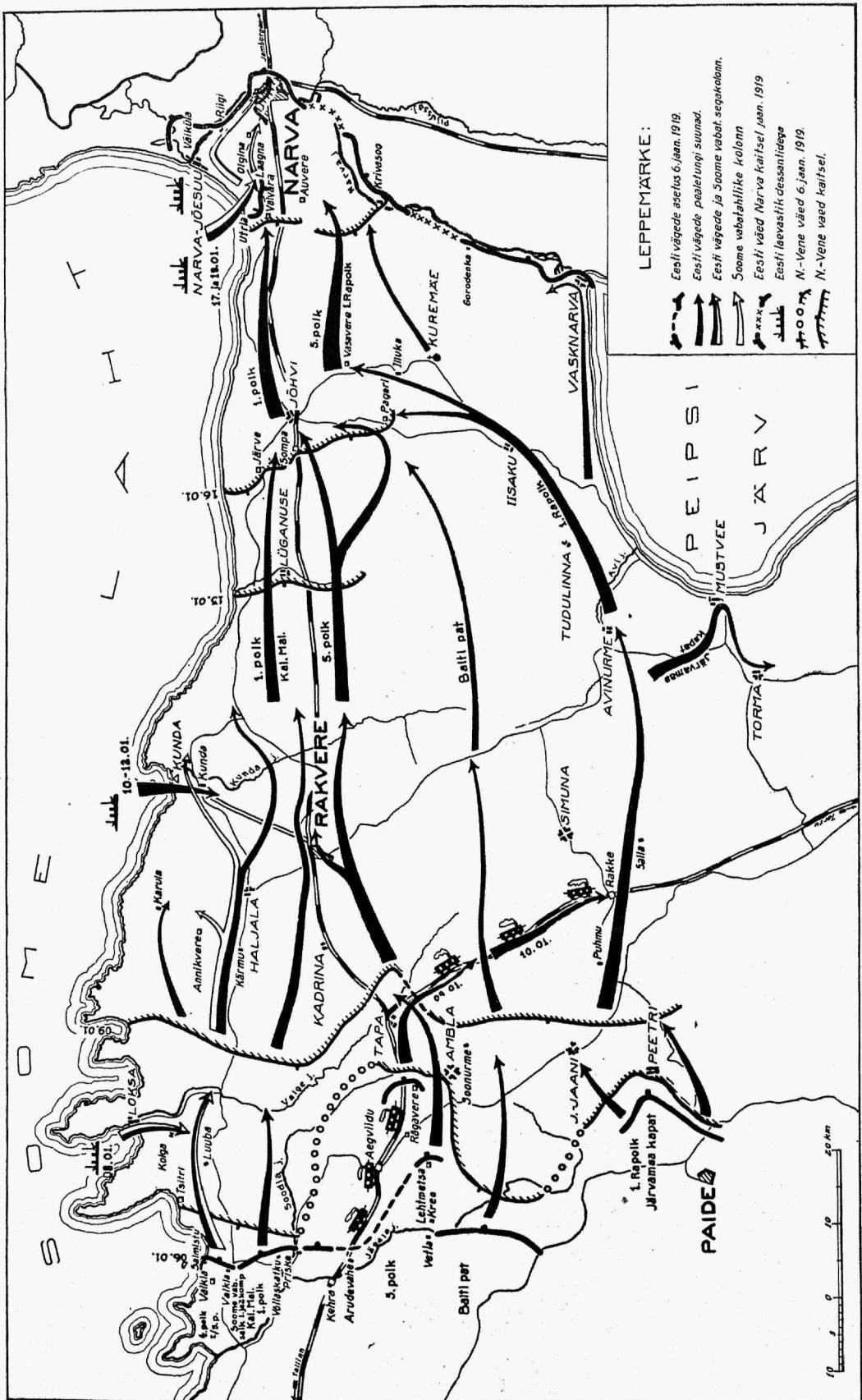
Seega oli vastasel tüüke ja suurtükke meist vähe rohkem, aga kuulipildujais olime tunduvas ülekaalus. Ja kui tulevastes lahingutes meie jõududele juurde arvata soome vabatahtlikud ning meie laevade suurtükid, saame ka meestes ja suurtükkides ümber tasakaalu, kuna kuulipildujate arv veel enam suureneb meie kasuks.

2. jaan. Ülemjuhataja omas käsus nõudis, et Viru rinde juhataja kindral Tõnisson asuks 1. Diviisi vasaku tiivaga mere ääres vastupealetungile ja suruks vastase tagasi ja tegutseks aktiivselt tervel rindel, saates lahingluuret vaenlase rinde ette ja seljatagusesse.

Enne kui Viru rinde juhataja jõudis teostada Ülemjuhatajalt saadud ülesannet, asus vaenlane ise pealetungile, mille seismapanekuks tuli lüüa terve rida lahinguid. Need sundisid rindejuhatuse esialgu antud ülesande täitmise edasi lükkama.

Vastane tungis 3. jaan. kallale 5. Jal. polgu osadele Priske saeveskis ja sundis nad taanduma. Öösel aga võtsid 1. ja 5. Jal. polgu osad ühes soomusrongide dessandiga saeveski ootamatu kallaletungiga tagasi.

Samal päeval murdis vaenlane Valkla mõisa ja mere vahel 4. Jal. polgu rinde läbi ja oli juba

Sõjategevus Viru rindel 1919. aasta jaanuaris

mõisat vallutamata, kuid visati julge vastukallaletungiga tagasi nii et ta isegi oma endise seisukohagi Salmistu külas maha jättis. See oli esimene juhus sellel Viru rinde viimasel kaitsejoonel, kus pealetungiv vaenlane, kes oli juba saavutanud teatud edu, visati kaitstjate poolt tagasi jõulise vastukallaletungiga, nii et ta jälitatuna jättis maha ka oma endise kaitsepositsiooni.

Need olid väikesed võidud, ega olnud neil erilist lahingulist tähtsust terve Viru rinde seisukohalt. Küll aga tõstis see kohapeal meeskonna meeleolu, kes siitpeale tundis, et tema suudab juba vaenlast lüüa.

Diviisi paremal tiival aga oli vaenlasel edu. Ta surus meie 1. Ratsapolgu Järva-Jaanist välja.

4. jaanuaril tegi vaenlane katsed vallutada Kehra jaama, kus asus meie 1. Diviisi staap ja ületada lõunapool raudteed Vetla juures Jägala jõe.

Erilist tähtsust omas Kehra vallutamine, mis pidi olema märguandeks ka kommunistide väljastumisele Tallinnas. Jaama pidid vallutama Tartu Eesti Kommunistliku Polgu kolm roodu, kes piki raudteed suundusid oma ülesande täitmisele.

Kehras olid meie kolm soomusrongi, kuna mõni kilomeeter idapool raudteel asus vaid väike kaitseleht valvesalk, kelle vaenlane kohe sundis taanduma. Enne aga suutis valvesalk siiski teatada Kehra lähenevast ohust. Soomusrong nr. 1 juht kapten A. Irv otsustas sõita rongiga vaenlasele vastu. Arudevahe talu kohal, mida kaitsetes 5. Jal. polgu üks rühm, kohtas rong vaenlase ahelikuga, kelle pihta avas tabava tule. Maha tulnud dessant ründas hoogsalt ahelikke ja pil-

las need laiali, võttes vange ja sõjasaaki. Surrutena jäi vaenlasel maha paarkümmend meest.

Lõuna pool Vetla veski juures löid 5. Jal. polgu osad tagasi kõik vaenlase katsed ületada Jägala jõe ja järgmisel päeval asusid ise pealetungile ning puhastasid vastasest Vetla ja Kreo ümbruse.

1. polk oli vallutanud Völlaskatku metsavahimaja.

Ainult Paide ees olid meie väeosad sunnitud vähe tagasi tõmbuma.

Tähtsamatel suundadel oli saavutatud edu ja diviisi juhatus nõudis selle arendamist eriti raudtee suunas, kus olime soomusrongide tõttu, mis vaenlasel puudusid, tunduvas ülekaalus.

Rindele jõudsid Valkla rajooni 5. jaanuaril ka 1. ja 2. Soome Vabatahtlikkude kompaniid. See vennasrahva abi kinnitas veel enam meie sõduri enesetunnet ja usku asja edusse.

5. jaanuaril arendasid soomusrongid edu raudtee suunas ja vallutasid Aegviidu jaama. Jäneda küla juures võtsid nad vaenlaselt täiesti korras kergepatarei ja Rägavere külas ühe raskeuurtüki. 5. Jal. polk oli vallutanud Lehtmetsa mõisa.

Samal päeval jõudis uue üksusena meie mereväes tegevusse astunud miiniristleja „Lennuk“ Kolga lahte. Seega oli tunduvalt kõvenenud ka merevägi, kes vaenlase paremale tiivale aina ohtlikumaks muutus. Tänu selle eest võlgname Inglise laevastikule.

Murrang oli sündinud.

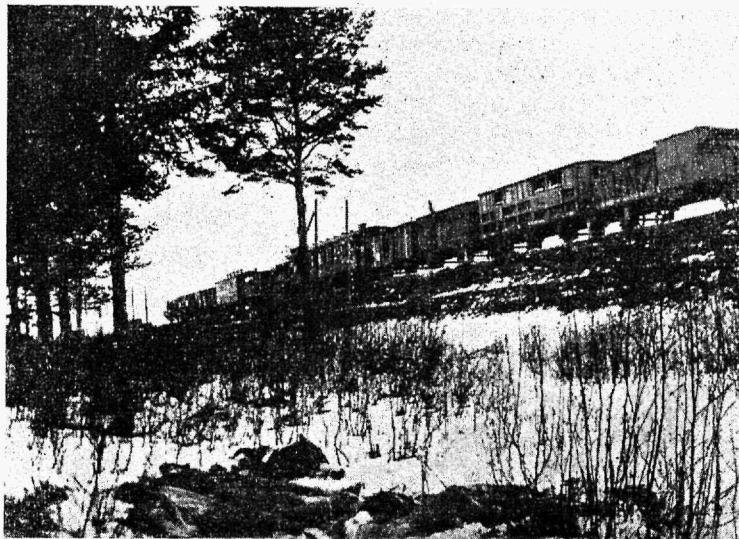
Algatus oli rindel meie kätte kaldunud. Meie väed polnud kõvenenud mitte ainult arvuliselt ja relvastuselt, vaid mis palju enam väärt, — moraalselt. Juba neist esialgseist löökidest sai vaenlane põhjalikult vapustatud. Tema esijärgu võitlusvõimelised osad — eesti kommunistlikud polgud — olid segipaisatud. Sügavat lõhet rindes raudtee suunas ei olnud ta suuteline niipea täitma. Varude kohale toimetamine Narvast ja Jamburgi rajoonist nõudis aega, sest raudtee veevat koosseisu oli punastel Narva katkise silla tõttu väga vähe kasutada.

Aeg oli küps üldisele hoogsale pealetungile asumiseks ja seda tõtati kasutama.

Tapa vallutamine ja jõudmine Valgejõe le.

Olukord oli kujunenud sääraseks, et N.-Vene segipaisa-

Kapten A. Irv'e foto.

Soomusrong Nr. 1 Tapa vallutamisel, 9. jaan. 1919. a.
Rongi kõrval võsastikus langenuid enamlasti.

tud 6. diviisi pihta oli võimalus anda lööki kolmest küljest. Seda võimalust kasutas meie väejuhatus täiel määral. Rindelt suundi kallale 1. diviisi osad ühes soomusrongide ja 2 kompani Soome vabatahtlikega. Lõuna poolt pidi vastase vasaku tiiba pihta Järva-Jaani, Rakke, Avinurme, Iisaku suunas lööma 1. Ratsapolk ühes 1 rooduga Järvamaa Kaitsepataljonist. Meie Merejõudude juhatajale aseadm. J. Pitkale oli ülesandeks järkjärguliste dessantidega Loksal, Kundas, Udrias, Narva-Jõesuus desorganiseerida vaenlase paremat tiiba ja seljatagust.

Rindel tegutsevaid vägesid virgutas Ülemjuhataja järjest oma käskudega energilisemalt arendama saavutatud edu. Tallinnas aga formeeriti suure rutuga uusi dessantosi, mis Ülemjuhataja andis Merejõudude juhataja käsutusse dessantide tegemiseks Viru rannikul.

Dessandi katsetega tehti meie poolt algust juba detsembrikuu lõpul, mil Inglise laevastik oli N.-Vene laevastiku Soome lahest välja tõrjunud Kroonlinna kindlustuste varju.

Kundas, Loksal, Tsitris käidi vähemate salkadega maal ja sunniti vaenlane lahkuma rannäärsetest küladest, võeti vange ja pommitati randa ning häiriti seega vaenlase seljatagust. Ka mõned Inglise laevad võtsid neist pommitamistest osa.

Need esialgsed dessandid, arvult neli, ei andnud küll otseselt lahinguliselt suuremaid tagajärgi, sest nad toimusid liiga väikeste jõududega ja küllalt kaugel vaenlase seljataguses, et mõjutada vahetult meie maaväe tegevust rindel. Kuudsel aga sundisid dessandid vaenlast oma varusid Rakvere rajoonist suunima osaliselt mere äärde, võimalikkude maabumiskohtade kaitseks. Dessantide kartus demoraliseeris peale muu tugevasti vastase seljatagust, sest nende dessantide eest ei võinud kunagi kusagil tervel Viru rannikul olla päris kindel.

7. jaan. algas Viru rindel diviisiülema käsul ja osalt väeosade ülemate omal algatusel üldine pealetung, mis arenes kõikjal edukalt, eriti aga Tallinn—Tapa raudtee piirkonnas ja sellest põhjapool.

Juba eelmisel päeval oli Ülemjuhataja annud Merejõududele käsu teha 8. jaan. dessant Loksal ja nüüd juba suuremate jõududega. Dessandi ülesandeks oli vallutada Kolga ja Luuba mõisad, kus ühineda 4. Jal. polguga.

Viru rindel kujunesid kaks peamist peale-

Soomusrong Nr.1 poolt Tapa vallutamisel võetud sõjavangid, jaanuaris 1919. a.

Paremal, binokliga kaelas, soomusrongide üldjuht kapten K. Parts.

tungi suunda: Tapa—Tallinn raudtee ühes kitsama maaribaga sellest lõuna poole ja mere ääres Narva maantee.

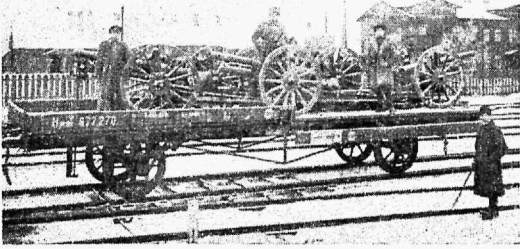
Esimeses suunas olime tublis ülekaalus oma soomusrongide tulejõuga ja teises andis meile paremuse laevastiku toetus oma dessantidega.

Vaenlane tundis end ka ise nõrgana just nendes suundades ja püüdis oma varudega kõvendada seal rinnet, mis aga ei annud tagajärgi, sest meie hoogsalt jätkuv pealetung purustas oma löökidega üksteise järgi jaokaupa rindele jõudnud vaenlase tiiendused. Sellele järgnes üldine lagunemine ja laialijooks väeosades, vahest veel enne kui nad lahingusse saidki. Mõned väeosad hävinesid niiviisi täielikult.

Kolm päeva kestnud, kohati ägedad, võitlused olid andnud tõhusaid tulemusi. 9. jaan. vallutasid meie soomusrongid pärast lühikest aegdat lahingut tühtsa Tapa raudteesõlme. 5. Jal. polk lõuna pool raudteed oli vallutanud Ambla ja Soonurme ning lähenes Tapa-Tartu raudteele. Põhja pool raudteed olid 1. Jal. polk, Kalevlaste Maleva, 4. Jal. polk, 5. Jal. polgu I pataljon ja Soome Vabatahtlike Salk jõudnud Valgejõe üldjoonele. 8. jaan. dessant Loksalt oli oma ülesande täitnud hästi, mis kergendas tublisti rinde osade tegevust Narva maantee suunas.

Aeglasemalt jõudsid edasi diviisi paremal tiival 1. Ratsapolk ja Balti Pataljon. Ka Järvamaa Kaitsepataljon Paide all püsis alles Peetri rajoonis. Vastane oli siin veel küllalt tugevasti vastu pannud ja hakkas järele andma alles sündmuste arenedes põhja pool ning lähemas seljataguses.

Ülemjuhataja poolt oli tehtud ülesandeks pärast Tapa vallutamist ühe soomusrongiga toetada 1. Ratsapolku ja Järvamaa Kaitsepataljoni.

Jäneda külas Soomusrong Nr. 1 dessandi poolt võetud suurtükid Tapa jaamas.

Nii sõitsidki soomusrongid Tapalt kohe edasi Tartu poole ja S-rong nr. 1. vallutas 10. jaanuaril Rakke jaama sügaval vaenlase seljataguses. Soomusrongide kursseerides edasi-tagasi raudteel ning tulistades vaenlase üle raudtee taanduvaid väeosi, varises kokku viimane vastupanu lääne pool Tapa—Tartu raudteest. Viimase lahingu löid seal vaenlasega 1. Ratsapolk ja Järvamaa Kaitsepataljon Puhmu küla vallutamisel 10. jaan. Hirmutatud soomusrongidest seljataguses, jättis vaenlane Rakke jaama juurde metsa maha ühe täiesti korras patarei, mis meile langes saagiks ja varsti uue peremehe käes rakendati tegevusse.

Vaenlase põgenemine Rakverest.

Järgmise ülesandena oli Ülemjuhatajal 1. Diviisile antud Rakvere vallutamine. Selle operatsiooni toetuseks pidi Merejõudude juhataja tegema dessandi Kundas ja sellega tungima sealt Rakvere peale.

Diviisi juhatus omapoolt kavatses Rakveret võtta haarates lõunast ja põhjast.

Väeosad liikusid üldiselt endistes suundades vaenlase kannul, väljaarvatud soomusrongid. Need suundusid Tapalt Tartu peale, kuna sild Valgejõel Tapa-Kadrina vahel oli lõhutud ja selle tõttu nii pea ei pääsenud Rakvere peale.

Järgneval kahel päeval kehtisid tõsisemad lahingud Narva maantee suunas Haljala, Kärmu, Annikvere, Karula rajoonis, kus 4. Jal. polgu, Soome Vabatahtlike Salga ja 5. Jal. polgu I pataljoni poolt löödi segamini terve vaenlase võitlusgrupp, mis selles suunas tegutses. Saadi vange ja sõjasaaki.

Kundas maale tulnud dessandi lahing 10. jaan. ebaõnnestus, kuna järgmisel päeval vaenlane Kunda rajoonist välja tõrjuti.

Dessandi tegemine Kundas ja Haljala vallutamine mõjutasid vaenlast niivõrd, et ta ei olnudki enam võimeline Rakveret tõsisemalt kaitsma ja selle suurema vastupanuta maha jät-

tis. Esimestena jõudsid linna 12. jaanuari öösel vastu hommikut 5. Jal. polgu luurajad lõunast.

N.-Vene 6. diviisi ülem oma aruandes 7. armees ülemale, kes nõudis temalt aktiivset tegevust, teatas, et väeosad on demoraliseerunud ja võimetud aktiivseks tegevuseks, koosseisud on vähenenud 50%.

Kui senini oli vaenlane taandunud lahingutega, siis pärast Rakvere vallutamist oli meie väejuhatusele kui ka meeskonnale väeosades selge, et tõsisemat vastupanu niipea oodata ei ole ja mida kiiremini vaenlasele järele jõutakse seda suuremud on võimalused tema lõplikuks purustamiseks. Kui jalgsi enam järele ei jõutud siis sõideti kiiühobustel ja ikka kannul olles ei võimaldatud enam vaenlasele vastupanu organiseerida nende väeosadega, mis kord taanduma olid löödud.

Äärmiselt raskeks oli kujunenud selles olukorras diviisi juhatusele väga laial rindel sidepidamine kiiresti liikuvate väeosadega. Selleks polnud peale ratsanikkude pea mingisuguseid võimalusi. Telefoni varustus oli väga puudulik ja ka hobused olid ära aetud, sest neid oli vähe ja distantsid väga suured. Seda ettenähes andsid nii Ülemjuhataja kui ka diviisi juhatus väeosadele üldiseid väga suure ulatusega ülesandeid, jättes väeosa ülematele õige suure tegevusvabaduse, mis sageli asjale aina kasu tõi.

13. jaan. koostas diviisi staabi ülem polk. J. Rink tabeli milliste punktideni diviis pidi teatud päevadel välja jõudma. Selles tabelis oli Narva vallutamine märgitud 18. jaan., mis ka hiljem täpselt täitus.

Jõhvi langemine meie vägede kätte.

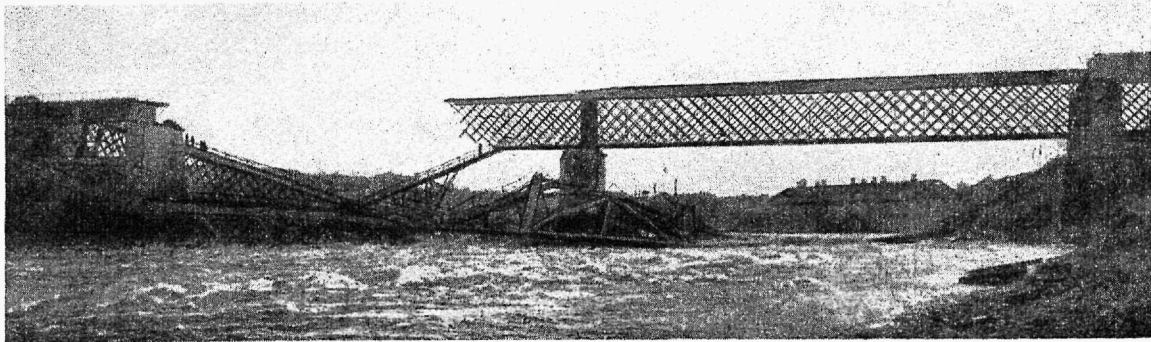
11. jaanuaril sai 1. Ratsapolk, kes oli jõudnud ühes Järvamaa Kaitsepataljoniga Rakke ümbrusesse, ülesande jätkata pealetungi üle Avinurme, Tudulinna ja puhastada Lõuna-Virumaa vaenlasest.

Väeosa ülemate omavahelisel kokkuleppel ja diviisülema nõusolekul läksid 1. Ratsapolguga ühes ka Balti Pataljoni ratsaosa ja Järvamaa Kaitsepataljoni 1. rood, kõik Ratsapolgu ülema rittm. G. Jonsoni üldjuhtimisel.

See kiiresti liikuv väekoondis pidi seega kogu aeg ähvardama vaenlase vasakut tiiba. Lõõnud viimase lahingu vaenlasega 12. jaan. Sallas, suundus kolonn oma ülesande täitmisele.

Kuid jalavägi rindelt, liikudes enamikus kiiühobustel, jõudis väga kiiresti edasi, nii et alles 15. jaan. Kuremäe, Illuka, Kurtna rajooni tülles, ratsaosad olid jalaväest vähe ette jõudnud ja ähvardasid Jõhvi all vaenlase Pagari, Sompa, Järve joonele korraldatud vastupanu vasakut tiiba.

Vaenlane oli siin end korraldanud juurdetõudud varuosade abil tõsisemaks vastupanuks. Raudteel tegutsedes temal soomusrong, mida

Enamlaste poolt purustatud Narva vana raudteesild, jaanuaris 1919. a.

Esiplaanil on näha Saksa okupatsioonivägede poolt taandumisel purustatud raudteesilla rusud.

meil nüüd ei olnud. Merekalda iseloomu tõttu ei olnud siin ka meie laevastiku toetus võimalik.

Seepärast 16. jaan. tuli eriti 5. ja 1. polgul ning Kalevlaste Maleval lüüa terve päev ägedaid lahinguid, saavutamata märkimisväärset edu. Raskeid kaotusi kandis sellel päeval Kalevlaste Maleva Järve küla all. Sattunud ootamatult vaenlase tiibtule alla ta kaotas korraga 21 meest haavatutena ja surnutena.

Lõpuks õnnestus 5. Jal. polgu ja Balti Pataljoni osadel ühisel jõupingutusel vallutada õhtu eel Pagari mõis ja 1. Suurtükiväe Polgu 1. patareid sundis raudteel taanduma vaenlase soomusrongi. Kannatanud terve päeva meie tugevat survet rindelt, jättis vaenlane õhtul Jõhvi alevi maha, kuhu meie väeosad öösel sisse läksid.

Narva vallutamine.

Ülemjuhataja andis oma käsu Narva vallutamiseks ja Narva jõe joonele asumiseks juba 14. jaan. Seda ettevõtet pidid toetama soomusrongid ja meie Merejõud. Lähemad juhtnöörid ja pealetungi aeg oli jäetud diviisi ülema määrata. Kuna soomusrongid olid suunatud Tartu peale, sest Narva teel ei olnud neid lõhutud sildade pärast niikuinii võimalik kasutada, siis jäi ka nende toetus ära.

Diviisi juhatus, osaliselt 5. Jal. polgu ülema al.-polk. N. Reeki ettepanekul, otsustas lõpuks Narva peale minna kahes kolonnis: 1. Jal. polk ühes Kalevlaste Malevaga Narva maantee suunas ja 5. Jal. polk ühes 1. Ratsapolguga Illuka, Vasavere rajoonist üle Auvere Narva. 4. Jal. polk liikus 1. Jal. polgu järele diviisi varus. Dessandi maabumisest Utria rajoonis oli väeosadele juba teatatud ja 18. jaan. varahommikul alustati liikumist.

Meie laevastik võttis seekord kaasa küllalt tugeva dessandi, umbes 600 soome vabatahtlikku ja 400 Dessant-pataljoni meest. Dessandi üldjuhiks oli Soome Vabatahtlike Pataljoni ülem major M. Ekström. Sellest dessandist suutis

laevastik 17. jaan. õhtul maale saata vaid 200 mehe ümber, kui tõusis kõva tuul, mis randumise kivide vahel tegi võimatuks. Maabumine sündis vaenlase soomusrongi, rannapatarei ja jalaväe tule all, mis laevastiku ja dessandi poolt paatidelt aga peagi vaikima sunniti. Tekkis raske olukord ja kui vaenlane seda oleks öö jooksul kasutanud, võinuks kogu dessandi ettevõtte nurjuda. Paarsada meest ei oleks olnud tal võimata merde visata. Aga tänu vaenlase passiivsusele püsisid nad tervetena rannal kuni tuul vaikis ja leiti soodsam maabumiskoht ning kella 10-ks järgmisel hommikul oli kogu dessant maal. Ägedais lahinguis vallutati Utria küla ja Laagna mõisa ümbrus.

Saatnud dessandi maale, sõitsid laevadest „Lennuk“ ja „Lembit“ Narva-Jõesuhu, kust pommitati alevit ja Narva linna. Alevis pandi varsti valged lipud välja ja „Lembit“ sõitis oma orkestri helidel sadamasse, kuna aga „Lennuk“ sõitis Laagna alla, kus edukalt toetas dessanti tulega ja sundis taanduma vaenlase soomusrongid raudteel.

Dessandist Soome Vabatahtlike Pataljoni 1. ja 2. kompanii suundusid ka kohe pärast maabumist Narva-Jõesuu ja Rügi peale ja kui seal enam vastupanu ei leitud, jätkasid liikumist Narva, kuhu 1. komp. jõudis kell 17.20 ja 2. komp. kell 18.40. Nendega kaasas oli ka salk Narva koolipoisse, kes dessandiga Tallinnast tulid ühes.

Dessandi 4. komp. ühes jalamaakuulajatega tungis Narva peale Tallinna maantee suunas, aga kõva vastupanu tõttu ei pääsenud linna sisse, vaid jäid peatuma Olgina juurde.

Dessantpataljon ja Soome Vabatahtl. 3. komp. kaitsesid väga ägedate kallaletungide vastu Laagna mõisat kogu päeva vältel ja löid kõik vaenlase rünnakud tagasi. Seega oli ära lõigatud taandumistee neile vaenlase osadele, kes asusid kaitsel Vaivara rajoonis.

Siina oli toodud värske 86. Kätipolk, kes meie vastu ei olnud veel võitlelnud. Dessandi edukas tegevus Laagnal ja väeosa nõrk moraalne seisukord olid põhjuseks, et polk ilma lahinguta terves koosseisus end meie 1. polgule vangi andis.

Dessandi vastu saatis 6. diviisi juhatus oma värske 7. polgu Narvast, kes jooksis aga suurelt osalt enne lahingusse jõudmist juba laiali. Mõnisada meest kes Laagna alla jõudsid, ei suutnud koos teiste Vaivara ümbrusest taanduvate osadega enam meie dessanti Laagnal kõigutada.

5. Jal. polk. ühes 1. Ratsapolguga kohtasid omal teel vaid mõne nõrga vaenlase järelosa, kes suurema vastupanuta kohe taandusid.

Narva linna kaitsesid 2. Viljandi ja 3. Tartu Kommunistliku Polgu osad ja peab tunnustama täitsid selles väga raske olukorras nendele pandud ülesande võimaluse piirides hästi.

Ootamatult linna tormanud Soome Vabatahtlike 1. ja 2. komp. ühes „Narva poistega“, nagu neid nimetati, tekitasid linnas äärmise segaduse ja paanika. Et sissetungijaid vähe oli, tegutsesid nad väga otsustavalt ja kiirelt. Iga vastutuli ja langetati, küsimata kes ta oli; isegi mõned oma kaasvõitlejast oleks peagu hukkunud. Sarnase teguviisi tulemuseks oli, et sissetungil õnnestus puhastada linna osa, mis põhja pool Tallinna maanteed ja sulgeda ülepäis puusillast.

Vallutajate kätte langes peale muu saagi üks korras kerge-väljapatari mis tänaval sõites sattus tule alla. Jõudude vähesuse tõttu ei suudetud tungida raudteepoolsesse linnaossa, mille vaenlane hoidis oma käes ja seega võimaldas veel süüpoole jõge jäänud suurtükiväel taanduda üle raudsilla. Seda teed kasutasid ka voor ja jalaväe osad, kes õigel ajal varem polnud läinud veel üle jõe. Hommikuks oli vaenlane lahkunud kogu linnast.

Meie väeosadest jõudsid linna 19. jaan. varahommikul 1. Ratsapolk ja vähe hiljem 5. Jal. polk. Esimene võttis oma alla Joala poolse linnaosa ja teine Jaanilinna. Nende teekond viletsatel metsateedel oli kujunenud siiski väga raskeks ja vältavaks.

Narvas võeti palju sõjasaaki ja 300 vangi. 1. Jal. polk Vaivaras võttis 9. täiesti uut raskekuulipildujat, 661 vangi, 89 hobust, 14 vankrit, 12 välikööri, 9 padrunikaarikut ja 500 püssi. Eriti väärtuslikud olid kuulipildujad ja välikõõgid; väimased olid väga vajalikud, sest neist oli puudus.

Ühisel jõupingutusel oli vaenlane väljavisatud meie rahvuslikest piirest. Kangelaskliku jõpingutust olid need päevad nõudnud nii meeskonnalt kui juhtidelt. Ülev enesetunne tasus aga kõik vaeva ja väsimuse. Need päevad olid muutnud iga sõduri iseteadvaks üleolevaks härrasme-

heks, kes oma vaenlast, olgu see kes tahes, juba väärikal harjumusel enesest märksa hindas alammaks.

Asumine Narva jõe joone ja Narva linna kaitsmisele.

Ülemjuhatusel oli kavatsus viia Narva kaitset kaugemale linnast ja võtta oma kätte ka jõe mõlemad kaldad, et hoida linna vaenlase suurtükiväe eest ja sõjategevus viia vaenlase maa-alale.

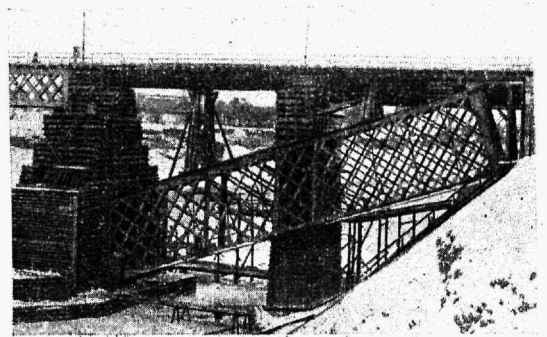
Soomlased aga keeldusid sellest osavõtmast nendega sõlmitud lepingu põhjal, mis ei lubavat neil minna üle meie rahvuslike piiride, milleks nemad lugesid Narva jõge.

Ka meie oma sõdur ei pooldanud just sõjakäiku kaugemale vaenlase maa-alale. Niisuguseks oli teda kasvatatud meie tolleaegne avalik arvamine ja piiratud arusaamine oma piiride kaitsmisest.

Nii kujunes meie kaitsepositsioon üldiselt Narva jõe joonel platsdarmidega Krivasoo, Narva linna ja Narva-Jõesuu ees.

Vasknarvast, Gorodenkani asus kaitsele Balti Pataljon, Gorodenkast Pijussa sillani — 1. Ratsapolk, 4. Jal. polgu üks pataljon ja Järvamaa Kaitsepataljoni üks rood, Narva ees — 5. Jal. polk, linnast loode poole, Narva jõe alamjooksu — Väiküla joonel — 1. Jal. polk ühes Kalevlaste Malevaga. Nendest lõikudest omasid erilise tähtsuse kolm viimast, kus kaitse kokkuvarisemine võis kohe tuua enesega kaasa tähtsa Narva sõlmpunkti vaenlase kätte langemise.

Kaitse peamine raskus oli rajatud suurele aktiivsusele, sest hõreda asetuse juures võis vaenlast eemale tõrjuda vaid alaliste vastulöökidega ja retketega tema asetuse sügavusse. Seda võitlusviisi kasutati ka suure eduga kõigis kolmes tähtsamas kaitsealal. Alaliste suuremate ja väiksemate õiste luurekäikudega tülitati vaenlast, hävitati tema puhkavaid väeosi, võeti neid vangi, paisati küladest välja ja pillati laiali. Hirm

Eesti vägede poolt liiklemiseks kordaseatud enamlaste poolt purustatud Narva vana raudteesild.

nende retkete ees läks nii kaugele, et vaenlase väeosad lamasiid öödläbi terves koosseisus ahelikus pakase käes lumel, julgemata valvet välja pannes puhata majades. Ei võinud ju teada kust poolt ja millal jälle ootamatult rünnatakse.

Sarnane sõda, olgugi tagajärjekas, oli meie meeskonnale pikema aja vältel küllalt raske kanda, sest meil puudusid suuremad kohapealsed varud rinde väeosade vahetamiseks. Diviisi varus oli tol ajal vaevalt üks pataljoni. Puhkust võidi meestele võimaldada esijärgus rindel, kus see jäi sageli väga kasinaks. Hädavajaliku talvise kehattega ei võinud meie ka uhkustada. Nii vältas see läbi pakase talve kevadeni. Ka toit oli sellel kehvajal ajal väga tagasihoidlik ja Narva ees ei olnud enam elanikelt midagi saada selle täienduseks. Kuid nurinat ei olnud.

Kui meenutada, et kõik suured tööd on nõudnud äärmisi pingutusi nende teostajailt, siis jäägem auhimselt hetkeks seisatama täna, mil selleks päev, mõeldes neile, kes töid ohvriks määritlemata vaeva, unetuid öid, tervist ja tervet elu, ainult selles õilsas ususus ja lootuses, et kunagi tulevikus teistel oleks parem. Seda uskusid seekord kõik, kes rühkisid võideldes Narva jõele ja hiljem seal seisid. See on õilsaim ja ainuke usk, mis võimeline viima rahvaid vastu helgemale tulevikule. Jätkugu meil seda kõiki de hüvanguks.

Tallimas, 3. jaan. 1937.

Episoodide Tartu vabastamisest.

Major Paul Villemi.

Tartu vallutamine meie soomusrongide ja Kuperjanovi partisanide poolt kuulub heroilisemate operatsioonide hulka Vabadussõjas. Tartu kui tähtsa linna vabastamine tõstis meie sõjaväe ja rahva meeleolu märksa ning andis meile usku ja lootust vaenlase lõplikuks purustamiseks. Tartu kiire vallutamise hävitati enamlaste baas, kuhu vaenlasel oli parajasti käsil suuremate abijõudude koondamine. Seega anti vaenlasele otsustav hoopõigel ajal ja tundelikumas kohas.

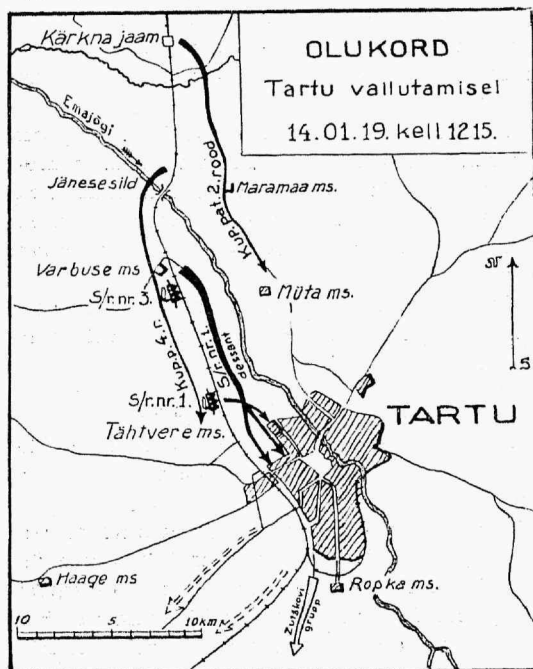
Käesolev kirjutus ei säe endale ülesandeks pakkuda põhjalikumalt ülevaadet Tartu vallutamise operatsioonist selle tervikus, vaid toob üksikuid episoodide ja pisipiltide Tartu vabastamise käigust, andes ühtlasi edasi tol ajal lahingpiirkonnas viibinud kohalike elanike mälestusi, nagu need antud ja jutustatud käesolevate ridade kirjutajale 1926. a. sügisel ja 1932. a. suvel.

Lähenedamine Tartule.

1919. a. 13./14. jaanuaril enne keskööd Soomusrongid nr. 1 ja nr. 3 ja Kuperjanovi partisanid vallutasid Voldi rajooni ning sellejärel tungisid kohe edasi Tartu suunas. Järgmine lahing oli Äksi kirikumõisa all, kus Soomusrong nr. 1 dessant kandis kaotusi haavatutena ja Soomusrong nr. 3 kuulipildujavagun sai pihtavuse vaenlase suurtükikuulist. Samal ajal Soomusrong nr. 1 oli sõitnud ette, et takistada vaenlasel suure Emajõe silla (Jänese silla) purustamist. Jänese silda loeti Tartu võtmeks. Selle silla purustamine oleks võinud anda edaspidisele tegevusele teise pöörde.

Kärkna jaama juures oli meie Soomusrong nr. 1 kokkupõrge vastase soomusrongiga. Viimane

sunniti taanduma. Taandumisel ta suutis siiski rikkuda raudteed jaama piirkonnas, mille parandamine nõudis meilt veidi aega. Teerikke parandamise järele tungiti kiiresti edasi Jänese silla vallutamise eesmärgil. Silla rajooni vallutamiseks saadeti välja Soomusrong nr. 1 dessant raudteest vasakule ja partisanide 4. rood raudteest paremale. Soomusrong nr. 3 dessant läks aga Amme

Olukord Tartu vallutamisel, 14. jaan. 1919. a. kell 12.15.

jõe silla kohalt Marama mõisa peale, kust punased põgenesid ilma erilise vastupanuta. Eesliikuvat vastast Miita mõisa suunas jälitades dessant sattus eksikombel meie S.-rong nr. 1 päris tabava kuulipildujatule alla, kusjuures kolm meest (nende hulgas ka rongi adjutant) said haavata ja dessant tuli rongile tagasi.

Samal ajal soomusrongi suurtüki- ja kuulipildujatule toetusel vallutati Jänese sild ilma kaotusteta meile, kuigi vastane oli silla kaitseks toonud juurde abiväge. Kell 0930 sõitis Soomusrong nr. 1 ja varsti selle järele ka Soomusrong nr. 3 üle Jänese silla, mida vastane oli suutnud ainult vähe rikkuda.

Emajõe sillavaht jutustab.

Jänese silla kaitsmise ja purustamiskatse kohta enamlaste poolt jutustas Johan Sildnik järgmist:

„Vabadussõja ajal olin Emajõe silla putkavaht. Minu järelevalve alla kuulus ülalnimetatud sild ja raudtee sellest Tartu poole. 13./14. jaanuari öösi toodi rongidega mitusada punakaartlast Jänese silla kaitseks. Osa mehi tuli ka jala raudteed mööda, kes vedasid oma järel „kuulipritse“ kõrinal. Neid kuulipritsidega varustatud salku nägin liikuvat neli kuni viis. Silla juurde tulijad rääkisid omavahel läti keelt, aga minuga nad rääkisid vene keeles. Punakaartlased asusid silla kaitseks positsioonile Kärkna poole Emajõe. Tartu pool silda punaväelased kruvisid raudteerööpmeid ühendava poldi välja. Ütlesin tee lõhkujaile: „Seltsimehed, teile läheb ju endile raudteed tarvis, ärge lõhkuge!“ Seejärele tee lõhkujad jätsidki oma töö pooleli ja liikusid Tartu suunas, kus nad olid raudteerööpmed Vöngervalli talu kohal oleva pisikese raudteesilla peal lahti kruvinud.

Sillakaitsjate ja võib olla ka Kärkna poolt põgenenud punaväelaste taandumine algas suures segaduses 14. jaanuari hommikul kinnikülmanud Emajõe mööda ja Jänese sillast edelas olevasse metsa. Taganedes nad loopisid seljakotte ja muud varustust maha.

Lahingukära järele nägin varsti, kuidas meie soomusrong tuli Kärkna poolt metsa vahelt tasa ja pikkamööda välja.“

Punaväelaste taandumine.

Enamlaste taandumist on jälginud ka Päido talu (vt. skeem) vanaperemees Johan Meier. Ta jutustab:

„Kui 14. jaan. hommikul hakkas valgeks minema, siis nägin minu talust (asub Tähtvere endisest „Valgeveskist“ üle poole km loodes) kirdepool Emajõe luhal mitmesajamehelisi enamlaste kolonne, kes endid varjasid põõsaste vahel. Kui läks veidi valgemaks, siis need kolonnid liikusid üle Emajõe jõe vasakule kaldale ja sealt edasi lõuna suunas.

Samal ajal Tähtvere mõisa lapsed läksid mööda maanteed meie külast läbi kooli. Kohe pärast laste külast läbijõudmist tormasid külla umbes 50 punakaartlast, kes külla ühes osas taludes panid toime põhjaliku läbiotsimise, kuna nad hämarikus olid pidanud kooliõpilaste anerida eestlaste ahelikuks.

Valge tulekul liikus pikk enamlaste voor, umbes 30—40 rege, Jänese silla poolt Emajõe mööda Tartu suunas. Igal reel oli 3—4 meest. Üks ratsanik sõitis voori ees. Varsti tuli Jänese silla poolt meie külla veel paarkümmend punakaartlast, kes olid jooksust üleni higised. Üks nendest, kes nähtavasti oli komissar ja kandis püssi asemele revolvrilt, ütles mulle vene keeles, et ma tuleksin kohe nendega kaasa, sest muidu, kes lahingus ette jääb, sel pääsmist ei ole.

Jänese silla poolt kostev püssi- ja kuulipildujatuli vaikus. Ainult suurtükipauke oli veel kuulla, mis kuuldus kord-korralt lähenevat. Lõpuks tuli Eesti soomusrong nähtavale. Soomusrongi dessandimehi tuli minu talu kohale umbes 50 meest. Mu süda hüppas rõõmu pärast, nähes eesti meeste võidukat pealetungi. Läksin soomusrongi aheliku juurde ja kutsusin sõdureid oma tallu teed jooma, sest kui kuulsin eestlaste lähenemist, siis lasksin panna üles rohkem teevett, lootuses, et ehk läheb eestlastele tarvis. Dessandimehed ütlesid, et nad on küll väga näljased, kuid ahelikust lahkuda nad ei tohi. Ütlesin, et olen vana sõdur ja võin mõne asemele jääda ahelikku. Seejärele paar sõdurit käisidki minu majas teed joomas. Varsti aga tungis dessant edasi Tartu suunas ja mina pererahvaga vaatasime neile tänuilikul pilgul järele.“

Soomusrongide otsustav kahevõitlus.

Kärkna jaamast alates punaste soomusrong tegi korduvalt katset tõkestada meie soomusrongide edasitungi, kuid iga kord ta sunniti taanduma. Seejärele kella 09.00 paiku punaste soomusrong kihutas suure kiirusega Tartu jaama depoo juurde, kus asetati rongi ette paar lahtist platvormi ja sunniti kõiki jaama rajoonis viibijaid nendele platvormidele laadima kive, mitmesuguseid raskemaid asju ja prahti. Need lahtised platvormid tähetsi suure hooga fükata soomusrongi ees Jänese silla poole meie soomusrongi pihta. Kuid Tähtvere väljade kohal platvormidele antud tõuge oli niivõrd järsk ja tugev, et ühe platvormi ots hüppas rööbastest välja ja kavatsus luhtus. Seejärele kella 10.30 paiku punaste soomusrong algas otsustavat võitlust meie Soomusrong nr. 1-ga. Ent seekord kannatas vastase soomusrong kõige rängemini. Sündmuse pealtnägija, Tähtvere „Valgeveski“ tolaeagne mölder jutustab:

„Jälgisin lahingut oma tuulikust. Jänese silla pool oli kuulla laskmist püssidest ja suurtükki-

dest. Minu tuuliku kohal, otse üle raudtee, seati enamlaste suurt jalaväe osa ritta ja nähtavasti sunniti Jänese silla poole liikuma — appi esirinnas võitlejale. Varsti sõitis Tartust hästisoomustatud enamlaste soomusrong ja, peatudes ülalnimetatud jalaväe osa kohal, hakkas pommitama Jänese silla suunas, kust peagi samaga vastati. Eestlaste poolt lastud mürsud kukkusid otse enamlaste soomusrongi lähedusse ja üks isegi soomusrongi külje alla. Olin arvamisel, et nüüd vaenlase soomusrong ei pääse paigast, kuid rong hakkas siiski pikkamööda Tartu poole taanduma. Samal hetkel üks Eesti soomusrongilt lastud mürsk kukkus otse enamlaste soomusrongi esimesele suurtüki-platvormile, hävitas suurtüki juures töötava meeskonna ja kiskus lahti platvormi terrassoomuse. Rong hakkas täie auru all Tartu poole taganema. Enamlaste suur jalaväe osa, keda seati ritta tulde saatmiseks, nägi sündmust pealt. Soomusrongi platvormi purustamine ja rongi kiire taandumine mõjus jalaväe osale niivõrd masendavalt, et ei suudetud korda jalule seada ja see jooksis lambakarjana kokku ning põgenes paanikaliselt Tartu suunas.“

Tartu jaama korrapidajaks 14. jaan. 1919. oli P. Simson. Tema mälestuste järgi olevat punaste hästisoomustatud soomusrongile tehtud ülesandeks Jänese sild õhku lasta. Rong sõitnud välja, kuid ilmunud varsti tagasi purustatud suurtükiplatvormiga. Isegi esimene suurtükk olnud puruks lastud ja selle juures lebanud punakaartlaste laibad. Rong olla sõitnud Tartu jaamast peatamata läbi Elva suunas. Rongi ellujäänud meeskond olevat suutnud jaamast läbisõidul ainult teatada, et Emajõe silla poolt tulevad „mustad hirmsad mehed“, kellel isesugused masinad käes, mis sülitavad tuld (kerge-kuulipildujad „lewised“).

Tartu-eelne lahing.

Ülalkirjeldatud, meie edukalt lõppenud soomusrongide kahevõitlusel oli suur tähtsus. See võimaldas meie Soomusrong nr. 1 dessandil (raudteest vasakul) ja osal Kuperjanovi partisanidel läheneda Tartu linnale kuni vaenlase uue ning tõsisema vastupanuni Tähtvere mõisast raudteele viiva tee joonel (Vt. skeem lk. 11). Nüüd võis meie esimese soomusrongi patarei otsesihitimisega toetada ka dessandi pealetungi Tähtvere tee valutamisel, mis oli väga oluline. Ka võidi vabalt asuda punaste poolt rikutud raudtee parandamisele ja meie soomusrongi pihta saatmiseks kavetatud lahise platvormi tagasi rööbastele töstmisele.

14. jaan. hommikul saabus vastasel ka Tähtvere rajooni värskeid jõude — 6. Läti polgu II pataljoni paar roodu, keda jaama rajoonist toetasid kaks 45" mortliri. Need olidki viimased vastupanijad Tartu ees.

A. Saviauk

kes Soomusrong Nr. 1 patarei veltveebliina Tartu vabastamisel 14. jaan. 1919. a. haruldase kiiruse, täpsuse ja külmaverelusega täitis rongi esimesel suurtükiplatvormil ka sihturi kohuseid.

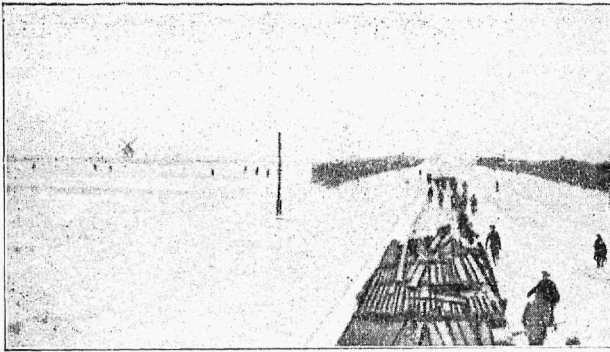
Kuidas Tartu kaitsjad punakaartlased endid ülal pidasid ja kuidas nad võitlesid meie vastu, selle kohta laseme rääkida kohalikel elanikel.

Richard Hendrikson jutustab:

„Tartu vabastamise ajal elasin Tähtvere sepikojast veidi raudtee pool olevas majas. Olin siis 13 aastat vana. 13. jaan. õhtul, nagu harilikult, enamlased, kes asusid meie ja naabruses olevates majades, pummeldasid kõvasti ja löid „karmoska“ mängu saatel tantsu. Toidukraami nad kuuldavasti röövisid ümbruskonna taludest. Pummeldajad olid venelased, kellest 14. jaan. hommikul lahingumehi polnud. 14. jaan. hommikul umbes kella 10.00 paiku meie majade piirkonda tuli heas rivikorras marssides kaks rühma enamlasti. Räägiti, et nad pidid olema lätlased. Rühmad hargnesid kohe ahelikku meie maja tagant lähiminevasse kraavi. Hiljem nägin ka, kuidas enamlaste soomusrong Tähtvere ülesõidukohast Jänese silla poole, 6. ja 7. telefoniposti vahekojal, pihta sai, nii et esimesel platvormil olev suurtükitoru otse üles kerkis. Seda pilti ei unusta ma ilalgi.

Meie maja rajoonis kraavi kaitsekorda asunud punakaartlased tulistasid eestlastele ägedasti vastu. Pärast lahingut järgmisel päeval vaatasin huvi pärast järgi enamlaste kaitsekoha kraavikallast ja leidsin iga 6—10 sammu pealt umbes 50 püssipadrundi kesta hunnikus.“

Sama lahingu kohta rääkis Tähtvere sepp G. Nõmm: „Enamlased lasksid Eesti soomusronglastele vastu minu sepikoja ja maja nurga tagant. Samuti sepikoja esise võlvialuse kivipos-

Tartu vallutamise.

Vaenlase poolt purustatud raudteeliini parandamine. Vasakul Tähtvere endine „valgeveeski tuulik“. Nüüna mehi järelerruttamas Tartut vallutama siirdunud dessandile.

Kapten A. Irv'e ülesvõtte Soomusrong Nr. 1 suurtükki-platvormilt.

tide tagant ja magasiaida juures, kuid suurem osa enamlasti tulistas siiski selle kraavi kaldalt, mis asub minu maja taga ja läheb Tähtvere mõisast kuni raudteeni. Lauda taga pidi enamlastel olema kuulipilduja, mida ma ise aga ei näinud. Eesti soomusrongi mürskudest kukkusid kella 11.00 paiku: üks üle minu maja, lennates mõisa puuaeda, üks mõisa härrastemajja, üks läbistas Tähtvere mõisa aida katuse, teine kukkus vastu aida seina ja üks mürsk läks mõisa heinaküünist läbi.“

Võidujooks linna.

Tähtvere rajoonis asuvale vaenlasele tungis Soomusrong nr. 1 dessant kallale kolmes grupis: kõige lähemal raudteele suurem osa dessanti staabi-kapten J. Ratassepa (langes 23. I 1919. a. Kirepi juures) juhatusel, sellest veidi vasakul ohvitseride ja vabatahtlike salk lipn. P. Villemi juhatusel ja Tähtvere mõisa rajoonis 6—7-mehe-line salk kapten A. Irve abi leitn. Ed. Nepsi juhatusel. Nagu eespool mainitud, meile oli suureks toetuseks oma soomusrongi suurtükkituli ja et vastase soomusrong oli sunnitud juba taanduma. Sellest öieti oleneski meie võit ja et nii väikeste jõududega suutsime tungida Tartu linna.

Kui vastane Tähtvere mõisa ja raudtee vahelise kraavi joonelt oli löödud välja, siis ta enam ei peatanud linna ees. Tähtvere mõisa vallutamisel said haavata leitn. E. Neps, allohv. P. Selter ja vabatahtlik Rudolf Sabuuri. Viimane suri saadud haavadesse 26. I 1919.

Tähtvere joonelt lähenedes linnale arenes otse omavaheline võidujooks dessantmeeste vahel. Igaüks tahtis jõuda esimesena linna piiridesse. Linna jõudsimise kella 12.00—12.30 vahel. Teist nii pingutavat jooksu ma enam ei mäleta. St.-kapten Ratassepa ja minu soodustuseks oli vaid see, et hetkelise peatuse puhul võisime ise juhtidena paarkümmend sammu ette joosta ja siis alles an-

da käskluse „edas!“ Linnas tuli meile vastu üksikuid punakaartilasi, kes ei osanud kuhugi poole põgeneda. Vangid jätsin ellu ja saatsin nad lipn. J. Vasar'i patrullis jaama. St.-kapten Ratassepp oli oma vangidega toiminud resoluutsemalt.

Läks ligikaudu tund aega pärast Soomusrong nr. 1 dessandi linna jõudmist, kui pärast takistuste teelt kõrvaldamist jõudis jaama Soomusrong nr. 1. Selle taga liikunud Soomusrong nr. 3 peatus Tähtvere ülesõidu kohal, kus rongi dessant astus maha ja liikus linna osadena mitmes suunas. Soomusrongide järele jõudis läbi Vee-riku aguli linna ka Kuperjanovi partisanide 4. rood ja kella 1400—1500 vahel jõudis Müta mõisa poolt tulles Peetri kiriku ja Raadi ms. rajooni partisanide 2. rood, kuna 1. rood jõudis linna Kävere kaudu õhtul kella 1700 paiku.

Vaenlase põgenemine Tartust.

Tartu jaama korrapidaja 14. I 19. a. P. Simson kirjutab, et 14. jaan. hommikul viibinud Tartu jaamas linnakaitset korraldamas Anvelt, Vallner, Mägi ja teisi eesti enamlaste „suuruseid“. Nende uhke rong seisnud jaama ees neljandal teel. Kella 09.00 paiku on „suurte meeste“ rong äkki hakanud liikuma Tartust Elva poole. Nõost olla tehtud kuri korraldus Tartu jaamas olevate laskemoona vagunite Nõkku saatmiseks. P. Simson lubanud täita korralduse, kuid lasknud siiski haakida külge teised vagunid ja saatnud need teele Nõo poole. 14. jaan. hommikul taandunud Tartu jaamast punaväge neli ešelonit (umbes 160 vagunit), üks Punaseristi rong ja kaks soomusrongi.

Ühes ešelonis jõudnud Tartu jaama ka hiinlasi, keda aga ei lastud vagunist välja — valve olnud ustel. Üks enamlaste soomusrong olnud üleni soomustatud, see, mis sai pihta; teine aga kivisöö platvormidest improviseeritud soomusrong. Kolmas

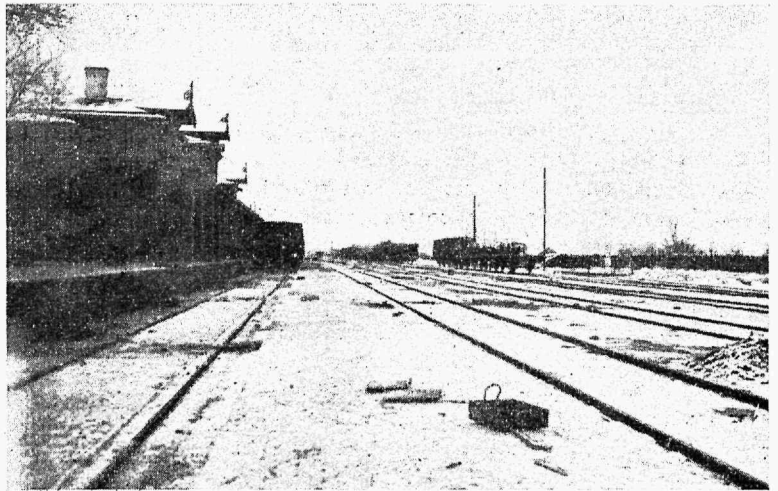
Tartu vabastamisel, 14. jaan. 1919. a., enamlaste käest äravõetud suurtükk.

soomusrong „Trotski“, mis Valga teatel hommikul Valgast Tartu suunas välja saadeti, ei jõudnudki taanduvate ešelonide tõttu Tartu.

Suured enamlaste kolonnid on taandunud Tartust välja ka Võru maanteed ja Emajõe mööda. Juba 14./15. jaan. öösi on agaramaid põgenikke hobustel kihutades jõudnud Võrru ja levitanud seal hirmu ja õuduse jutte pealetungijate eestlaste kohta ja sellega demoraliseerinud punaväe seljatagust. Punaväe osad, kuuldes paanikalisest põgenemisest Tartu all, muutusid kiiresti lahingukõlbmatuks, mispärast Vene 2. Novgorodi Diviisi juhatuse korduvad käsud nii Tartu kui Viljandi suundades vastupealetungile minetu kohta ei leidnud nimetamisväärset vastukaja. 85. Kütipolk keeldus viie päeva jooksul väljumast Võrust, korraldades rohkearvulisi miitinguid. Lahingkäsku täitmast keeldus ka 8. Novgorodi Kütipolk. Väeüksuse Vene enamlaste polkudes oli massiline.

P o m m i t a m i n e j a a m a p l a t v o r m i l l.

14. jaan. õhtul oli keegi toonud Tartu jaamas viibivate soomusrongide juhtidele häiriva teate, et punaväe kolonne on liikumas Tartu ja Jänese silla vahel Emajõel. Kapten A. Irv on igaks juhuks seepeale kohe sõitnud oma rongiga asja kontrollima, ilma et oleks kõiki jaama rajoonis olevaid oma rongi mehi kaasa kutsunudki. Niiviisi jäid maha st.-kapten I. Ratassepp, patarei ülem leitn. R. Sabolotny oma vennaga (vabatahtlik-kooliõpilane) ja käesolevate ridade kirjutaja. Vaenlase hirmutamiseks R. Sabolotny leutas huvitava tegevuse. Jaamas kaubaplatvormi kohal seisis lahine platvorm, millel punaste poolt maha jäetud kolmetolline suurtükk. Ühisel jõul veeretatakse suurtüki kaubaplatvormile, toetasime suurtüki saha vastu kaubaplatvormil olevat suurt sõnnikuhunnikut, tassisime kohale punaste poolt maha jäetud suurtükimürske ja patareiuülega juhtimisel hakkasime umbkaudse sihtimisega kõmmutama Elva suunas. Juba paari lasu järgi oli sõnnikuhunnik paigalt surutud. Sama kordus teise ja kolmanda sõnnikuhunnikuga — siis alles jätsime järgi. Hiljem saime teada, et need mürsud olla kukkunud Nõo rajooni ja olla seal tekitanud segadust vastase keskel.

Tartu jaam pärast enamlaste Tartust väljaiõõmist, 14. jaan. 1919. a.

T a r t u s õ j a s a a k.

Tartus saadud sõjasaak oli rikkalik. Kiiresti taandudes vaenlane oli sunnitud jätma maha raudtee veerevat koosseadet Voldis ja Tartu rajoonis üle 200 vaguni ja kolm vedurit, viis suurtüki, väga rikkalikult suurtüki- ja püssi laskemoona, Emajõel oleva Peipsi laevastiku rikkaliku laskemoonaga, suur hulk arstimeid ja sidumismaterjali, riiet, toidukraami ja palju muud. Kuid tähtsam sõjasaagist oli, et kiire pealetungiga takistati vaenlasel jätkata terrori- ja veretööd Tartus, päästeti hulk väärtuslikke inimesi. Tartu hoogus vallutamine tõstis suuresti meie rahvaväe võitlusindu ja kogu rahva meeleolu.

T a r t u v a l l u t a m i s e j u h i d.

Tartu vallutamine 14. 01. 19. teostus soomusrongi juhtide kapten K. Partsi (üldjuht), kapten A. Irv ja kapten O. Luiga üksmeelsel otsusel ning algatusel. Pealetungiga ühines viivitatult meie sangarlikuim partisan leitnant I. Kuperjanov, ilma et ta isegi oleks oodanud ära oma väeühiku organiseerimise ning formeerimise lõpuleviimist. See pealetung oli täielises kokkukõlas ülemjuhatuselt juba 9., 11., 13. ja ka 14. jaanuaril diviisidele antud direktiividega. Et Ülemjuhataja ettenägelikult juba aegsasti saatis kõik oma vabad varud teele Tartu poole, veel enne kui saabus teade Tartu vallutamisest, see päästis Tartu langemast tagasi vaenlase kätte ning hoidis ära kohutavaima veresauna Tartu kodanikele.

Tilleoru lahing ja Võru vabastamine.

Major H. Stokkebi.

Ülemjuhataja käsuga 25. jaanuarist 1919. a. määrati Soome kindral M. Vetzer meie Lõunarinde ajutiseks juhatajaks, kusjuures temale allutati kõik rindel teotsevad Eesti ja soome vabatahtlikkude väeosad.

Lõunarinde uue juhataja direktiivi põhjal 28. jaanuarist Võru-Petseri grupp, mille koosseisu kuulus ka Tallinna Kaitsepataljon, sai ülesandeks: pealetungida Võru ja Petseri sihis ning võimalikult kiiremalt läbi lõigata Valga-Pihkva raudtee Petseri ümbruses, et tõkestada vaenlase taandumist Valga-Pihkva suunas. Pärast seda pidi grupp kaitsma Peipsi randa Piusa jõeni, Piusa jõe - Petseri-Vastseliina mõisa joont ja „edasi õhtupoole võimalikult Eesti rahvuslist piiri mööda.“

Saadud direktiivi põhjal Võru-Petseri grupi juht — meie 2. Diviisi ülem polk. V. Puskar — käskis 28. jaanuaril (operatiiv päevakäsk nr. 9-a) Tallinna Kaitsepataljonile: „Minna 29. jaanuari õhtuks Tartu-Võru tee sihis Tjennasilma-Tjudje (Tänasilma H. S.) *) ümbruskonda.“ Paremalt teotes Tartu-Valga grupp, ja nimelt Tartu-Valga raudtee suunas, vasakul — 2. Jalaväe Polk, ülesandega jõuda 29. jaan. õhtuks Veriora ja Treski (Trostjanka) rajooni. Tühem parempoolse naabrinä oli seega umbes 30 km, vasakpoolseni ligi 20 km. Grupi varu, Järvamaa Kaitsepataljon, pidi sama päeva õhtuks jõudma ühe rooduga Rāpinasse, ühega Mehikoorma ümbruskonda, kuna aga ülejäänud roodud ja staap pidid asuma Rasinasse.

Tallinna Kaitsepataljon, pealetungides roodudena laial rindel, jõudis 29. jaan. õhtuks järgmisele joonele:

- 2. rood (alamkpt. Reitel) — Kanepisse,
 - 3. rood, ilma I rühmata, (alamkpt. Luppe) — Hurmi mõisa,
 - 1. rood (al.-kpt. Kivistik) — Varbuse mõisa;
 - üks rühm (60 tääki) end. 4. roodust (alamltnt. Vink) — Kiuma külla;
 - pataljoni varu — kooliõpetajate rood (lipnik Veidermann) — Polakese tallu;
 - pataljoni staap — Jaagu-Petri tallu (Karski külas).
- Vaenlane pataljoni rinde ees oli selleks ajaks kindlaks tehtud järgmiselt:
- Heimadras (Kähris H. S.) ja Tännasilmas — salgad, mille suurus teadmata,
 - Puskarus — üks läti polk,
 - Sõreste mõisas — suurtükid,
 - Magari külas ja taludes põhja pool — jala-vägi suurtükkidega,
 - Mustajõel — staap.

*) Käskudes ja korraldustes kohanimetused on Vene kaartide järele. H. S.

Tegelikult teotsevad pataljoni vastu järgmised punaväe osad (praeguste uurimuste andmeil): 6. ja 8. Läti Kütipolk, 49. Kütipolgu 3 roodu ja üks eskadron, toetatud kuue suurtükiga ja ühe soomusautoga.

Võru-Petseri grupi juhi operatiivkäsk 29. jaanuarist nr. 10-a määras grupile ülesandeks: vallutada Võru ja Petseri, kusjuures Tallinna Kaitsepataljonile kästi:

„Edasi tungides oma praegustest seisukohtadest, 30. jaanuari õhtuks Võru linn ära võtta, välja saata luuramine ja kaitse teede peale, mis Võrust lõuna-õhtu ja lõuna-hommiku poole viivad.“

2. Jalaväe Polgu ülesandeks oli vallutada Petseri.

Ülesande täitmiseks andis Tallinna Kaitsepataljoni ülem, leitnant O. Sternbeck, oma väeosale alljärgneva käsu, ja nimelt Ihamaru kõrtsis 30. jaan. kell 09.30.

„Lõuna väerinde vägedele on täna ülesandeks tehtud Valga, Võru ja Petseri ära võtta.

Tallinna Kaitsepataljonil on ülesandeks mitte hiljem kui täna õhtuks Võru linn ära võtta ja Võrust lõuna-hommiku poole minevatele teedele eelvalve välja panna.

Selleks käsen:

Esimesel roodul ühe rühmaga, teisi reservi pidades, pealetungi alata Võru maantee sihis.

Leitnant Vinkil pealetungimist alata sihis Tennasilm (Tännasilma H.S.), Savisaare, Musttūigi (Mustajõe H.S.) ja vaenlase salgad sealt välja peksta. Selle järel järjest esimese roodu kõrval ja esimesest roodust eespool liikuda, mööda kõrvalisi teesid vaenlase seljataha tükki-des, esimese roodu edasitungimist hõlbustada.

Kolmandal roodul tungida kõrvalt Serriste (Sõreste H.S.) mõisa peale, sealt vaenlane välja lüüa ja siis Ruusi (Ruusa H.S.) sihis esimese roodu ees liikudes edasiminemist Võru teel hõlbustada.

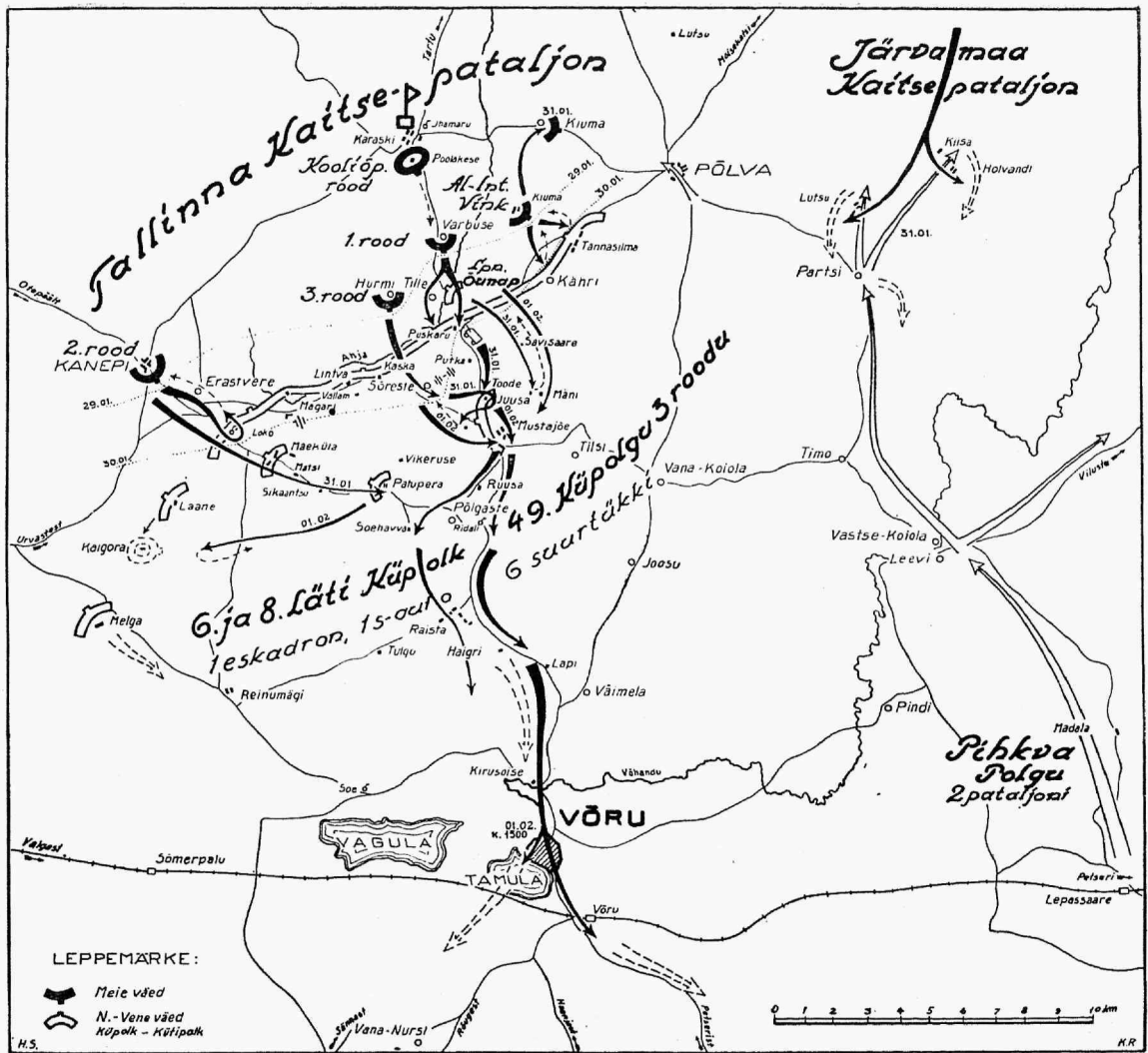
I-ne rood ja leitn. Vink algavad pealetungimist kell 1130 m., kolmas rood viisugusel ajal, et selleks ajaks esimesest eelpool ja vaenlase tiival olla.

II rood tungib sihis Kannapääh (Kanepi H.S.) — Põlks (Põlgaste H.S.) edasi, minu juhatause järele.

Lahingu alguseks lähen Kannapääh'le, kuhu iga tund minule teateid saata.

Kooliõpetajate rood jääb Võru teel reservi ja kapten Kivistiku käsutada.

Leitnant Vink täidab kõiki kapten Kivistiku käskusid.

Tallinna Kaitsepataljoni tegevus Võru vabastamisel.

Nõuan kõigi käskude täpisele täitmisele. Mingisugused olud ei vabanda käskude täitmata jätmist ja saan igapäevaga, kes käsu täitmata jätab, seaduse kõige valjusega ümber käima.“

30. jaanuaril arenes lahing järgmiselt:

— 2. rood tungis peale üle Erastvere mõisa kuni Loko kõrtsini, kust ta hoogsa kallaletungiga vaenlase löi välja. Saagiks sai rood ühe kuulipilduja 17 lindikastiga, 8 püssi, 12 käsigranaati, ühe kaariku, 2 hobust ja muud. Meeskonna väsimus ja külm ilm sundisid aga rooduülemat oma üksust tagasi tõmbama Erastvere mõisa ja sealt Kanepisse.

— 3. roodu ülem sai hommikul oma luure kaudu teada, et vaenlane roodu ees asuvat järgmistes taludes: Haukas, Ropsus, Lintval ja Veginis samuti ka Põlgaste vallamajas. „... teistes tagapool taludes Põlgaste ja Erastvere vallas ole-

vat enamlasti peaaegu igas talus sees...“ Need andmed ei kohutanud aga põrmugi rooduülemat, alamkapit. Luppert, ja tema meeskonda. Kell 11.00 alustas rood kallaletungi, et haarata paremalt Sõreste mõisa. Hurmi mõisast väljudes sattus rood kohe vaenlase šrapnellitule alla; tegevus raskendus seda enam, et tuli liikuda üle lageda välja. Kangelaslikult rühisti edasi. Tilleoru kallastel tekkis äge heitlus vaenlasega, kes murti, ja kell 15.40 vallutas rood Sõreste mõisa. Vaevu pääsis sealt minema vaenlase patarrel. Mõisast edasi ei julgenud rooduülem liikuda, sest tema rood oli teistest kaugemale ette jõudnud, kuna aga vaenlane veel püsis tiibadel. Vastava ettekande esitas rooduülem pataljoniülemaale, jättes ööbima Sõreste mõisa, et oodata seal 1. roodu järelejõudmist.

— 1. roodust jõusel vastu 30. jaanuari väljasaadetud luure (III rühm — al.-leitn. Aks) oli selgitanud, et vaenlane oli Tille mõisast lahkunud

Magari külla, kus punastel olevat 2 kuulipildujat ja 2 kerge-suurtükki. Tille veskis olevat vastasel „post“ — umbes 6—12 meest.

Kell 11.30 hakkas 1. rood kallale tungima, sat-
tus aga Tille silla juures eriti tugevale vastupanule ja suurtükite alla. Kahjuks ei olnud pataljonil üldse suurtükite toetust. Seisukord muutus raskeks, mispärast al.-kapt. Kivistik kell 13.40 palus pataljonitulema kaudu 3. roodu kaastegevust paremalt. Võimalik, et 3. roodu kallaletung Sõrestele mõjustas vaenlast, sest kell 1535 õnnestus 1. roodul vallutada Tille silla rajoon. Nüüd andis rooduülem I ja II rühmale käsu vallutada teederist Puskaru juures ja seal tule alla võtta lõuna pool asuv metsaserv, kus vaenlane veel püsis. Samal ajal pidid III rühm ja kooliõpetajate-roodu üks rühm paremalt poolt tungima üle jõe. Ühisel jõul vallutati teederist Puskaru juures, kuhu välja pandi ööseks eelpostid. Roodu peajõud jäid aga ööbima Varbuse postijaama ja kõrtsi Ahja jõe silla juures. Päeva jooksul selgus, et roodu vastu võitles 8. Läti Kütipolgu kolm roodu kahe kuulipildujaga, ühe soomusauto ja nelja suurtüki toetusel. Roodu kaotused — 3 haavatut (üks raskelt).

— Al-leitn. Vinki rühmal oli õnnetu päev — kahel korral nurjus tema kallaletung Tännasilma küllale. Rühm kaotas päeva jooksul langenuna ühe ja haavatutena 2 meest. Ka al-leitn. Vink ise sai haavata, kuid jäi rivvi edasi.

Nii lõppes tegevus 30. jaanuaril, ilma et pataljon oleks saavutanud oma lõppeesmärki.

Põhjused olid aga väga kaalukad:

- pataljon teotse umbes 15 km laiusel rindel;
- puudus suurtükite toetus;
- vaenlane oli suures ülekaalus: kokku oli temal umbes 1200—1300 tääki-mõõka ja 30 kuulipildujat, toetatud ühe soomusauto ja kuue suurtükiga; sellele oli Tallinna Kaitsepataljonil vastu panna ainult 600 täägi ümber 10 automaatpüssiga.

Pataljoniülem omas ettekandes grupijuhile kirjutas selle kohta muuseas:

„Tartu-Võru maanteest idapool ja Errastfer-Sommerpahlani (Erastvere-Somerpalu H.S.) tee vahel olevad külad on siia kokkuvalgunud punaseid kubinal tüis. See masse laguneb ikka karmemale läänepoole laiali isegi Urvasteni (Urbs), nii et sügavamaks ümberhaaramiseks minul jõudu ei jätku.“

Sama päeva õhtul kell 23.00 käskis grupijuht jätkata 31. jaanuaril pealetungi ja vallutada Võru.

Pataljoniülem oli mures oma vasaku tiiva pärast, sest Tännasilmas olid vaenlase tugevad jõud ja Põlva olevat tulnud üks rood kuulipildujatega. Ta palus grupijuhti korraldada diviisi varuga oma vasaku tiiva kaitset, mis aga ei teostunud. Need kartused ei olnud ka asjatud. Nagu pärast selgus, kasutaski vaenlane 20 km laiust tühemet pataljoni

vasakul tiival, andes sinna löögi Pihkva Polgu kahe pataljoniga. Õnnekombel likvideeris selle löögi omal algatusel Järvamaa Kaitsepataljon.

31. jaanuaril kujunes lahingukäik järgmiselt:

— 2. roodu piirkonnas, paremal tiival, oli luure hommikuks selgitanud järgmist: Loko kõrtsi juures olevat vaenlasel olnud 80 meest kahe kuulipildujaga, kes pärast lahingut taandunud Erastvere vallamaja juurde; Lalli mõisa juures asuvat üks rood kahe kuulipildujaga, Konno talus — 30 meest ühe kuulipildujaga, Erastvere külas (Mäekülas) — kolm roodu lätlasi, Magaris — üks rood kahe kuulipildujaga ja suurtükid. Julgelt alustas rood hommikul kallaletungi Põlgaste suunas, sattudes tõsisemale vastupanule Patupera (Lautsoja) talu juures. Pooltunnilise ägeda võitluse järgi vaikis vaenlane. „Pani vist jooksu,“ nagu rooduülem pärast ettekandis. Saagiks langes roodule üks väliapteek ja sanitarvanker. Pimedus katkestas aga roodu pealetungi, sest al.-kapt. Reitel ei teadnud midagi 3. roodu tegevusest ja kartis sellega pimedas kokku põrgata.

— 3. roodu ülem saatis kell 03.30 10 luurajat Toode peale. Need sattusid talu ees kahelt poolt kuulipildujate tule alla. Üks mees ja üks küüdimees said haavata. Nüüd saatis rooduülem 50 meest Toode peale, et vaenlane „tingimata välja lüüa“, milleks ta ka isiklikult oma varuga sinna kavatsevat liikuda. Pärast 1. ja kooliõpetajate-roodu järelejõudmist tahtis al.-kapt. Luppe paremalt tungida Ruusa peale. Sellest kandis ta pataljoni ülemale ette kell 07.45.

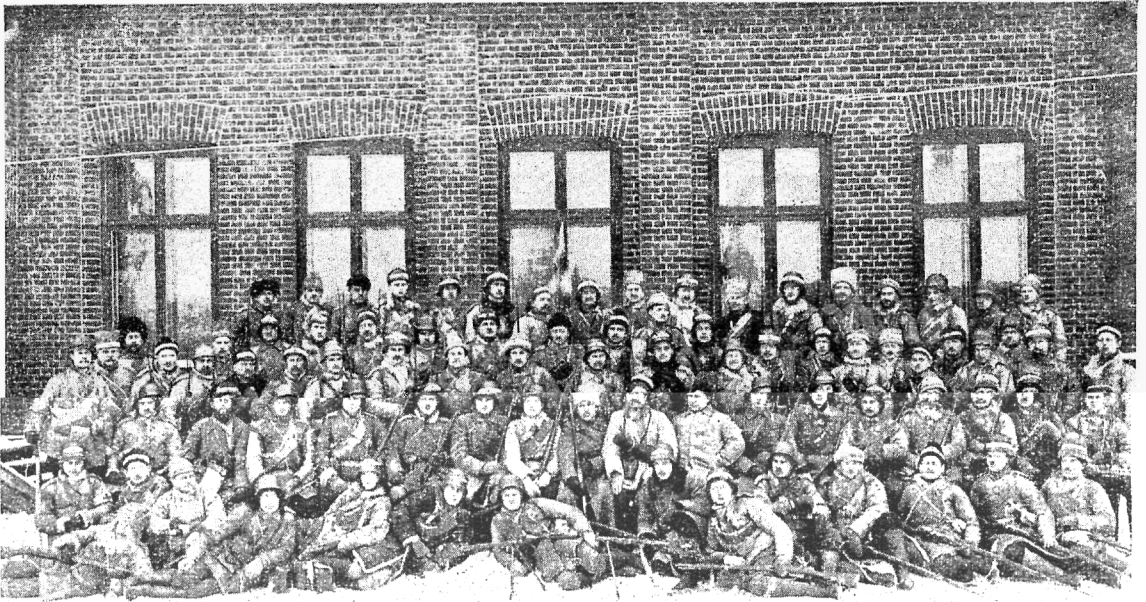
Kell 09.30 teatas pataljoni ülem Luppele 2. roodu eelmise päeva edust ja tänas Luppet ühes meeskonnaga „vahva töö eest“ Sõrestele all ja Toode peale mineku eest. Ühtlasi käskis ta korraldada luuret Magari ja Sikaantsu suundades, et vältida ootamatusi tiivalt.

Kell 10.45 teatas al.-kapt Luppe, et tema poolroodu vallutas Toode, kus vaenlasel 2 klp-jat olevat sees olnud. Teine poolroodu asus Sõrestes. Edasi tungida ei võinud enne teiste roodude järelejõudmist. Arvas siis edasi liikuda Vikeruse küla sihis; kui aga vaenlast seal ei ole, siis Põlgaste peale.

Toodest tungis poolroodu edasi Keina peale ja asus positsioonile metsa servale, mis loode pool Keinast. Siit tulistas poolroodu teed Kukulase rajoonis, kus vaenlasel kaks kuulipildujat asus ja liikis soomusauto. 1. roodu jõudes Toodesse tõmbas Luppe oma roodu tagasi Sõrestesse, sest mehed olid lahingust väsinud ja kauemat aega lamanud lume peal.

1. roodu edasi tungides kavatses al.-kapt Luppe tungida läbi metsa „Kukulase taha“.

Pataljoniülem kiitis al.-kapt. Luppe plaani heaks, käskis aga roodul „kõigi takistuste peale vaatamata“ edasi tungida Ruusa sihis.

Tallinna Kaitsepataljoni kooliõpetajate rood, Võrus, „Kandle“ seitsi aias, pärast Võru vabastamist, veebruaris 1919. a.

1. roodu ülem, hommikul kell 04.00 teatas pataljoni ülemale, et edasitungimisest ainult siis võib olla juttu, kui tema vasak tiib „on kindlustatud“. Seal olevat aga al-leitn. Vink „kõigest 1 versta Kiomast Kähri poole nihkunud ja tagasi löödud“. Otsese löögi jaoks olevat roodu jõud nõrk.

Roodu kallaletung edenese hommikul visalt, mis pataljoniülema koguni pahandas. Kell 09.30 kirjutas ta al-kpt. Kivistikule muuseas:

„Joonduda eelmiste järele. Kapten Lupe on Teist juba terve päev ees ja Teie ei ole veel läbi jõudnud. Kõniskategeooriliselt Tode (Toode H.S.) joonele välja jõuda“.

Varu, s. t. kooliõpetajate roodu, mis alamkpt. Kivistiku käsutada on, lubab pataljoniülema kasutada ainult terves koosseisus „vaenlase sügavamaks ümberhaaramiseks“ ehk Toode joonele väljajõudmisel „Tännasilma likvideerimiseks“.

Rood jõudis aga vaevu edasi. Nähtavasti oli rooduülem mures oma vasaku tiiva pärast. Alles kell 15.00 teatas al-kapt. Kivistik „teelahkelt jõe ja Putka vahel“, et rood liigub edasi kuni Putkani, kust piilurid välja saadab Mäni peale. Era-teadete järele olevat vastasel Mänis umbes 100 meest. Viimaks, kell 20.40, jõudis rood Toode talu joonele, läi side 3. rooduga ja ootas pataljoniülema edaspidiseid käskusid.

— Al-leitn. Vink sai kell 08.15 pataljoniülema käsu: jätta lipnik Heimsal 20 mehega en-

disele seisukohale (Tännasilma vastas), ise aga ülejäänud meestega kohe liikuda Kioma mõisa, kust oma valve alla võtta Põlva tee. Sellega kindlustas pataljoniülem omal jõul väeosa vasaku tiiva julgeoleku.

Andes käsu al-leitn. Vinkile, kutsus leitn. Sternbeck oma juurde lipnik Õunap'i kooliõpetajate roodust ja käskis tal ühe rühmaga jätkata al-leitn. Vinkile 30. jaan. antud ülesande täitmist, s. t. peale tungida Savisaare—Mustajõe suunas, julgustades 1. roodu pealetungi vasakult. Lipn. Õunap jõudis küll Juusa taluni (umb. pool kn. Mänist lääne pool), löödi sealt aga ootamatult välja ja taandus Zeier'i taluni, Kanepi—Põlva teel.

Õo jooksul ja 1. veebruaril jätkus tegevus. —

— 2. roodu piirkonnas möödus õo rahulikult. Vaenlase poolt oli näha vaid tulesignaale. Pealetungi kavatses rooduülem jätkata üle Soehavva talu Raista külla peale. Kohalikkude elanikkude andmeil olevat sama päeva hommikul olnud Kaigora külas 2 roodu enamlasti 4 kuulipildujaga. Asja selgitamiseks saatis rooduülem sinna ühe luuresalga, millest informeeris ka 3. roodu ülemat.

3. rood jõudis õo jooksul Mustajõe kõrtsi rajooni. (Teade patüülile kell 04.15). Siin ootas rooduülem 1. roodu järelejõudmist, et siis edasi liikuda Ruusa poole. Kus punased asuvad — seda rooduülem ei teadnud.

Kell 08.45 saatis rooduülem pataljoniülema juurde ühe punase, kes Patupera (Lautsoja) juures roodu luurajate kätte vangi oli langenud. Ühtlasi teatas rooduülem, et ta on teada saanud 2. roodu asukoha, ja saadab kohe luure välja Matsi talu sihis.

Kell 12.30 oli 3. rood edasi tunginud kuni Soehavva taluni. Edasi arvas rooduülem liikuda üle soo Traksi peale, mis ka teostus. Põlgaste mõisa ümbruses punaseid ei nähtud. Traksist edasi ei kavatsenud rooduülem enne liikuda, kui teised roodud jõuavad järgi.

Osaliselt jäi selgusetaks põhjus, mis pärast 3. roodu ülem sama pealetungi suuna valis kui 2. roodu ülemgi, s. t. üle Soehavva Raista (Traksi asub Raista külas). Oletada võib, et 2. roodu ülem kohale pidi jääma kuni Kaigora sihis välja-saadetud luursalk tagasi jõuab.

Võrust põhja pool 2. ja 3. rood ei puutunud hiljem üldse enam kokku vaenlasega, kes paanilise kiirusega oli taandumas.

1. rood, kes liikus Tartu-Võru maantee suunas, sai nähtavasti varem teada vaenlase paanilisest taandumisest ja jõudis varem Võrru kui 3. rood, kes haaramist toimetas paremalt poolt üle soo. Võrru jõudes nägi 3. rood Tamula järvel (jää peal) vaenlase taanduvaid osi, kuid ei usaldanud neid tulistada — võis neid ju pidada ka oma 1. roodu meesteks.

1. roodu pealetung Võru suunas teostus järgmiselt:

Kell 05.00 jõudis rood Mustajõe, kus ootas pat-niülema korraldusi. Kell 09.18 teatas rooduülem, et vaenlane asuvat metsas Põlgaste mõisa taga. Olevat 7 kuulipildujat, 6" kiirlaskja suurtükk ja 1 soomusauto, mis kaugemale sõitnud; mehi olevat 250—300.

Kell 11.40 teatas rooduülem oma jõudmisest Ridali kõrtsi juurde (nähtavasti omal algatusel). Vaenlase patarei asuvat Haigri juures, kuna aga jalaväe kohta andmed puuduvat.

Enamlastelt Võru jaamas võetud soomustatud vedur, veebr. 1919. a.

Kell 12.00 saatis pataljoniülem rooduülemale Toodest käsu: „Teateid! Mitte seisatada. Kas on Vaimel-Neuhofi (Joosu. H. S.) poole luurajad küüdimeestega saadetud? Kui ei — viibimata saata. Kõige hiljem kella 13.00 ajaks peavad Teie eelsalgad Haigri kohal olema.“ Rood saab ülesandega toime: kell 13.20 teatab roodül jõudmisest Haigri ja Lapi vahele. Paremal pool teed olevat kahtlast liikumist märgata. Sinna olevat piilurid välja saadetud.

Kell 14.00 jõudsid roodu celosad umbes 1 km Lapi kõrtsist edasi; kell 14.25 oli rood Kiruise juures — vaenlast leidmata — ja kell 15.00 jõudis rood Võru linna.

Lipnik Öunap oma rühmaga vallutas kell 07.00-ks Mäni ja Juusa talud. Vaenlane oli taandunud Tilsu poole. Kell 08.05 käskis pataljoniülem rühmal ilmuda Toodesse, pataljoni varu juurde, milleks oli kooliõpetajate rood. Kell 12.15 tõmbas pataljoniülem oma varu Mustajõe.

Kolm päeva kestnud heitlused nõudsid väeosalt suuri jõupingutusi, mis aga krooniti võiduga — Võru vabastamisega enamlaste ikke alt.

Linna vallutamisel kandis pat-niülema diviisiülema ette telefonogrammiga 01.19 kell 23.30, ja nimelt järgmiselt:

„Kell 15.00 min. jõudis bataljoni eelsalk Võrusse. Tiivadel liikuvad roodud jõudsid Võrusse kell 18.50 m. Vaenlane oli raudteejaamas lõuna ajal rongi padrunite ja loomadega põlema pistnud ja meie linnatulekumi kustutamist püssitulega takistanud. Ühe vaguni padrunisid sai veel tulekahjust välja peasta. Raudtee varandusest 2 vedurit, hulk klassivagunisid, kraamivagunisid, proviant. Ühte rongi loomadega, mis mõni verst Pihkva pool seisvat, on luurajad otsima saadetud.

Vaenlase salgad, mis põhja-ida poolt linna liikusid, ei ole veel kõik linnast mööda jõudnud. Üle Vagula järve jää läheb veel praegugi korratuid vaenlase salkasid, mida oma tule all hoiaime.

Lõuna-ida ja lõuna-lääne poole väljaviivatele teedele on eelvalve välja pandud ja luuramine ette saadetud.

Vaenlase peajõud taganevad lõuna-lääne poole üle Senneni (Sänna H. S.) viiva maantee mööda, vähem osa lõuna-idasse viivaid teesid mööda. Ootan käskusid, missuguses sihis minul edasi minna.

Sternbeck, ülemleitnant.“

Täiendava, täiesti salajase ettekande saatis pataljoniülem diviisiülema 2. veebruaril kell 19.30, milles kirjutab:

„Bataljoni eelväed jõudsid Võrusse 1. veebruaril kell 15. Veel kell 1-ni 1./2. (1. veebruaril

H.S.) pani vaenlane põhjapool Põlkesti (Põlgaste H.S.) visalt vastu. Kui Võrusse jõudsin, olivad suured vaenlase salgad veel minu taga läänepool Võru Tartu maanteed. Öhtu eel veel põgene üle järvede jää lõunapoole madruste salk.

Saagiks Võrus langes 5 vedurit, neist üks soomustatud, hulk suurtükikuulisi (3 tollilisi), padrunisid, mitu kuulipildujat, määratu hulk kõiksugu proviant, hulk klassi ja kraamivagunisid. Ühe rongi loomade, proviant ja laskemoo-naga olid enamlased enne linnast lahkumist põlema pannud. Suure osa padrunisid sai veel tulesst välja peasta, sest et süütajad alles parajaste töö olid, kui linna sisse tulime.

Et edasilükkumiseks veel käskusid ei ole tulnud, sest et Tartuga ühendust ei ole, ja mina ei tea, missuguses sihis minul edaspidi liikuda tuleb, siis pean praegu ainult valveteenistust Võrust lõuna-ida ja lõuna-lääne poole väljaviivat teedel liinil Kako-Nursi-Kasaritsa. Vaenlane on sedapuhku veel kaugemale lõunapoole läinud.

Küüdimeestelt äravõetud dokumentide järele on „Eesti töökommuna“ valitsus Marienburgi evakueeritud.

Praegu annan raudtee remonteeridele käsu Petserini telegraafiühendus raudtee äärt mööda korda seada.

O. Sternbeck, üleleitnant.“

Landeswehri jälgimas.

H. Vellner.

Kui 1919. a. kevadel Lõunarindel sõjategevus kandus Põhja-Lätisse, hakati meie Sõjavägede Ülemjuhataja Staabis tundma tõsist muret Kuramaale peatama jäänud Saksa okupatsioonivägede pärast.

Sv. Ülemjuhataja Staabi kujundamine oli aasta esimese veerandi jooksul peajoontes viidud lõpule. Sõditi ja samal ajal loodi sõjaväe juhtimise keskust. Et varustus ja elavjõud olid silmapilgul kõige tähtsamad, siis Sv. Ülemjuhataja Staabi kogu energia oli rakendatud nende kahe peamise ülesande täitmisele. Kindralstaabi silm ja kõrv — Teadetekogumise Osakond, mis pidi teostama luuret ja vastuluuret sise- ning välismaal, oli siis võrdlemisi nõrgemalt välja arenenud. Arenes ju sõjategevus rindel sellase hooga, et polnud aegagi uurima hakata, mis sünnib vaenlase seljataga. Ülemjuhataja kindral J. Laidoner oli ise äsja saabunud N.-Venest ja tal oli sealsest olukorrast selge pilt ning aegajalt Soome kaudu kodumaale saabuvad eestlased tõid täiendavaid lisateateid. Rindel jälle hõlbus vaenlase tagala elu ja tegevuse jälgimist vangidelt ja ülejoosikult hangitud teated. Et ülejoosikute hulgas oli ka punaväkke sattunud ohvitser, siis saadud teated olid asjatundlikud ja usaldusväärsed.

Teadetekogumise aparaadi kujundamine Staabi juures, pealegi sõjaolukorras, on keeruline ülesanne, mispärast osakonnalt ei nõutud ülejõu käivat. Välisluure ja vastuluure puudus peaaegu täielikult ning osakonna töö piirdus peamiselt vastuluure tööga siseriigis. Rinde nihkumisega Lätisse, Kuramaal asuvate Saksa sõjavägede naab-

russe, tekkis Staabil tungiv tarvidus teada saada, mis sünnib Kuramaal ja kellega meil seal on tegemist — kas sõbra või vaenlasega. Eriti tähtsaks sai Kuramaa meile pärast seda, kui Needra 19. aprillil 1919. a. kukutas liitlastesõbraliku Ulmanise valitsuse ja algas koostööd sakslastega.

Kuramaal arenevate sündmuste jälgimiseks oli Staabil kaks vaatluspunkti: Liibavi ja Berliin. Hiljem asus ka Riiga sideohvitser. Berliini kaudu tuli teateid väga napilt; paremat informatsiooni saadi Liibavist, kuigi just mitte eriti rikkalikult. Säärases olukorras tekkis tungiv tarvidus saada usaldusväärseid teateid ka teistest allikatest Kuramaale ja ta naabrusse jäänud Saksa vägede kavatsuste kohta.

Ühel päeval, aprilli lõpul, ilmus „Vaba Maa“ toimetusse, mis tol ajal asus V.-Posti tänaval, õige ärritatud olekus Mihkel Martna ja näitas dr. J. Luigale ning nende ridade kirjutajale äsja Berliinist saabunud telegrammi. Selles kõneldi „lambanahkadest“, „lambavarastest“, „vanadest kasukatest“ jne. sedavõrd segaselt, et telegrammi sisust ei saanud põrmugi aru. Kui Mihkel Martna oli küllaldaselt nautinud meie peamurdmist, dešifreeris ta telegrammi mõtte. Selles süütus ja segases äritelegrammis teatas Mihkel Martna seltsimees Berliinist, et sakslased kavatsesid alustada sõjakäiku Baltimaale ja neil on käsutada nii ja nii palju mehi. Varemalt Berliinis viibides oli Mihkel Martna oma sõbraga kokkuleppinud, et kui seal midagi erilist märgata, mis Eestile võiks osutada ohtlikuks, siis viimane kohe teataks kokkuleppe sõnadest moodustatud telegrammiga. Soo-

3. Raskepatarei tulistamas positsioonil Narva rindel, 1919. a.

vitatsime Mihkel Martna telegrammi sisu teatavaks teha Sv. Ülemjuhatajale, kuid ta keeldus millegipärast seda tegemast isiklikult ja volitas seks mind.

Juba aprillis näis Ülemjuhataja Staabil olevat andmeid, et ka lõunas on argnemas meile ebasoodsad sündmused. Okupatsiooni vägedega maalt lahkunud baltlased arendasid Preisimaal väga agarat tegevust ning Lõuna-Lätisse peatumajäänud Saksa vägede ülalpidamine oli kõigiti kahtlane. Et paar kuud hiljem võiks lahti puhkeda sõjaline tegevus hoopis uuel rindel, seda ei ustud, kuid säärase võimalusega siiski arvestati. Mihkel Martna kaudu saadud teated osutusid väga väärtuslikeks olukorra hindamisel.

Et hankida lähemaid teateid sakslaste kavatsustest Kuramaal, leidis Teadetekogumise Osakond olevat vajaliku saata oma esindajat Stokholmi, kus tegutses osa baltlasest tegelasi, nagu P i l a r v o n P i l c h a u, v o n R o t h, v o n H a g e n, p a r u n K o r f f j. t., kes olid otseses ühenduses Berliinis asutatud Balti Usaldusmeeste Nõukoguga (Baltischer Vertrauensrat). Olin alles veebruaril keskel saabunud tagasi Põhja-Venemaalt ja asunud töösse Staapi eriliste ülesanneteta. Omades mõnesuguseid sidemeid Stokholmis, langes valik nende ridade kirjutajale. Et sõit Stokholmi oli väga kiire iseloomuga, siis anti korraldus Merejõudude käsutuses olevale rannasõidu-laevale „Bornholmile“, mille kapteniks oli kapten S u c k s d o r f f, sõita Stokholmi ja võtta mind kaasa. Et Tallinnas tol ajal ei olnud veel Rootsi saatkonda, siis paluti Eesti esin-

dajat E d. V i r g o't Stokholmis hankida minule maale pääsemise luba Rootsi välisministeeriumist.

Teekonda alustasin Stokholmi mai alul. Enne väljumist saabus teade, et luba minu sissesõiduks on saadetud Helsingisse, Rootsi saatkonda. Et sõidukava oli võimata muuta, teatati Stokholmi, et sõidan siiski kaasa ilma viisumita „Bornholmil“ ja palusin teha vastavaid korraldusi maale pääsemiseks. Igaks juhuks kapten munsterdas mind laeva meeskonda stuardina, et kui maale pääsemisega võiks tekkida raskusi, siis see mul siiski saaks võimalikuks laeva meeskonna liikmena.

„Bornholm“ oli esimene laev, mis sõitis läbi Soome skääride Eesti lipu all. Pea igas lootsijaamas oli kaptenil tegemist, et seletada laeva päritolu ja mida tähendab see kolmevärviline sini-must-valge lipp, millist ei leidunud üheski ametlikus väljandas. Otseseid takistusi edasisõiduks küll ei tehtud, kuid siiski näis ametvõimudes tekkivat kõva kahtlus, kas siin tegemist ei ole mõne maskeeritud enamlaste laevaga.

Stokholmi sadamas tekitas „Bornholmi“ saabumine samasugust ärevust ja segadust kui Soome ja Ahvenamaa skäärideski. Sadamakaile kogunes rohkesti rahvast ja suures arvul politseinikke ja tolliametnikke, kes huviga jälgisid tibatillukese rannalaeva lähenemist kaile senitundmatu lipuga pärast. Väevalt oli laev end kinnitanud randa kui politseinikud ja tolliametnikud valutasid teki. Esimene küsimus, mis esitati kaptenile oli: „Kus on viisumita reisijad?“ Kapten seletas, et laevas ei ole ühtki reisi-

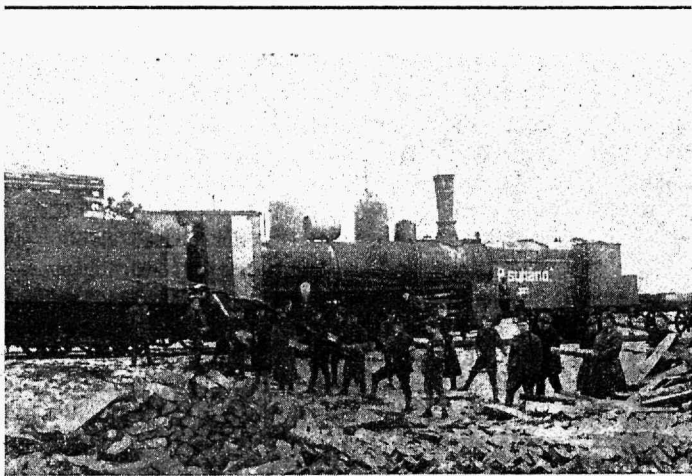
jat. Mina ei kuulunud ju reisijate hulka, vaid olin lihtne laevateenija. Rootslased vaidlesid vastu, et nende andmete järele peab olema laeval kümnekond reisijat, kes tahavad Stokholmis hankida endale maalepääsu luba. Asja klaarimisel selgus, et siin oli tegemist arusaamatusega. Raadiogramide vahetusest Eesti saatkonnaga, olid Rootsi ametvõimud aru saanud, nagu sõidaks suurem jõuk isikuid sissepääsu loata Tallinnast Stokholmi. Ed. Virgo oli juba samme astunud Rootsi välisministeeriumis minu maale pääsemiseks ja tema kaasabil likvideeriti ka see arusaamatus ning mind munsterdati maha „Bornholmi“ stuardi seisusest eesti ajakirjanikuks kuuajalise peatusloaga.

Esimese Eesti laeva saabumine Stokholmi oli sensatsiooniks sealsetele ajakirjandusele ja peagi ründasid mind ajakirjanikud, et otsesid teateid saada sõjategevuse käigu kohta Eestis. Parajasti oli käimas suur pealetung looderindel ja Eesti väed olid saavutanud silmapaistvaid võite, millest oli saabunud juba ka teateid Rootsi. Kui ajakirjanik ajakirjanikku intervjuerib, siis intervjuerimine ei lõpe hästi. Usutleja valdas halvasti saksa ja inglise keelt, Eduard Virgo, kes oli jutuajamise juures, ei olnud ka veel küllalt kodus rootsi keelega. Palusime seetõttu ettevaatusest saata meile läbivaatamiseks korrektuurpoogen. Seda muidugi ei tehtud ja järgmisel hommikul lugesime oma suureks hämmastuseks lehest, et Eesti väed on loode rindel vangid võtnud 10.000 enamlast jne. Jutuajamises olin tähendanud, et enamlastel on Eesti vägede vastu umbes 10.000-meheline vägi. Rootslasele näis see arv olevat vist liig

pisike ja ta lasi umbes samasuure armee eestlastel vangid võtta. Andsime küll samal päeval Rootsi Telegraafi Büroo kaudu õienäiduse, kuid sensatsioon oli sündinud ning mu esimene samm Rootsi pinnal oli lõppenud ebaõnnestumisega.

Kuna minu ülesandeks ei olnud hakata teisi informeerima, vaid ise informatsiooni hankima, siis kolme nädala kestel, mil viibisin Stokholmis, tuli teha püsivat pisitööd, et hankida vajalist informatsiooni, mille aeg-ajalt šifreeritud üle andsin raadio teel Tallinna. Andmed ei olnud küll eriti väärtuslikud, kuid siiski valgustasid teatud määral baltlaste kavatsusi Kuremaal. Lõpuks sattusin siiski heale otsale.

1917. ja 1918. aastal tutvusin Eestis Volde-
mar Link'iga, kes tegeles Saksa okupatsioonivägede Eestisse kutsumisel. Viimati olin teda kohanud 1918. a. märtsis ja aprillis Viljandis, kus ta liikus sealsete Saksa sõjaväelaste ringides. Ta lahkus okupatsioonivägedega Eestist ja ma ei olnud vähe üllatatud, kui kohtasin teda Stokholmis. Selgus, et ta oli äsja saabunud sinna Berliinist. Et ta oli väga ettevaatlik jutus, siis tema kaudu ei läinud korda küll saada eriti tähtsaid teateid mind huvitaval teemil, kuid siiski libises mõni küllalt väärtuslik lisa. Link oli saabunud Stokholmi kavatsusega sõita sealt Eestisse. Eestisse ta aga sõita ei julenud, kartes, et teda hakatakse kimbutama. Ta küsis nõu. Avaldasin arvamist, et mis temal ikkagi siis karta on, kui tal südametunnistus puhas. Ta kinnitas, et ta tõesti Eestile ei ole halba soovinud, vaid Saksa vägede kutsumisega ainult teinud kasu. Et Volde-
mar Linki südametunnistus siiski puhas ei olnud, tõendas aga see, et ta oli koostanud pikema enesekaitse kirja, mis oli määratud Jaan Tõnisson'ile, milles ta üksikasjaliselt põhjendas oma osavõttu sakslaste kutsumise aktsioonist ja ka kirjeldas sakslaste kutsumise aktsiooni üksikasju. Minu rahustavad seletused nähtavasti mõjusid sedavõrd Volde-
mar Linkile, et ta otsustas kaasa sõita. Teekonda alustasimegi tagasi Eestisse aurik „Bornholmil“, mis oli mulle jälle vastu saabunud. Sama laevaga sõitis kaasa ka Prantsuse sõjaväeline saatkond, kol. Hurstell'iga eesotsas.

Küttepuude pealelaadimine Soomusrong „Kapten Irv“ vedurile, sügisel 1919. a.

Voldemar Linki sõit Tallinnasse oli Staabis teada ja kui laev saabus sadamasse, vahistati ta ning pandi toime läbiotsimine. Läbiotsimisel leiti Jaan Tõnissonile määratud vihik ja peale selle „Baltischer Vertrauensrat“ poolt välja antud „Nachrichtenblatt für Balten“, millel oli märkus juures „Als Handschrift, nicht für Presse“ (Kui käsikiri, mitte ajakirjandusele). Selle lendlehekese eksemplarid, milliseid leidis Voldemar Linki bagaasis rohkesti, sisaldasid väga väärtuslikke teateid. Seal selgus, et „Baltischer Vertrauensrat“ Berliinis, mis avalikult töötas enamlaste vastu võitlemise sildi all, oli Landeswehri organiseerimise keskkohaks. Selles oli avaldatud parun Maydelli üleskutse, milles kästi kõiki baltlasi, kes sõjariistu jaksavad kanda, astuda võitlejate ridadesse. Lendlehes nõutati kõigi baltlaste aadresse, et neile edasi anda „tähtsaid teateid“. Ühtlasi oli avaldatud lendlehes ka vabatahtlike vastuvõtmise tingimused Landeswehri. Tähtsamad neist olid: 1) iga Landeswehri sisseastuja annab allkirja lepingul, kohustudes teenistusse olema kuni 1. oktoobrini 1919. a., 2) vabatahtlikena võetakse vastu ka riigisakslasi, 3) palk maksetakse kõigile kümne päeva peale ette, arvates alamväelastele 5 marka päevas, rühmaülemaile 7, arvepidajatele 9, veltveebileile 10 jne. Surmasaamise puhul maksetakse omastele või sugulastele 2000 marka jne. Peale selle leidis lendlehes üleskutseid raha ja asjade korjamiseks ning rohkesti isikute nimesid, kes

osa võtsid Landeswehri organiseerimisest ja vabatahtlike kogumisest.

Voldemar Linki juurest leitud asitõendused olid küllaldased selleks, et ta jäeti vahialla. Ta istus vanglas ligi neli kuud, kust ta vabastati tolleagse kohtuministri korraldusel. Et Voldemar Link pääsis nii kergesti, selle eest võib tänada ta õnne, kuna mõni enamluses kahtlustatud tegelane sellise bagaasiga oleks sattunud sõjakohtu alla. Voldemar Link oma sissekukkumist ei ole vist unustanud tänapäevani, sest alles 4–5 aasta eest avaldas ta ühes Berliini lehes pikema kirjelduse oma seiklustest Stokholmis ja Tallinnas ning süüdistas nende ridade kirjutajat tema kui oma sõbra „sisse vedamises“. „Sissevedamist“ siin loomulikult ei olnud, sest ma täitsin ainult oma kohust.

Olukord Lõunarindel oli maikuu lõpuks muutunud meile juba niivõrd ähvardavaks, et see võis kujuneda saatuslikuks Eesti iseseisvusele. Stokholmis kogutud teated ning samuti ka Voldemar Linkilt saadud materjalid ei rikastanud küll Landeswehri ja Rauddiviisi kohta käivaid teateid puht sõjalisest seisukohast, kuid ometi olid need väärtuslikkudeks lisatõendusteks, et von der Goltzi ettepanekud koostööks sõjakäiguks enamlaste vastu on ainult tõeliste sihtide varjamiseks, kuna tegelikult on eesmärk hoopis teine. Minu sõit Stokholmi oli Teadetekogumise Osakonnal esimeseks katseks hankida informatsiooni ka väljaspoolt kaudseid teid.

Sakala noored.

Viljandi koolinoorsoo tegevus Saksa okupatsiooni ajal.

A. Peel.

1917. aastal Tartus ellukutsutud Eesti Noorsoo Rahvuslik Liit sai omale osakonna ka Viljandisse. Viljandi noored võtsid noorsooliikumisest eriti hoogsalt osa, kuna noorsooliikumise seal juba aastaid teed olid rajanud mitmed, koolides tegutsenud kirjanduslikud ringid. Noortele omase vaimustusega peeti vaielus- ja kõneõhtuid, muretseti korralik raamatukogu, üüriti suurel turul Grand-hotelli ruumides raamatukogu ja lugemislaua jaoks ruumid ja arendati tööd sektsioonides.

Saksa okupatsiooni vägede tuleku eel olid koolinoored häälestatud aktiivselt rahvuslastena. Mäletan okupatsioonivägede sissesõitu Viljandi jaama. Õpilased olid koolide kaupa rivistatud jaamaesisele ja selle ümbruskonda. Paljude

õpilaste rinda ehtis sini-must-valge märk ja nad kiristasid hambaid. Linna tagasivalgudes oli sündinud sõnadega kokkupõrkeid, sel ajal juba Saksa miilitsasse astunud Saksa maagünaasiumi poistega, kes liikusid demonstratiivselt ja kandisid rinnal saksa värve. Kõiksugused kooskäimised olid keelatud. Õpilased said aga kokku koolides ja seal septsesid noorsoo tegelased mitmesuguseid plaane. Tegevamad ei kõnelenud omi kavatsusi laiadele õpilasringidele, vaid rohkem omateada pidajate vahel loodi seda tihedam side. Kohe loodi side kõikide koolide vahel ja igalpool töötasid n. n. usaldusmehed.

Noorsoo Liidu raamatukogu pitseeriti, kuid toodi noorte poolt üle allakirjutaja ja A. Kalve

Sakala Noorte Rühm Saksa okupatsiooni ajal Viljandis, mais 1918. a.
Pildilt puuduvad mõned üksikud rühma liikmed.

(praegu kapten lennuväes) ühisesse korterisse Lossi tänaval, kus meil oli üüritud trükikoja omaniku ja nüüd surnud luuletaja Andres Renit'i käest õpilaskorteriks suur trükikoja ruum. Selge oli, et noorsooliikumine, kui niisugune, oli avalikult keelatud ja mahamaetud. Tegelaste vahel loodud side ühendas aga endiselt.

Noored ei jäänud olukorras pealtvaatajaks. Midagi olukorras reaalselt korda saata, oli võimata. Sellepärast paluti Haridusseltsi tütarlaste gümnaasiumi õpilasi, et nad hakkaksid valmistama rinnal kantavaid rahvusvärvilisi märgikesi. Valmistatud märgikeste eest tuli tasuda pisike materjali kulu. Need levisid õige laialt ja kui õpilased koolist koduteel olid, siis paistis selle märgikese kaudu nagu pisikene demonstratsioon. Pärastpoole hakati koolides seda juba piirama, et ära hoida asjata sekeldusi.

Sakala Noorte Rühm.

Koolides oli peagi teada, kes on aktiivsed sakslaste vastased ja neid hakati nüüd koon-dama. Koondatud ridade arv ei tõusnud palju üle 30. Koolinoorte hulgas oli tulihingeline Oskar Loorits (praegu ülikooli õppejõud) ja

tema vend Aleksander Loorits (praegu „Vaba Maa“ toimetaja), kes aitasid nii mõnestki keerdküsimusest üle saada. Et ülesandeid kindlamalt läbi viia, asutati põrandaalune organisatsioon „Sakala Noorte Rühm“. Rühm käis üsna tihti koos, kuigi väiksemas koosseisus, nagu seda kunagi kord võimaldasid õpilaskorteri kitsad ruumid ja olud. Oma mõtete väljenduseks ja koolinoorte endise noorsooliikumise vaimu ülevõtmiseks anti välja igal nädalal ilmuvat ajakirja „Sakala Noored“. See oli käsitsi kirjutatud ajakiri ja seda paljundati ainult niipalju eksemplare, et jätkus igale koolile, s. o. 4. Ka see töö tehti käsitsi. Kooli jaoks võttis ajakirja enda hoolde kooli vastutav usaldusmees ja hoolitses et see milgil tingimusel ei satuks „kurjadesse kättesse.“ Ajakiri avaldas peamiselt artikleid, kuid ka ajalaule. Kõik olid sihitud sakslaste vastu ja õige teravatoonilised. Omavahel oli nii kokkulepitud, et artikli autorit teadis ainult toimetaja. Käsikiri hävitati kohe pärast ümberkirjutamist. See oli tarvis selleks, et sissekukkumise korral ei satuks hulk inimesi lõksu, vaid üks, kes pidi enda peale võtma süü, et tema on ainukene kirjutaja.

Ajakirja ilmus õige mitu numbrit ja ilmumine katkes alles suvevaheaja algamisega. Sakala Noorte Rühma kuuluvad noored pidasid endid teatud mõttes vandeseltslasteks ja tööpoolest hoidsid kõiki saladusi nagu kord ja kohus.

K. Einbundi „Õiguslik riik“ — keelatud kirjandus.

Viljandisse jõudis K. Einbundi kirjutatud raamatut — „Õiguslik riik“. Seda levitasime jälle Sakala noorte usaldusmeeste vahel koolide kaupa. Minu ülesanne oli A. Kamseni kaubanduskoolis neid ära müüa 30 eksemplari. Ostsid õpilased, kuid — raamatupakk kaenla all, sammusin paha aimamata õpetajate tuppa ja pakkusin raamatut ka õpetajatele. Juurde asus ja tõmbas kaenla alt ühe eksemplari ära tolleaegne saksa keele ja usuõpetuse õpetaja köster T. ning nimetas seda keelatud kirjanduseks. Silmapilkselt tungis hädaohtlikul silmapilgul meie vahele õpetaja P. Õpik (praegu Pikalaenu panga president) ja ütles T-le: „Andke raamat sila, see ei ole teile“. P. Õpik võttis mind ruttu käe alt kinni, tõmbas klassiruumi ette ja noomis korralikult läbi selle eest, et ma niisuguste meeste juures avalikult näitan, millega tegelen. Ise otis kohe ühe ära ja andis õpetusi, kuidas neid realiseerida — üksahaaval, mitte pakk raamatuid kaenlas. Lahti sain neist kõikidest ja ei kuulnud, et ka teistes koolides asi halvemini oleks käinud.

„Ajaloo tund.“

Viljandimaa vallavanemad olid Viljandi kokku aetud ja nad pidid andma seal allkirja kirjale, mis oli määratud Saksa keisrile. Mõned vallavanemad olid juba allakirjutanud, kuid tekkis juriidiline seletamine, mis asja nurja ajas ja sellepärast teatasid võimumehed, et vallavanemad peavad kodus kokku kutsuma peremeeste koosolekud, kus samasisuline kiri pidi aktsepteerimist leidma ja ühtlasi sellega vallavanematele ka volitus antama valla nimel sellele alla kirjutada.

Et aktsiooni nurja ajada ja rahva silmi avada, sõitis Tallinnast kohale H. Vellner. Temal oli kaasas iseseisvuse manifeste mõni eksemplar ja üleskutse rahvale, et nad ei laseks endid riiklikus iseseisvuses kõigutada. Oli teada, et valdades tulevad peremeeste koosolekud õige ruttu kokku. Oli tarvis koosolekute eel ja ajal propagandat teha, et saksasõbralikkude resolutsioonide vastuvõtmist ära hoida. Kust saada kõikidesse Viljandimaa valdadesse vastavaid propaganda tegelasi. Oli peatuma jäädud koolinoorte juurde. Pühapäevasel päeval, enne lõunat kutsuti A. Kamseni kaubanduskooli ruumidesse kokku ligi paarkümmend õpilast kõikidest koolidest, peamiselt Sakala Noorte Rühma kuulu-

vaid. Enamik kokkutulejatest muidugi ei teadnud kokkutuleku põhjust. Õpilased istusid koolipinkidel ja klassi tuli õpetaja P. Õpik kolleegi võõra saatel (H. Vellner). P. Õpik tähendas, et see koosolek siin on väga suure ülesandega ja selle otsusi saavad täita ainult tublid poisid. Ühtlasi on see, mis siin sünnib, niisugune, et sellest teada tohivad, ilma erandita, ainult siinolijad. Ta küsis veel, kas on neid, kes ei saa nende tingimustega nõus olla, paludes neid sõbralikult lahkuda. Koosolijad olid nii vait, nagu seda harva juhtub õpetaja juuresolekul. Keegi ei lahkunud. Sellejärele tehti teatavaks, et sellega on kõik koosolijad pühendatud salaorganisaatsiooniks ja äraandjaga on ainult üks kõnealus, mida teised temaga kõnelevad..

Tehti teatavaks Saksa keisrile saata kavatses kirja ja seletati ära, mis on tarvis teha selle vastu. Iga mees pidi välja valima valla, kuhu ta agiteerima läheb. Maakond jaotati ära. Kas igasse valda minejat sai, ei mäleta, kuid oli ka neid, kes võtsid oma kätte mitme valla asjad.

V a h e j u h t u m i n e.

Silmapilgul, mil kõiki neid asju seletati, heelistati ukse taga ja seal seisis saksa sõdur. H. Vellner kadus teise klassi ja P. Õpik hakkas seinatahvile vedama joonekesi ning seletas hoopis muud — simuleeris koolitundi. Selgus, et sõdur oli otsinud samas majas asuvat väeosa staapi ja eksinud uksega.

Vahejuhtumine likvideeritud, mindi päevakorras edasi. Kuna igauks pidi kaasa võtma järgmised dokumendid: 1. kirja, mis määratud Saksa keisrile, milles paluti meie maad truualamlikult võtta oma alla; 2. eelmisele vastukäiv kirja Saksa riigipäevale, kuhu oli tarvis korjata kodanikkude allkirju; 3. Eesti iseseisvuse manifest ja 4. Pikem selgituskiri rahvale praegusest silmapilgust, mis sisaldas ägedat protesti okupatsioonivõimude vastu. Kuna nendest kirjadest ei olnud olemas rohkem kui üks eksemplar, tuli neid käsitsi paljundada, et jatkuks igale. Paljundamine jagati ära väiksema grupi vahel, kes seda suure saladuse katte all pidid tegema.

H ä d a o h t l i k s i l m a p i l k.

Alul oli kokkulepitud nii, et paljundamine sünnib A. Kalve ja minu ühiskorteris ja hommikul vara, enne kooli minekut tulevad poisid, kes valdadesse olid määratud, sealt paljundusi ära viima. Töö alguseks selgus, et selle kohaga ei tohi riskeerida, sest pea ukse ette oli tekkinud Saksa patrull, kes tavaliselt pidas valvet sellel tänaval, kuid teises kohas. Oli viis, võl kuus poissi — pidasime nõu kokku ja otsustasime minna Metropoli võõrastemajja (Kure kõrtsi) ja üürida seal üks tuba, olles arvamisel, et tava-

liselt on avalikud kohad kõige paremad niisuguste tööde läbiviimiseks.

J. Taklaja (praegu „Päevalehe“ toimetaja) muretses pühapäevasele päevale vaatamata Leokese raamatukauplusest tagavaraukse kaudu kirjutuspaberit ja nii mindigi võõrastemajja. Tuba anti ülemisel korral. Asusime suure hoo- ga tööle. Igaüks kirjutas mis võis, sest igat kirja, mis sisult küllalt pikad, oli tarvis ümberkirjutada üle 30 korra.

Vaevalt olime poole tunni võrra töötanud, kui numbritoa uksele koputati. Kõik olid istmetelt üleval kui komando järele. Osa pabereid lendas diivani ja voodi alla, osa taskutesse, kuid küllaltki jäi neid lauale. Ust avades selgus, et selle taga seisab Saksa ohvitser. Meie kokkunud näod ei jäänud temale tähelepanemata, samuti paberilehed. Ta võttis ühe nendest, mis kandis pealkirja — Saksa riigipäevale, oma kätte, kuid pani sealsamas ära, kuna olime vastanud ta küsimusele, et kirjutame kooli ajakirja. Selgus, et ohvitser vaatas üle oma tuba, mida ta pidi järgmisel päeval saama. Nüüd alles märkasime, et meie toa taga oli veel teine tuba, mis seisis tühi. Nähtavasti ei olnud see teenija, kes ohvitseri juhtis, teadlik, et antud silmapilgul selles numbris koolipoisid asusid.

Kadusime rutem kui muidu ja tänasime saatust. Kuid töö oli tarvis lõpule viia. Tänaval kõndides pidasime aru, kuidas ja kus tööd jätkata. Meiega koos töötav J. Kits (paegu mak-suametnik Tartus) tegi ettepaneku, tulgu tema poole. Põhjendus — tema isa olt miilitsamees ja vaevalt tema juures keegi midagi kahtlustada teab. Leppisimegi niiviisi kokku ja asusime sinna. Vahepeal muretseti kusagilt, vististi Kantriküläst shapirograafi tinti ja J. Taklaja andis kasutada oma shapirograafi. Sellega saime juba edukamalt töötada, kuigi lauseid tuli tindiga ümber parandada, sest tint osutus õige halvaks.

Hommikupoole ööd oli töö kõik valmis. Kuna tänavatel liikumine kuni hommikuni keelatud oli, ei saanud keegi kodu minna. Kokkuleppe järele pidid poisid dokumendid aga hoopis teistsalt kätte saama. Magati toolidel, põrandal ja kus saadi. Kokkuräägitud ajaks olid kõik paberid korras ja kõik, kes kohustuse enda peale olid võtnud, täitsid selle: viisid paberid ära ja sõitsid maale.

Palju sellel sõidul tegelikke tagajärgi oli, on raske öelda, kuid paljudes kohtades loodi igatahes meeoleolu, mis muidu oleks hoopis teistsugune olnud.

Kuna juttu on olnud kirjadest, millega poisid maale läksid ja mida nad igaüks oma oskuse kohaselt peitsid: voodri vahele, tikutopsidesse,

saapa kandadesse, õpperaamatute kaante vahele, jne., toon siinkohal ära kaks dokumenti, nii nagu nad poiste kätte paljundamisele anti:

„Saksa keisri Majesteedile.

Meie Eestlased, Viljandi kreisi peremehed Liivimaal, pöörame kõige alandlikuma palvega Keiserliku Majesteedi poole meie enamlaste polkudest äratallatud kodumaad jüädavalt Teie Majesteedi vägeva kaitse alla võtta, lootes, et võidurikas Saksa sõjavägi ka edaspidi Liivimaad ja Eestimaad hommiku poolt peale tungivate Vene polkude eest kaitsma saab ja ühelegi maule Euroopa riigile meie kalli kodumaa kurnamist ei luba.

Meie tõendame, meiega kindlasti ühendatud Kuramaaga ühes, et meie palavamad lootused selle peale sihitud on, et me saja-aastalise ühise ajaloo ja mõnede kareda saatuse hoobi läbi kokku lüdetud Baltimaa õnnesaatja tuleviku lävel mitte üralõhutud ei saa, vaid üheks riiklikuks ühenduseks ühise valitsuse ja põhiseaduse alla kokku võetud saaks“.

Allkirjad:

1. Tarvastu vallavanem Klein.
2. Holstre — Rekand.
3. Öisust — Sisask.
4. Aidu — Ulk.
5. Imavere — Vassmann.
6. Kabala —

Teine, selle vastu käiv paber, kuhu oli tarvis vastuallkirju korjata, käis järgmiselt:

„Saksa riigipäevale.

Ajutist Saksa sõjavägede Eesti Vabariigi piirides viibimist kasutades püüavad sünsed, päriselanikkudele võõrad, Saksa soost suurmaapidajad maal jälle feodaal korda maksuma panna: on hävitatud igasugu omavalitsuse asutused, mis demokraatlike valimise õiguse põhjal asusid; selle asemele on maa valitsemise salkkond suurele rahva enamusele võõrad mõisnikud oma kätte võtnud. Sel samal ajal sõjalist korda tarvitades püüavad nad kõigi abinõudega rahva tahtmist võltsida. Nii oli 15. märtsil s. a. Viljandi maakonna vallavanemad kokku kutsutud kohalise maakonna valitsuse poolt, milles ainustki kohaliste Eesti talupoegade esitajat ei ole, ja nendelt nõuti, et nad allakirjutaks palvele, milles palutakse Saksa keiser Wilhelmit ühendada Eestimaad Saksamaaga.

Meie, Viljandi maakonna taluperemehed ja vallavanemad, kindlalt ustavaks jäädes Eesti rahva alalisele soovile Eesti iseseisvusele ja rahvaste vaba enesemääramise õiguse peale põhjendades protesteerime sarnase rahva tahtmise vägistamise vastu ja tõendame kindlalt, et meie vankumata soov ja püüe on iseseisev Eesti vabariik.

Meie ei ole soovinud ja ei soovi ühegi teise riigi külge liituda, vaid tahame vabalt enda riiklist elu elada 24. veebr. 1918. a. rahva asemikke poolt väljakuulutatud Eesti Vabariigi ja loodame, et Saksa riigipäev meie riikliste ning rahvusliste õiguste kaitseks oma toetust lubama (peab olema keelama — A. P.) ei saa.“

Tarvastu taluperemeeste koosolekul.

Ado Kalve, August Tulits (†) ja allakirjutanu, olles pärit Tarvastust ja elades ühises korteris, otsustasime sõita Tarvastusse selleks päevaks, kui seal koos on taluperemehed, kes peavad otsustama allkirja andmist.

Turupäeva hommik. Kohtame ühte Tarvastu tegelast ja saame sellelt kuulda, et koosolek leiab aset veel samal päeval. Kuidas pääseda Viljandist Tarvastusse, milline vahemaa 25 versta. Kodudesse ei julenud teatada. Ainsaks pääseteeks jäi posthobuste palkamine. Kuigi oli lume lagunemise aeg, saime posthobused ja sõitsime kohe välja. Tarvastus, Mustla alevis jätsime posthobused vallamajast eemale ja tulime jala vallamajja. Vallamaja kantselei ruumid ja ooteruum oli talupidajaid tulvil. Arutati mitmesuguseid küsimusi, kuid gruppides kõneldi poliitikast üldse vähe. Parooli järele pidime üles otsima esijoones üliõpilasi, kui neid vallas on ja selle järele edumeelseid põllumehi, kes Saksa okupatsioonivõimude vastu. Nende meelsuse pidime kaudselt teada saama, kuid poolt sõnagi ei tohtinud lausuda, mis ülesandid meil olid. Kuulasime siin ja seal ning otsisime tuttavaid peremehi. Poliitiline jutt ei edenenu. Peagi selgus, et vallamaja ei mahuta kokkutulnuid ja sellepärast paluti rahvast üle tee asuvasse Tarvastu Põllumeeste Seltsi saali. Saal kogunes peremehi täis. Vaheajal saime kätte üliõpilase U., kellele sosistasime kõrva sisse, et siin peaks vastu kõnelema, kui tahetakse ajada saksasõbralist juttu. Meil enestel puudus võimalus sõna võtmiseks, sest esiteks ei olnud meie peremehed ega hääleõiguslikud koosolekust osavõtmiseks. Teiseks oleks ülesastumine ära annud meie ülesande.

Koosoleku avas vallavanem T. Klein (see, kes alla kirjutas ka palvele Saksa keisrile). Ta märkis ära koosoleku otstarbe ja palus selles küsimuses sõna võtta. Taluperemees J. soovitas ilma kaalumata Saksamaa külge liitumise otsustada! Teine talunik R. luges ette oma arvamise, milles väljendus soov, liitumise korral saada omavalitsust ehk halvemal korral emakeelset kooli. Rõhuv enamus kooslijatest

näis pooldavat seda, sest jagati kiitust. Nüüd võtsid sõna ka üliõpilane U. ja paar teist nooremat, kes soovitasid küsimust enne põhjalikult kaaluda, kui otsust anda. Sellepeale tõusis vallavanem üles ja ütles umbes järgmist: niisugused väljendused ei ole lubatud ja meie katkestame seniks koosoleku, kuni tuleb pärishärra (mõisaomanik Mensenkampf). Koosolekule tehti vaheaeg. Nüüd oli otsustav silmapilk tegutsemiseks. Asusin Kure talu peremehe Renniti juurde ja seletasin, et nii ei tohi küsimusi otsustada, kuna meie rahva juhid on teisel arvamisel ja nad ei saa end vägivalla pärast avaldada. Andsin temale iseseisvuse manifesti ja üleskutse ning opereerisin K. Pätsi numega, kes seisab nende kirjade seljataga. Rennit sai asjast kohe aru ja ütles, et ma olen seal nende mõtetega üksik. Lubas ringi liikuda ja poolehoidjaid võita.

Jalutussaalil keskel oli koos kümnekond peremeest. Vaieldi ägedusega poolt ja vastu. Ärritus oli nii suur, et enam tagasi ei saanud hoida ja pahvatasin: ärge andke ära rahvast ega juhte, lugege, siin on meie valitsuse tahe ja ulatasin manifesti. Üks ja teine püüdis seda kohe lugeda. Koosolekul kompromissettepaneku tegija R. hakkas kohe nõudma, kes niisuguste lendlehtede levitaja on ja niisuguseid lehti võivat igaüks kirjutada. Teda püüdis vaigistada Rennit.

Põneva olukorra lahendas pärishärra, kes tuli koosolekule. Kohe kutsuti rahvas sisse ja temale anti sõna. Mõisnik käsitas elavates värvides kommunistide kuritegusid ja näitas, kuidas kõigi teiste riikide hulgas, kes meid võiksid sõjalise kaitse alla võtta, ainult Saksamaa see õige on. Inglismaa ta ütles olevat liiga kaugel, Rootsil ei olevat sõjaväge, et meid kaitsta jne.

Veelkord R. poolt ettekantud emakeelse kooli nõue leidis „pärishärra“ poolt aktsepteerimist ja nii siis vaikselt sündiski see, mida taheti. Peremees J. puudutas omas kõnes veel seda, et vahepeal olevat lendlehtedega püütud meeli küll segada, kuid nüüd olevat jälle asi korras.

Oli selge, et meil jalgealune tuld täis oli. Sellepärast kadusime ükshaaval kõneluste ajal.

Õo saatsime mööda ühes pagariäris, kus saime toa, sest jalgsi linna minna vastu pimedat ja läbi lumelobjakaga kaetud tee, oli võimata.

Pealegi olime söömata ja posthobused olime saatnud ettevaatuse mõttes tühjalt linna tagasi.

Järgmisel päeval olime läbimärgadena Viljandis tagasi, vihased kui härjad Tarvastu meeste arusaamiste ja seisukohtade pärast.

Süüdlased.

G. Matzen.

„Raud, anna neile särü, anna neile ometi särü!” Sellane hüüatus kõlas tihti kivivaredes, kus asus patarei vaatepunkt ja roodu kergekuulipilduja positsioon. Hüüatus väevu hajunud, järgneski särü: korduvalt plagistas, valangute paiskudes vaenlase poole, oma teraseid hambaid alati-kuulekas kuulipilduja Madsen.

Z. külas, mis asus rinde lõigu keskkojas, asetses ka patarei vaatepunkt. Vaatepunkti endine asukoht kirikutorn, oli algusest peale pinnaks silmas vaenlasele, mispärast viimane ei jäänud rahule mitte enne, kui torn sarnles sõelapõhjale.

Patarei ülem kapten M., viibides teist või kolmandat korda tornis, lendas sealte, seinas raskegranaadi lõhkedes paar trepikorda allapoole; temaga kaasas koorem kiviprügi ja pooltosinat pisikesi kirikukelli. Kohe järgnev vaenlase šrapnell puistas samas kukkunule kaela ka kuulirahet, mispeale vapper suurtükiväelane raskete õlaja kaelahaavadega pidi minema haiglasse. Patarei ülema asetäitjana kapten J. katsus siiski veel jonnakalt püsida tornis, kuid, saanud temagi sääرده šrapnellikillu, loobuti kirikutorni kasutamisest üldse. Vaatepunkti viidi üle küla ees asuvasse — kümnekond aastaid tagasi mahapõlenud — mõisa varemesse, kus asusid ka õppursõdurid-kuulipildurid oma harkjalalise kergekuulipilduja Madseniga.

Kuulipildurid Ale(ksander) Udras, Ants Raud ja teised õppurid-kuulipildurid võitsid varsti oma ülemuse, suurtükiväelaste ja teistegi relvavendade poolehoidu. Noruminateil, mil mehi valdas nukker meeleolu, kas saamatajäänud toiduportsu pärast, suitsumaterjali puudusel või rõivaste, jalatsite ribevile jäämisel, alati ja ikka oli koolipoistel varuks naljakaid vabandav-lepitavaid jutukilde, mis vägisi sundisid naerule ka tõsisema — nukraima lahinguvenna. Eriti Ants Raud oma lõpmata fantaasiaga ja andeka näitlemisosavusega sooritas rindeteenistuses võrratu propagandatöö meeskondade võitlusvalmuse ja võiduse kinnitamisel. Paha tuju eemale peletamiseks — naljad ja kõdijutukesed; võidutahte sisendamiseks — näited ja kangelaslood eesti rahva muistsest vabadusvõitlusest, kõik see, psühholoogiliselt õigel ajal serveerituna, aitas tõhusalt tõsta rindemeeste lõõgivõimet. Sageli tähendas rooduülem leitn. S.:

„Just koolipoisid on „süüdi” meeste alatiheas meeleolus.”

Ka tegudes olid koolipoisid eeskujuks paljudele. Luurekäikudel, ohtlikes valvetõketes, — sealgi olid nad hoolimatult ettevõtlikud ja julged. Siingi pidi rooduülem neid sageli hoiatama, tagasihoidma, vahest noomimagi liigse agaruse eest. Kuid — peab ütlema — need noomitused, sõltudes muidugi ka ülemuse noomimistoonist, ei pidurdanud kuigi palju noorte teotsemisindu. „Süüdlased” olid koolipoisid ikka ja alati edaspidigi.

Järjekordse süüteo sooritasid nad aprillikuu lõpul. Lugu kujunes järgmiselt.

Haiglast pöördus rindele tagasi pooleldi veel lahtiste haavadega patareiülem kapten M. Ei mällanud see vapper sõjamees püsida kibedal tööajal haiglas. Õlg ja kael marlikõitmes, vasak käsi ristsidemes, nii ilmus ta poolinvaliidina uuesti käsutama suurtükke. Saabudes tõi ta rindele kaasa ka meeldiva uudise: õhtuks jõuab positsioonile kahest tuliueest inglise haubitsast koosnev raskepatarei.

Meeste rõõm oli kirjeldamatu. Iseteadvus tõusis järsult kümnekond kraadi kõrgemale. Nüüd, viimaks ometi, võisime meiegi kostitada punaseid kobedama ja soolasema suupistega. Muidu varem pidime tihti hiirvaikselt taluma nende kuuetolliseid „põrsaid”. Vastu anda polnud aga midagi. Oodake aga nüüd!

Kohe „vahiparaadiga” võtsid õppurid varemepositsioonil vastu saabunud patareiülema. Ülitähtsa näoga raporteeris Raud vanale sõjamehele kõigest vahepeal juhtunust. Kolmekordne mürisev „elagu” kroonis „paraadi” lõppu. Sooviti vanale veteranile peatset tervenemist ja uut jaksu vaenlasele sårutegemisel, nüüd juba mõhakamatest riistapuudest.

Rõõmsa muhelusega tervitas kapten M. noori kaasvõitlejaid.

„Poisid, homme või ülehommega saadame punastele esimesi tervitusi haubitsate poolt. See särü on neile ehk natuke kibedam kui teie Madseni oma. Aga, eks igal relval ole oma koht, oma ülesanne. Peaasi on see, et iga relv täidaks alati korralikult ja täpselt oma ülesande.”

Järgmisel päeval ilmus vaatepunkti uusi inimesi. Need olid raskepatarei telefonistid. Varsti piiksus varemeis juba kaks

väliparaati. Patarei ülem jagas telefoni-teel korraldusi mõlemate patareide meeskondadele. Uudishimulikult kuulasid õppurid keerulisi sõnu ja arvestusi: nurgamõõt, korrektor, sihtraud jne. See sõjaasjanduse ala oli neile täielik „terra incognita“.

Hommikul ilmus vaatepunkti ka patarei nooremohvitser lipnik O. Viimane teatas ülemale, et laskemoona täiendusvoor jõuab kohale õhtuks. Siis on ka raskepatarei valmis „kõnelema“. Selle järele tegid suurtükiväelased kahekesi keerulisi arvestusi paberile, uurisid binokli abil vaenlase seisukohti ja tegid märkmeid kaardile. Kutsusid siis kohale laskurroodu ülema, kellelt pärisid teateid vaenlase positsiooni, välikindlustuste, kuulipildujapesade, teadaolevate vaenlase varude ja valvetõkete asukoha kohta.

Ja, nii kurb kui see ka oli, rooduülem ei teadnud anda suurtükiväelastele mingeid kindlaid andmeid vaenlase positsioonide kohta. Rindel valitsenud kahepäevane vaikus tegi vananenuks varemud luureteated ja viimasel ajal oli luuretegevuski soikus. Parimaid teadeteallikaid — vange ja ülejooksikuid, — neid poldud enam ammugi nähtud.

Hingepidavalt, süüdlaslikult kuulasid õppursõdurid patareiülema meelepaha väljendusi, kuigi see ei riivanud just otsekohe neid, vaid laskurrühmi, kelle ülesandeid oli ka luureteadete muretsemine.

Võõrastele märkamatu käeviipega kutsus Raud Ale Udrase kõrvale, sositas talle

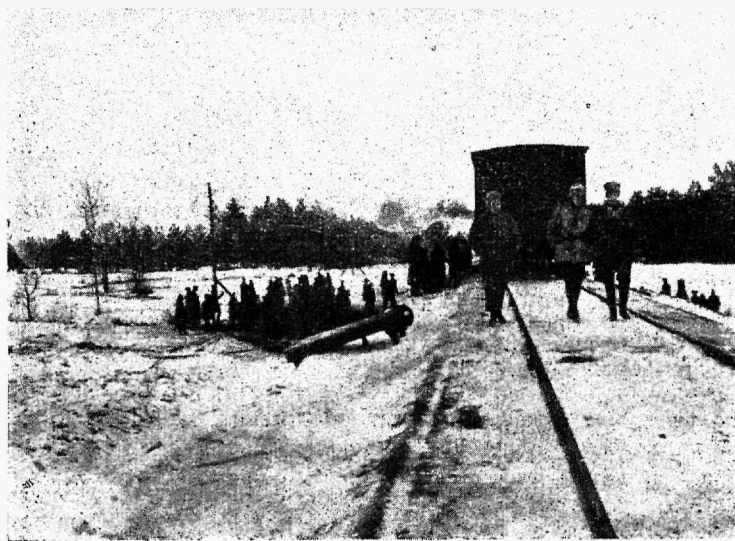
midagi kõrva sisse ja ... siis, käskinud teistel relvanumbritel jääda kohale, läksid kaks kuulipildurit varede ette, kus alustasid sõjaplaani sepitsemist.

Vasakul, küla ees, laotus madal võsastik, mille siinpoolsel serval asus meie kahemeheline valvepost. Valveposti juurest jooksis külla, positsioonidele välikaabel, mis seotuna väikse tornist mahakukkunud kirikukella külge, kujutas enesest rindelõigu häireseadeldist. Valvepost, märganud vaenlase poolel liikumist, sikutas traadist ja siis, kella kumisedes, jooksid mehed igaüks omale kohale laskepositsioonil.

Piki kaabliteed roomasid Ants ja Ale valveposti juurde. Hulk aega uurisid nad seal maastikku ja üksikute tähispunktide vahakaugusi. Ka pärisid nad valveposti sõdureilt teateid vaenlase piilkondade liikumise kohta rinnete vahemaal.

Vaenlase eelpost asus sama võsastiku lõunaservas asuvas vesiveskis. Veski lähem ümbrus, ühes kiira-käära lookleva ojaga oli tasane ja lage. Otsesihis oli vaenlasele märkamatult võimata ligineda veskile eespoolt. Veskest paremale aga, tahapoole, vaenlase pärispositsioonidele suundus külavahetee, mille kummagil pool kasvavad lopsakad hõbe- ja tuhkurpajud ning raeremmelgad. Võsastikust selle teeni jooksis sirgjooneline sookraav, seegi oli tihkjalt peidetud remmelgate ja rabakas-kede varju. Kuigi kevad polnud veel puidpõõsaid lehitanud, pakkus paks raorikas puhmarinne soodsaid võimalusi pääsemiseks teele ja... sealt...

Kapten A. Irv'e foto.

Enamlaste poolt purustatud raudteeliini parandamine Pritsu jaama juures, jaan. 1919. a.

Jah! Kuulipilduritel valmis varsti plaan: minna õhtul pimedas veski juurde ja... tuua sealt patareiülema käsutusse punaste valvepost, kes pidi olema kutsis oma positsioonide paigutuse üksikasjadega ja kes võis anda häid värskeid teateid patareiülemale.

Mõeldud — tehtud. Ants ja Ale pöördusid tagasi külla, läksid rooduülema juurde ja esitasid viimasele oma kavatsuse. Rooduülem, vastu ootusi, keelas neil mitte ainult kavatsuse täitmise, vaid ka kavatsusele mõtlemise. Karmilt lausus ta:

Kalevlaste Maleva pealetungil, Pihkva liinil, sügisel 1919. a.

— „Torkate jälle oma palava pea eriaspessa; ei, jätke juttki sellest! Muidul...”

Ülemus vibutas hoiatavalt sõrme, pööras siis järsult õppureile selja, pomisedes sealjuures midagi „ebamäärast” kaseurva plaastrist...

Jahutatud sellasest ähvardusest, tulid õppurid lonkaval sammul positsioonile. Kurvad, isegi tigidad olid nad. Lõunasöök, see jäi neilt puutumata. Alati rõõmus Ants, temagi laskis pea norgu. Vahtis üksisilmi Alele ja kipukalt raputas pead. Küllap ta mõtteis sõhvisid vihased väljud isekale rooduülemale.

Saabus õhtu. Päike loojenes. Punakasruuged ja kollased värvitriibud paigutusid ribastikku taeva läänekaarele. Lõunast puhus hooti mahe soe kevadetuul. Jõudsal sammul astus loodus vastu ärkamisele, ülestõusmisele, uuele elule. Ärkamise voo-gavat rütmi tundus kõikjal.

Ants ja Ale istusid kivivarel, nautisid nemadki päikese loojamineku kaunidust, hingasid täiel söömul kopsudesse kevadeõhku ja ... kurvatsesid. Miks ei lubanud rooduülem neid luureretkele? Just nüüd ei lubanud, mil eriline vajadus selleks! Mil vaja hüvitada head patareiülemat teadete-ga!

— „Ale, kuuled sa?”

— „Jah!”

— „Kas läheme?”

Ale ei vastanud viimasele küsimusele. Jooksis käbedalt ümber varenurga positsioonile, tõi seal karabiinid ning padrunitaskud ja ... varsti liikusid kaks „süüdlast” piki võsastiku serva valveposti juurde.

Teatanud valvepostile lühidalt oma kavatsuse ja palunud meestelt vahetuse korral vaikumist, roomasid noored luurajad üle nurmekiilu kraavi alguni. Seal, kummar-dudes põõsaste varjus, jätkasid ettevaatlikult teekonda. Jõuda sihtkohta, s. o. minna veskile, oli vaja esmalt minna piki kraa-

vi veskisse suunduvale külavahetele ja siis, jõutud kulgepunktis teele, liikuda, hoides minnes võimalikult rohkem paremale, omameestena tagant ringi vaenulisele valvepostile — sellane oli nende marsikava.

Varsti jõudsidki teeni. Ettevaatlikult, tasa eemaldasid nad varjavad oksad. Teravalt ringipiiludes — kuulatasid. Kõikjal — vaikus.

Hüppasid teele ja algasid minekut veski poole. Kümnekond sammu mindud, äkki, paremalpool teed, kuuldus sumbutatud häältekömin. Hetke jooksul peitsid luurajad endid kraavi, põõsaste taha. Nägid: kolm meest tulid paremalt teele ja liikusid edasi, allapoole, veski suunas. Kas vahetus?

Nii see oligi. Oodanud minutit kümme, nägid, et vahetus-kolmik liikus alt tagasi — paigutaja ja kaks valvurit. Nagu ennegi, ei liikunud mehed mitte otse, vaid piki teed R. mõisasse oma pärispositsioonidele, vaid keerasid teelt kõrvale jalgrajale. Küllap piki jalgrada, läbi kasetuka oli tee otsem ja varjatam.

Ants — Ale olid rõõmsad, sest äsjatõimunud valveposti vahetus soodustas ja kindlustas nendegi plaani kordaminekut. Nüüd vähemalt polnud enam niipea vaja oodata uut vahetust, segajaid.

Edasi hiilisid nad. Sel varitsuskäigul taipasid, et koolis loetud „Nahksuka” ja teised indiaanijutud osutasid väärtuslikku abi luureteegvusel. Varsti nägid ees pimeduses mustendavaid, hoonete segaseid kontuure. Kus asub valvepost? Vasakul pool teed, küljega risti vastu rindejoont, kükitles üksikult vähem ehitus: saun, ait või midagi selletaolist. Kas ehk seal?

Ja ennäe! Sama hoone madalate otsa-sarikate all vilkus kassisilmadena kaks pisituld. Lohakad punasõdurid ei pidanud nähtavasti kinni rinde vahiteenistuse kä-

sust, mis valjult keelas suitsetamise vahipostil. Luurajad, jõudnud lähemale, kuulsid ka tasast jutukõminat. Vaenlane oli avastatud kergesti ja ruttu.

Südamete põksudes piirasid nad hoonet paremalt, läksid ringi ümber hoonenurgal kummutava puuriida ja siis ... äkilise hüpega kargasid ette ehmuvaile suitsumeestele.

„Käed üles!” karjus Ants. Punased ei viivitanud hetketki käsu täitmisega. Käte kerkides jäi ühel neist paberossi suhu. Vahimeeste püssid haaras kiirelt oma kätte Ale. Heitnud võõrad relvad rihmal õlale, suunas ta oma püssitoru uuesti punastele. Kahe kurjaltähvardava püssitoru ees muutusid punaväelased päris mõistlikeks ja kuulekaiks.

Algas järgmine kahekõne:

— „Kas eestlased?”

— „Jah!”

— „Mis väeosast?”

— „V. kommunistlik kütipolk!”

— „Kas ise ka kommunistid?”

— „Ei, mobiliseeritud.”

— „Mitu tääki polgus?”

— „300—350.”

— „Kas kõik eestlased?”

— „Peaaegu kõik!”

— „Kellega sõdite?”

— „Noh, ... ikka ... valgetega, mõisnikkudega...”

Ants mõtles veidi, siis sõnas:

— „Eksite mehed, kui usute oma komisaride loba! Mitte valgetega, vaid eesti rahvaga sõdite teie! Oma vendadega! Ei, mõisnikud pole meie liitlased! Ka kommunistid mitte! Olete eksiteel! Sellest aga hiljem! Tulete meile külla, siis kuulete. Karta pole teil tarvis midagi.”

Rebis siis oma vihikust paberilehe, astus aidaukse varju, süütas sinelihõlm

taskulambi ja külitivajunud aidauksel kirjutas paberile:

— Seltsimehed! Meie ei taha enam võidelda juutidest kommunistide käsilastena oma vendade vastu. Meie läheme üle eestlaste poole. Tulge järele! Teie ei kahetsete! Nägemiseni! —

Kirjutanud säärase „üleskutse”, Ants keeras punaste ühelt püssilt lahti täägi, millega naelutas üleskutse aida seinale.

Siis algasid neljakesi teekonda: vangid ees, Ants ja Ale nende kannul. Nüüd valisid tee otse üle pehme kartulimaa võsastiku servale, sealt joonelt meie valveposti juurde. Sealsed mehed ootasidki juba ärevuses „kadunud poegi”.

Tulnud külla, viisid õppurid vangid kohe patareiuülemale juurde. Palusid viimast, et see ei teataks rooduülemale toojate — „süüdlaste” nimesid.

Patareiuülem kuulis vangidelt palju vajalikke teateid. Järgmisel päeval prooviti nende teadete alusel haubitsaid. Millist mõju avaldasid rasked mürsud vaenlasele, millise tule hävitavat imet jälgisid patareimehed binokli abil vaatepunktilt, seda võib ettekujutada. Hävitust ja hirmu oli enam kui vaja.

Varsti avaldus ka „üleskutse” mõju. Üksikult ja paarikaupa tilkus puna-eestlasi meie poole. Olid päriselt rõõmsad, kui kuulsid, kuidas lood olid tõeliselt. Et pole siin ei „valgeid” ega mõisnikke; on vaid Eesti rahvavägi, Eesti omad pojad.

Rooduülem, saanud siiski teada, et vangide „muretsemises” olid süüdlased Raud ja Udras, kutsus viimased enda juurde ja avaldas neile „noomituse” keelust üleastumise eest.

See „noomituse” polnud aga sugugi oma nimetuse väärt, sest kaks värsket kapralit kõnelesid sellest tollal ja kõnelevad veel praegugi — suurimal heameelel.

Paju lahingu ja Valga vallutamise eel.

Eugen Unter.

Tartu vallutamise järele Eesti sõjavägede poolt 14. jaan. 1919. a., oli kõigil Valga eestlastel kindel lootus, et Valga langemine on vaid mõne päeva küsimus, ehkki ei olnud mingisuguseid andmeid sõdivate poolte umbkaudseltki suurusest ja relvastusest. Kõik sündis siis umbkotis — ajalehti ju ei olnud.

Kord vaid nägin Valgas, Monopoli tänaval, Vene sõjaväe raskeid, 6-tollilisi suurtükke 2—3 tükki; teine kord Vene punaväe mundris eestlasi, kes, nagu hiljem teada sain, kuulusid Eesti Kommunistlikku Viljandi polku. Rahvasuu aga teadis rääkida, et Eesti sõjaväel olevat soomusrongid, ja

ei nende edasitungimine olevat väga hoogne. Üldse Eesti sõjaväest ja tema võimetest levitati otse muinasjutte.

Tookord oli Valgas võim läti enamlaste käes. Nende residentsiks oli endine Valga kreispolitsei maja. Valga linnavalitsus, minu teada, üldse ei teotsenud. Mis tehti endiseis linnavalitsuse ruumes, jäi minule teadmataks. Tuntumad Valga tegelased olid põgenenud linnast. Kuulduse järele oli arreteeritute seas nii eestlasi, kui ka lätlasi.

See oli igatahes pärast Tartu vallutamist, kui minule rääkis kaasteenija-raudteelane, et enamlaste tegelased Anvelt, Pöögelman ja Mägi ja veel

keegi neljas, kelle nime olen unustanud, on Valgas ja elavard raudteevagunis, Valga raudteejaama tagavarateel. Ehkki minul küll ametis käies tuli päevas mööduda kaks korda sellest kohast, ei märganud siiski vagunis mingit elamismärki. Viimaks, umbes 21. jaan., töölt koju minnes, nägin vagunist väljuvat kolm pikakasvulist keskmistes aastates meest, uutes kalleis karusnahkseis kasukais, härrasmütsides, pruunist karusnahast äärttega. Nad rääkisid omavahel eesti keelt. Et tookord peale riiete puuduse Valgas valitses ka toiduainete puudus ja töötute seas nälg, siis riietuse kõrval, torkasid eriti silma ka nende siledad, priske jumega näod; näis nagu oleks nad välismaalased, kel tundmata Venemaa sõjaaegne viletsus ja hirm homse päeva eest.

Et ma neist ühtki isiklikult ei tundnud, siis jääd teadmataks ka nende nimed.

Minu teada, raudteetehases ja seltsimajades nad ei korraldanud ühtegi miitingut; küll aga pidas Mägi „jultuse“ Valga Ev.-lut. usu Jaani kiriku kantslit.

Elevust Valga eestlaste keskel tekitas mõni päev hiljem vaguni täis vange. Kes nad olid — mõisnikud, eestlased-erisikud või vangilangenud eesti sõdurid — seda ei teadnud isegi raudteelastest keegi. Teati vaid rääkida, et nad olla kütmata kaubavagunis, mille ukseid ja luugid kinni, ning neid peetavat kõva valve all; vagun olevat tagavarateel, Võru tänava ülesõidukohal. Kuhu need vangid paigutati jäi minule samuti teadmataks. Hiljem kuulsin, et nad olla kõik mahalastud Kapsta (Engelhardshofi) mõisa soo peal, Valga külje all.

Et Tartu ja Valga vahel lahingud käimas, seda tõendas Valga jaama toodud vigastatud vagun, mida ka käisin vaatamas. Suurt-mürsk oli selle vaguni otsast, laelusest nurgast sisse tunginud ja lõhkedes tekitanud hirmsa hävitustöö, ajal kui vagunis asusid punaste sõdurid. Vaguni aknad olid kõigi raamidega eemale paisatud, samuti ukseid: seest oli vagun üleni verepriitsmeis ja aju- ning lihatükke seinad ning lagi täis. Surmasaanud olid vagunist koristatud ja üleni verisel põrandal võis märgata pühkimise jälgi; surnud olevat maetud Valga saksa surnuaiale; nende arv olnud suur.

Sellest kõigest võis järeldada, et eestlastel oli soomusrong, nagu juba varem rääkis rahvasuu, et neil olid suurtükid ja osavad suurtükiväelased.

Umbes sellest ajast peale miskipärast hakati eestisoost raudteemetnikke kohtlema kui äraandjaid; teenistus muutus päev-päevalt raskemaks, elukardetavamaks. Raudteelastele eriti hädaohlik oli Valga jaama komissar — lätlane, Petrogradi Balti-jaama depoo endine lukusepp, kelle nime olen unustanud. Tema sekretäriks oli äsja Valga realkooli lõpetanud Valga veojaoskonna kirjutaja.

Ei tarvitsenud olla raudteelane, et aru saada milliseid korraldusi oli suuteline tegema suures Valga raudteedesõlmes sarnaseist isikuist koosnev komissariaat. Kuid siiski midagi ikka tehti. Nimelt 25. jaan. nõudis komissariaat Valga veojaoskonna ja tehase ülemalt kiires korras Valga veojaoskonna ja tehase ametnikke nimestikke rahvuse järele.

See ajas kihama mitte üksi eestlasi, kelle vastu see korraldus oli sihitud, vaid ka teisi, kellele sarnane käitumine eestlastega ei meeldinud, väljaarvatud üksikud lätlased, kes ihkasid eestlaste kohti.

Nimestike koostamine veeretati minule. Et nimekirjades rahvus oli märkimata, siis tuli igalt ametnikult järelepärada, mis rahvusse ta kuulub. Nii venis nimekirjade esitamine pikale.

Komissari ähvardus hukata kõiki eestlasi oli niivõrd neid ära hirmutanud, et mõned kreeka-

õigeusulised eestlased palusid endid näidata vene-lastena, milliseid soove ka rahuldati.

Samal päeval, kui esitati nimestikud, kuuldusid Valka juba suurtükikärgatused Sangaste poolt. Oli selge, et Eesti sõjaväed ei ole enam kuigi kaugel.

Teati juba rääkida, et eestlasi olevat jõudnud välja Võru-Antsla vahel Valga-Pihkva raudteeliinile, ja et Väike-Emajõe sild, mis 12 km kaugusel Valgast, olla vigastatud punaste poolt.

Vististi samal päeval tuli Valga veojaoskonna ja tehase peakontori vedurijuhi abi, Peeter Rääbis, roidunud ja haiglase näoilmega. Kõnetasin teda. Jutustas, et Sangaste—Keeni vahel veduri-

Kapten A. Irv'e foto.

Suurtükimürsust purustatud Paju mõisa härrastemaja, 31. jaan. 1919. a.

juht, eestlane Friedrich Laving, olla enamlaste sunnil lasknud oma veduri, pärast seda kui nad mõlemad maha hüpanud, jooksta Eesti soomusrongile otsa, et kokkupõrkes vigastada Eesti rongi. Sealt tulnud Valka tagasi jala, otsima arstiabi.

30. jaan. järgnes evakuierimiskäsk. Töö lõppedes, kella 3 paiku, hakkasid töölisel peakontori sisseseadet kolima vagunisse. Ametnikud lahkusid kodu, et ka oma kraami pakkida ja tuua jaama, Võndu viimiseks, kuhu veojaoskonnale oli määratud uus asupaik. Iga eestlase meeles vist mõlks komissarile esitatud nimestik. Üldse sündmustekäik sundis äärmiselt ettevaatusele.

Läbikaalunud kõik asjaolud, läksin 30./31. jaan. õõsiks linnaäärsesse Rütkele tallu oma noorepõlve sõbra, Joosep Ormuse, juure.

Rütkele talus oli juba üks põgenik ees, nimelt tööstur E. Kivi. Istusime lauda ja igauks rääkis, mida teadis päevasündmustest: mina — eestlaste soomusrongist, millele oli otsa lastud üksik, meeskonnata vedur, Pihkva liini läbilõikamisest, koostatud nimestikust jne.; nemad — eestlaste

Enamlaste poolt Valgas mahalastud eesti töölised, jaan. 1919. a.

ilmumisest Paju mõisa alla, arreteeritud mahalaskmisest Pedeli metsas, heina ja toiduainete rekviireerimisest Rütkelis jne.

Vestluse ajal astus tuppa püssita punaste sõdur ja küsis teed Venemaale. Oli ilmselt väejuoksik. Ta viskas hooletult käega ja lisis juure, et „arvasin, et tuleb sõidida Venemaa cest, aga see maa siin pole ju sugugi Venemaa — kõikjal eestlased.“ Edasi jutustas ta, et Eesti sõjaväega sõidivat kaasas ka eraisikud. Tartu-Valga vahel taganedes, ta märganud, et üks kooliõpetaja, peale selle kui viimane vene väeosa oli möödunud ühes! koolimajast, jooksnud välja nurga taha ja avanud tule nende seljatagant, haavates mõningaid. Ühes enese olevat, kas Novgorodi kubermangust või Novgorodi polgust, — seda enam ei mäleta. E. Kivi väljus vene sõduriga, et näidata talle teed Venemaa poole.

Rütkele talu juurest mäe otsast on talvel 5 km kaugusel võrdlemisi hästi näha Tartu maantee ja Paju mõisa hoonete katused. Et minul, kui Valgas sündinul ja üleskasvanul, kõik teed ja kohad Paju mõisa ümbruses olid väga hästi tuntud, samuti ka J. Ormusel, siis käisime õhtul väljas vaatamas, mis sünnib Paju mõisa pool. Suurtükid ei töötanud, aga püssiragin oli nõrk selleks, et seda kuulda Rütkelis. Tartu maanteel keegi ei liikunud. Võis oletada, et Paju mõisat Eesti sõjaväel vallutada ei ole kerge. Eesti sõjavägi võis küll kergesti jõuda Viira ojani, sealt aga kuni Paju mõisani on lige ½ km pikkune mäenõlvak, oja ja mõisa vahel, mis ulatab Tartu maanteelt Pedeli jõe luhani; edasitung seda pikka, lagedat nõlvakut mööda kuni Paju mõisani oli seotud suurte raskustega.

Hommiku seadsin sammud raudteejaama poole, teel vastutulejaid tuttavaid kõnetades ja järeldades, mis sünnib raudteejaamas, kas on olnud eestlaste-raudteelaste arreteerimisi öösel jne.

Kuulda saades, et jaamas valitseb pätaolek, läksin ka mina sinna. Veojaoskonna ja tehase peakontori ruumid olid tühjad. Üksikud ametnikud liikusid siin-seal, näiliselt sihitult, tõeliselt aga soovides teada saada, kuidas reageerida evakueerimiskäsure, s. o. kas sõita Lätimaale, Võndu. Ka minult, kui vanemalt ametnikult, päriti, mis teha, kas sõita? Vastasin, et mina ei ole veel kraami jaama toonud, lähen linna ja vaatan, mis teha.

Linnas liikudes, kella 2—3 paiku p.l., nägin kaugelt, kui Võru tänava ülesõidukohast möödus tõhutu pikk rong, millega pidin kaasa sõitma.

Eesti soost ametnikud olid kõik mahajäänud. 31. jaan. oli neile esimeseks vabaks päevaks peale 4½ aastat kestnud pingutavat ja ohtlikku tööd sõja ja revolutsiooni keerises.

Ettevaatuse mõttes oli tarvis jälle siirduda Rütkelisse. Seal kella 4—5 ajal, ei mäleta kas ükski või J. Ormusega, läksin mäenõlvakule, et jälgida uuesti, mis sünnib Paju mõisa pool. Kelli talu hoonete taga, Valga pool küljes, seisis kerge-suurtükk, mille ümber askeldasid sõdurid. Kaugel Paju mõisa all, Pedeli jõe ürgorus, umbes jõe õg-vendatud sāngi kohal luhal, valgel lumelinikul oli märgata palju liikuvaid ja hüplevaid musti täppe. Nüüd ei olnud enam mingit kahtlust kuulujuttude tõsisesuses — Paju mõisa all oli käimas, teadmata millal juba alanud, lahing, mis osalt oli arenenud lagedale luhalegi. Varsti hakkasid kostma Kellilt suurtükikārgatused.

Et punaste suurtükivāgi asus Kellile, siis võisime järeldada, et Paju mõisa oli juba vallutatud.

Jāda Rütkelisse, Kelli naabruses, tähendas rindel olemist. Otsustasin lahkuda Rütkelist kella 8 paiku õhtul. Tartu maanteel tuli vastu täies rivi-korras salk noori sõdureid, ilmselt lātlasi, kes olid teel Paju mõisa poole. Linna pool ühest paremat kätt asuva maja vāravast hüppas välja valvesõdur ja karjatas: „Stoi!“ Täāgi ots rinna kohal, peatusin. Tema aktsendist aru saades, et tegemist on lātlasega, vastasin talle ladusas lātikeeles, et olen raudteelane, tulen külast sõbra talust, mis siit nāha, ja lähen koju. See vastus rahuldas teda.

Pöörasin kohe āra Tapalauda tēnavale.

Taevas oli imelikus valguses. Kellilt kostsid ikka suurtükikārgatused. Aeg-ajalt üle pahema ōla tagasi vaadates nägin vālkumas pikki tulekeeli, mis suunatud Paju mõisa peale.

Igaste-Tambri teed (nüüd Kuperjanovi tēn.) möōda kihutas linna poole mõni ratsanik ja küūdimees. Lāhemalt neid silmitsema jāda ei olnud vōimalust; arvasin, et taganevad mõned Vene vāeosad. Uulitsail nii kaugele kui silm ulatas ei ūhtegi eraisikut. Koju jõudsin kell 9. Kell 10 hakkasid kostma suured plahvatused. Maja seinad aina vārisesisid; elanikud jooksid kõik keldrisse, kus kokkusurutult, lambi valgusel vaikselt oodati lahingu lõppu.

Et plahvatused kostsid jaama poolt, siis vōis aimata, et punased on kaotanud Paju lahingu ja nüüd taganedes Riia suunas, purustavad raudteejaama.

1. veebr. 1919. a. hommikul kell 9 läksin Valga raudteejaama. Oli vaheae, kus Eesti sõjavāgi ei olnud jõudnud veel Valgani, aga punaste sõjavāgi oli juba öösel lahkunud Valgast.

Jaam pakkus masendavat pilti: veereservuar oli tugevasti purustatud, jaamahoone aknaraamid es vaid üksikud terved klaasid, depoo ees vedurite pöörang põhjalikult purustatud, sild Tambri ojal (3 km Tartu poole) õhku lastud. Tehaste pikal korstnal lehvis alles punane lipp.

Tagasi tulles linna poole kella 11 paiku kohtasin Vaksali puisteel vāikest soome vāeosa, mis sammus rivikorras, lāhemad ees, pikemad taga, linnast jaama poole. Olid ūhtlases mundris, noored koolipoiste ohtu mehed.

Veidi hiljem tulid kiirel sammul jaamast linna poole sama puisteed möōda eestlased, rivistamatult. Neid oli palju, kõik tugevad, elatanud mehed; igal valge kāeside palitu vōi kasuka varukal, püss kuidagi ōlal, peas enamjaolt karusnahast mŭts, lāki-lāki, nāol vōitja ilme.

Jāin veidi peatuma, et silmitseda, kas ei leidu nende seas mõni tuttav. Tundsin esimeste seas vaid ūhte — kooliõpetaja Vŭrger'it.

Samal ajal vōeti maha punane lipp pikalt korstnalt. Valga linn oli soomlaste kaasabil vallutatud. . .

Kilde Laiarööpaliselt Soomusrongilt Nr. 3.

Ühest „visiidist“.

Septembris 1919. a. L/R. Soomusrong nr. 3 seisis Irboska all. Oli vaikne. Eemal, kaitsekraavides oli kuulda väiksemat müdinat. Viitsime aega märgilaskmisega, nimelt 3—4 kaupa käisime püsse proovimas. Harjutati ka kõrguslaskmist. Selleks kasutati vabriku kõrget telliskivikorstnat. Kui pudenes ülevalt „ladvasti“ killuke tumeda laksatusega alla, siis oli päris uhke tunne, sest tabamine polnudki nii kerge. Käidi ka „küla peal“. Pidi siiski alati olema valmis rongile tulemiseks, sest oli kuulda, et enamlased kavatsivad jälle hakata pealesuruma. Seda „küla peal käimist“ nimetasid mehed ka „liistu peale tõmbamiseks“. Ettevaatust pidi selle juures aga rohkesti olema.

Sainastele toimingutele vahepalaks kulus päris ära kõik 7. polgu juure kaitsekraavidesse. Läksime kümnekesi. Kaitsekraavide lähedal pooled mehed siirdusid teisele poole raudteed. Olin selles grupis, mis pöördus paremale raudteest. 7. polgu meeste juurde jõudes, tekkis justkui iseene-
sest tulistamine. Osaliselt põhjustas seda meie käiku ka see asjaolu, et eelmisel ööl enamlaste tugeval survele üks 7. polgu osa oli lahkunud kaitsekraavidest. Kuigi järgmisel päeval jälle asuti endisele positsioonile, oli siiski polgu meestele vaja pisut julgustamist. Ja soomusronglastesse pais-

tis neil olevat erilist usku. Meie päralejõudes muutusid meeste näod rõõmsamaks, isegi elevust tekkis. Meie naljadele kuuldus naerugi.

Võis märgata üksikute enamlaste liikumist. Püüdsime neid võtta „kirbu peale“. Üks valges pluusis punane kukkuski. Selle „tõmbas maha“ luurajate komando ülem Pehka. Nähtavasti oli see valgepluusimees mõni komissari taoline asjamees, sest teda püüdsid enamlased tule alt ära viia. Koondasime oma tule sinna. Järsku hüüdis komando ülem Pehka: „Poisid, kes toob ära?!“ Hüppasime kolmekesi kaitsekraavist välja ja traataiast läbi — ning edasi. Vaid mõne sammu saime astuda, kui vastased meid märkasid ja vist ka taipasid meie kavatsust. Avati tugev tuli püssidest eest ja kuulipildujast küljelt. Pidime laskuma kõhuli. Avasime ka tule. Aga kibedaks läks. Rikošetist pritsis vett ja pori lähedastest lompidest näkku, ka kuule vingus kuidagi liialt ohtrasti kõrvust mööda. Keegi hüüdis: „Poisid, läh' me tagasi!“ Algul roomates, teiselpool traataedu aga jookstes küürakile asusime tagasiteele. Hoidsin püssi keskel käes. Järsku käis hoop, mis tegi püssi kuidagi raskeks ja käsi ei suutnud seda enam hoida. Inertsitõttu olin veel mõne sammu jooksnud edasi. Pöördusin tagasi ja tõin püssi ära.

Meie vägede eellin Dubrovka juures, detsembris 1919. a. Paremal metsas punavägede valvepost.

Kaitsekraavidesse jõudes kogunesid polgu mehed meie ümber ja vahtisid, justkui oleksime korda saatnud mõne kangelasteo. Iga sõna mis ütlesime tõstis veelgi nendegi hoogu. Üks meestest kummardus minu poole ja silmitses mütsi. Vaatas veel korra ja sõnas siis: „Näe, kuhu üts lännu!“ Mütsi peast võttes nägin, et üks kuul oli läbistanud selle randi. Käis mu müts siis tükk aega käest kätte. See kuulike tegi meid veel kangemateks.

Kui märkasime, et meeste tuju oli üsna ülev, pöördusime tagasi rongile. Enne seda saatsime enamlastele veel mõned „vinguvad“.

Teine päev kuulsime, et neist meie viimastest paukudest oli kujunenud päris korralik madin. Pimedal tulekul olid polgu mehed käinud ka kaitsekraavidest väljas ja lugenud üle paarikümne langenud enamlaste. „Soomust“ oli saanud iga mees.

Kokkupõrge Loode-armee soomusrongiga.

1919. a. novembrikuu keskpaigas ühel pühapäeval, kui L/R. Soomusrong nr. 3 peatus Narvas ühepäevaseks puhkuseks, viibisid rongi mehed „Võitlejas“ peol. Mujale mehi minna ei lubatud, võis tekkida tarvidus rongi ootamata väljasõiduks liinile. Selleks juhuks pidid mehed olema ühest kohast kättesaadavad.

Mäletan, oli päris lõbus olemine. Tantsiti, kurameeriti, kasutati igatviisi aega lõbutsemiseks. Eriti agarad olid kohalviibijad luurajad sekeldama tütarlastega. Nad justkui aimasid, et see olemine ootamatult katkestatakse. Nii see sündiski. Keset tantsu tuli näitelavale rongi pealt saadetud käskjalg ja andis edasi käsu luurajatele otsekohe rongileminekuks.

Rongile tulles oli rongi löögiosa (Rong koosnes kahest osast: staabi vaguneist ja soomustatud vaguneist, mida nimetatigi — löögiosaks) juba valmis väljasõiduks. Asusime kuulipildujate vagunisse. Sõit läks Jamburgi poole.

Oli pime öö. Tulesid rongil ei olnud, et vaenlasele mitte silmapaista juba kaugelt.

Sõitsime võrdlemisi aeglaselt. Varsti pärast Sala pooljaamast läbisõitu tasandas rong veelgi käiku. Oli kuulda suurtükkide mürsumist ja püssipraginat Viimane kostis veidi kaugemalt. Mehed ajasid juttu, mõned pikutasid üleval naridel. Järsku käis raigin, rong kui värises mingist äkilisest tõukest. Mehed, kes lamasid naridel, lendasid põrandale, supikatlakesed ja kõik,

mis lahtine, veeres sinna järele. Esimene mõte oli — sisse löi! Haarati püssid ja hüpati vaguneist välja. Oli kottpime. Ei näinud, mis sündinud. Kui silmad natuke harjusid, silmasime ees midagi mustendamast. Selgus, et loodearmeelaste soomusrong „Koltčak“ oli meile sõitnud otsa. Meie lahtise suurtükiplatvormi löi tõuge roobastelt maha. „Valgete“ lähemad vagunid aga kannatasid palju rohkem; hoopis purunenud oli kõige lähem vagun. Nende meeste ärevus ja hirm oli vist meie omast palju suurem, ega muidu poleks näinud musti kogusid vilksatamas metsa poole...

Valgete rongi ülem jooksis latern käes ja muud ei olnud kuulda, kui „žort voz'mi!“ ja „žort voz'mi!“ (Kurat võtaks!).

Tõstisime oma meestega mahalibisenud platvormi jälle roobastele ja sõitsime tagasi. Mõne vaguni puhvrid olid meil ka purunenud.

Mõni päev hiljem, samast kohast möödadesõites, võis näha raudtee kõrval vedelemas mitu paari vagunirattaid...

Iseloomustav on L/R. Soomusrong nr. 3 ülema al.-polkovnik O. Luiga ettekande lõpposa selle vahejuhtumi kohta 1. Diviisi ülemale: „Peaaegu võimata on töötada siin, niikaua kui valgete koli ära koristatud ei ole!“

Kirgiisi surnuaia vaht.

Vahest tegid sõdurid nalja ka üksteise kulul. Kord kui L/R. Soomusrong nr. 3 viibis Valgas lühikesel puhkusel, äratasid paar naljahammast ühe magava luuraja, öeldes sellele: „Pehka (Luurajate komando ülem. E. P.) käskis sind kirgiise surnuaia juure vahile minna!“

Unest ähmasele mehele tuli küll sõna „kirgiisi“ vististi võõrastav ette, aga nähtavasti mõtles — mine tea, ehk ongi sarnane olemas, võõras linn, tundmata ümbrus, — kahmas siis püssi ja väljus vagunist.

Tüki aja pärast tuli mees tagasi ja pöördus veltveebli poole: „Ma ei leia üles seda surnuaeda. Kus see asub?“ — „Mis kuradi surnuaeda sa otsid?“ — „Noh, seda kirgiisi surnuaeda, kuhu mind postile määrati.“

Nüüd alles taipas veltveebel, et mõni vembumees oli teinud mehe kulul nalja. Aga juba kuuldus naeru ja see aitas ka postileminejale kohe selgitada tõelist olukorda.

Hulgaks ajaks jäi mehele aga nimeks „kirgiisi surnuaia vaht“.

Gramofon — hirmuäratava vaenlasena.

Novembri kuul alustasid enamlased Narva all pealetungi. Loodearmeelased andsid Jamburgi käest ja taganesid järjest. Novembri lõpupoole oli vene väeosades korratus juba üsna laialt võtnud maad. Sündis sedagi, et mindi salkades üle enamlaste poole, viies kaasa relvi — püsse ja kuulipildujaid; isegi üksuste juhte viidi sunni viisil kaasa. Valged olid väsinud ja näiljased. Ei aidanud ka üleskutsed, mida levitati nende seas ja milles kutsuti üles võitlema uue ülemjuhataja Glasenapp'i all, kes kavatsevat teha otse imesid.

Nende sõjamehelikkust iseloomustab koomiline lugu, mis leidis aset Sala poola juures.

L/R. Soomusrong Nr. 3 seisis jaama ees. Kuulipildurid mängisid oma vagunis lahtiste luukide juures gramofoni. Pärast teisi palasid mängiti „Ätaka pjehotõ“ (Jalaväe rünnak). Selles on selgesti kuulda komandosõnu, püssipraginat ja „hurra“-hüüdeid. Valged, kes olid jaama ümbruses ja kuulsid seda, arvasid, et punased tungivad neile peale. Jooksti kabuhirmus laiali, vähesed haarasid kaasa püssid, suurem hulk katsus aga ainult oma nahka päästa. Viimaste hulka kuulus ka valgete polkovnik, kes sai sineli vaid ühte varukat pidi selga, teist polnud enam aega korraldada. Ändis kohe käsu taganeda, tähendades: „U nas

vintovok malo, mõ ne mõžem ustojat!“ (Meil on püsse vähe — meie ei suuda vastuseistal!).

Meie meestel oli palju tegemist enne, kui suutsid selgeks teha, et see oli vaid gramofonimäng.

Kui soomusronglased „rahu katkestasid“.

1919. a. septembris peatus L/R. Soomusrong Nr. 3. Võru ja Irboska vahel peaaegu igas jaamas. Tehti juba õppusi, milliste jaoks ennem ei olnud aega. Pärast remonti Valgas sõitis rong jälle liinile.

19. septembril käisid kapten Luiga ja luurajate k-do ülem lipn. Pehka mõne mehega Grädistshe kohal ja töid ära valge lipu, mille punased olid kinnitanud teiba otsa, keset teed.

Järgmisel päeval tungisid enamlased peale. Pealetung löödi vaenlasele suurte kaotustega tagasi. Meie traattõkete juure jätsid punased maha viiekümne surnu ümber. Nende pealetung äpardus täiesti, vaatamata sellele, et enamlastel kusagil Moglino lähedal ülesseatud patareid meie seisukohti ja Irboska jaama ägedalt pommitas. Õnneks ei lõhkenud suurem osa märskke. Meie rong laskis vastu vaid mõne harva paugu sekka.

Pärast olid polgumehed meile väga pahased, et meie olevat rahulipu ära toonud ja sellega jälle alustanud sõda. E. P.

Tallinna Kaitsepataljoniga Reolast-Võruni.

J. Koov.

Reolas oli lühike peatus. Luureandmeid vaenlase kohta ei olnud; oli ainult selge, et punased taganesid üle Vana-Kuuste ja Kambja. Tuli siiski millegipärast peatuda. Teekond algas alles õhtu eel ja päris rivikorras, ilma et oleks isegi saadetud luuret ette. Mehed olid küll vaiksed, kuid tuju oli näiliselt siiski tublisti tõusnud. Arutati omavahel elamusi, aga enamasti vaigiti. Oli nagu igav, igamees oleks hea meelega heitnud puhkama, aga jälle ja jälle kerkis silmi ette ja meele tõsiasi — sõda!

Olime juba mitu tundi marssinud, hämardus juba kui eemalt kusagilt paremat kätt paistis Kambja kiriku torn.

Ei mäleta enam, kui kaugele sel ööl jõudsiime ja jääme ööbima. Vahepeal midagi erilist ei juhtunud, liikusime edasi jala, küüthobuseid ei tarvitatud. Punased olid vajunud justkui maa alla. Edasiliikumisega eriti ka ei rutatud. Meist paremal liikusid raudteel lahinguid läites vaenlasega meie soomusrongid. Vahetevahel kõlas raudtee poolt mõni suurtükimürts, rikkudes ül-

dist rahu ja vaikust. Reola sagin aga oli vist kõiki nii ära väsitanud ja oldi üsna rõõmus, et ajutisekski „rahu majas“. Aga siiski ei ole sarnane vaikus sõjas kuigi armas, tundub nagu veidi õudsenä.

Mis edasiliikumisel Reolast Maidla poole kõik sündis, ei mäleta, seda selgemad on aga mälestused 23. jaanuari 1919. kohta Liiva kõrtsis ja Voore karjamõisas, kus peaaegu pidin oma elu jätma punastele.

Teotsesin sel ööl, nagu ka eelmistel öödelgi, luurajana. Sammusime teed mööda edasi ja tülitasime rahulikke magajaid taludes. Nii mõnigi mees võis põrgu põhja sajatada sõda ja sõdijaid, kes ei annud öörahu. Jõudsiime viimati Liivale, kus vana kõrts paremat kätt tee ääres. Üsna kõrtsi lähedal oli okaspuumets. Ilm oli vaikne, pilves, mitte väga külm, nii umbes 4–5 kraadi. Astusin kõrtsi ukse ette, kuulatasin ja koputasin uksele. Vastust ei tulnud. Uuesti. Ka midagi. Püssipära appi — ikka ei midagi. Pidin juba minema hakkama — maja on tühi — aga peatu-

sin siiski hoone nurga juures. Aga pea — mis see on — ukse juures ju kolistatakse. Ootasin veel viivu ja uks avati, ukse peale ilmus aga mehe kogu, särgiväel ja aluspükstes. Astusin ukse juure ja ütlesin: „Tere õhtu!“ — „Tere, tere, noh, mis on?“ — „Kas teil on võõraid sõjamehi?“ — „Ei ole.“ Järgnes usutlemine kuni peensuseni. Mees rääkis kaunis usaldavalt ja toonitas, et punased juba paar-kolm päeva tagasi olevat seal mööda läinud ja võivad olla kindlasti juba umbes Erastvere või Kanepi ümbruses, kui isegi mitte kaugemal. Jutt oli tõenäoline ja klappis varemsaadud teadetega enam-vähem kokku. Jäin seda ise uskuma ja ka minu kaaslased. Meie usutlemine kestis kaunis kaua, nii et rood selle ajaga järele jõudis. Teatasin kuuldust kapt. Reitelile ja lipn. Kirschbaumile (Utustele).

Igaks juhuks kõvendati luuret ja paremat kätt saadeti välja ka leitnant Mager osa mees- tega.

Marssisime edasi. Piip suus, püss rihmal ja käed taskus, sest puudusid ikka veel soojad kindad ja käed külmetasid. Edasi viis tee läbi kuusiku. Varsti aga lõppes mets ja algas lage lumine põld. Ajasime omavahel laia juttu ja olime luurajate kohused üsna unustanud. Mina sammusin eel, teised anereas järele. Jõudsin umbes 10 sammu peale mingi aiani, kui hüppas must kogu aiatagant välja ja karjus: „Ktõ tam?“ („Kes seal on?“) Tema kõrvalt tõstsid aiatagant pead veel umbes 10 meest. Esialgul pidin nagu verest äraminema, siis aga kogusin end imekiirelt. „Svoi,“ („Omad“) vastasin. „Tovarischtch, idi suda.“ („Seltsimees, tule siia“) „Seltsimees“ tuligi ligemale, nii umbes 10 sammu peale. „Propusk?“ („Läbilask“) Ei olnud vastata midagi, katsusin siis veel vene keeles juttu teha, et viia punaseid eksiteele. Kuid juba kärgatas püssipauk, siis teine, kolmas... Ära ka enam tee pealt ei saanud, olin neile liiga lähedal. Püss oli rihmal, seda ei saanud ka nii kiirelt kätte. Kadunud — mõtlesin. Viskasin end otse keset teed määrädinud lume peale. Õnneks ükski kuul mind ei tabanud, — lasid mööda. Kaaslased olid minu tagant kadunud, ainult kuuskede vahel nagu midagi veel kahises. Korraga kõlas seljatangant mitu pauku ja seda nii hirmuäratavalt, et süda kippus rinnus seisatama. Lamasin veel teel. Punased olid endid tõmmanud aia varju. Kasutasin nüüd juhust, et kärmesti üles hüpata ja kuuskede vahele ära kaduda. Nüüd aga tekkis äkitselt öövaikus püris põrgu. Liiva kõrtsi poolt, kuhu jäi rood, avati meie suunas hirmus marutuli. Roodus oli umbes 140 meest ja kaks automaat-püssi. Need kõik kukkusid korraga ragistama. Lumi aina langes puudele maha. Vaatasin veel kord aia poole, aga seal ei olnud näha enam ühtegi hinge, vist varjasid endid aia taga. Roodu tuli aga järjest suurenes; vahest kuuldus justkui visataks peoga herneid plekktahvile. Ei võinud ennast liigutada paigalt, sest kui kergesti võiks tabada mõni rumal kuul. Hakkasin viimaks siiski küütrakile liikuma omade poole. Nüüd tekkis mul siiski hea nõu. Olen poisikesepõlves õppinud huulte, hammaste ja keele abil vilistama valjult, justkui raudteerongi konduktor. Seda minu vilet tundis Reola lahingu päevilt kogu rühm. Panin siis vile hütüda ja paari korra vilistamise järgi vaikus ka põrgu. Käisid veel ainult üksikud paugud. Hakkasin kiiremini liikuma omade poole, aga kerge see polnud, kukku-

sin mitu head korda enne kápuli, sest sügav lumi oli katnud kõik väiksed kuused ja mättad ja nende peale tuli paratamatalt komistada. Viimaks ometi lõppes mets ja olin lagedal, Liiva kõrtsi ees, aga ühtlasi olid minu poole sihitud ka 140 püssitoru ja kaks automaati. Vilistasin jälle ja minule tulid vastu kapten Reitel ja lipn. Kirschbaum (Utuste). Seletasin asja ära ja kapt. Reitel korraldas mehed rivvi, et neid välja viia metsavahelt lagedale põllule. Seletasin siis, et minu meeskond on vist veel metsas sees, aga juba kostsidki hääled, et kõik on tagasi ja terved. Kuidas nüüd lood peensuses arenesid, seda enam ei mäleta hästi, aga leitn. Mager tuli siiski minuga veel kaasa ja meie tegime metsast läbi väikse jalutuskäigu; sattusime ühte karjamõisa, mis hiljem osutus Vooreks ja leidsime selle tühjana. Punased olid meie hirmsa püssiragina peale seal väljajooksnud ja isegi maha jätnud sinelid. No küll ikka võis vaesekestel olla külm... Ka muud varustust jäi neil Voorele maha, isegi voor, hobused ja apteek rohtude ja sidumisma- terjalidega. Ööpimeduses meie muidugi ei uurinud üksikasjalisemalt neid esemeid, kuna meie ei jäänud Voorele ööbima, vaid läksime umbes kilomeeter maad tagasi. Oli tegemist öökorteri leidmisega, aga ka sellest saadi üle. Kapt. Reitel läks peale maanteest paremat kätt ühte suurde ilusasse tallu, millel kena kuuse hekk ümber kasvas ja mina asusin IV rühmaga ühte väikesse saunahurtsikusse, mis oli kogusuuruselt sama suur kui harilik talukamber. Rühmas oli selkorral umbes 35 meest ja kui kõik hurtsikusse pugesime, siis oli see ka nii puupüsti täis, et enam ei saanud liikuda ega kummardada. Korraldasin kohe valve, seades postid keset põldu; panin mees- tele tõsiselt südamele hoolega ja tähelepanelikult valvata, kuna vaenlane oli, nii öelda, kápuga katsuda ja kui viimane pisutki oleks olnud aktiivsem, siis ei oleks ta meid milgil tingimisel jätnud rahule.

Aga „seltsimehed“ olid nähtavasti verest välja löödud, nad kadusid kui tinatuhka ja teisel päeval alles avastasime nad Voore mäel.

Sammusime hommikul hanereas vastu Voore karjamõisast seisva metsa servale. Voore oli all lagedal ja selle taga oli kaunis kõrge ja järsk mägi. Kusagil kõrval, umbes kilomeeter eemal, avas üks meie üksus (vist kooliõpetajad) mäe pihta harva püstitule. Punased jooksid kohe välja ahelikku ja algasid vastutulistamist. Nüüd avasin kaaslasega nii umb. 800—1000 sammu pealt tule. Punaste ahelik oli parema tiivaga otse meie vastu, nii oli meie tuli nelle just tiivalt. Juba mõne paugu järele punased kadusid. Ka kooliõpetajad jätsid laskmise. Vaikus. Umbes tunni pärast ilmus nähtavale punaste luure, umbes 4—5 meest. Jälle mõni pauk ja need „aurasid“ tuldud teed tagasi. Tüki aja pärast ilmusid üksikud mehed, pärast suuremad salgad mäeservale. Andsime neile mõned paugud. Aga nüüd vist kargas punase kommissari süda ka täis. Tuli midagi ootamatut, — vuhisedes lendasid kolm granaati üle meie peade kuuse latvadesse. Kaks tükki lõhkesid heleda kärgatusega, purustasid kuuseoksi ja töid lund maha, aga kolmas ei lõhenud ja meie mehed töid selle pärast ära.

Nüüd anti käsk rühmal ligineda ahelikku mäele. Liginesime ilma pauguta peaaegu üsna mäe jalale ja siis avasime päris korraliku tule.

Aga vastu ei tulistatud. Vastane tuli välja sootud teisest külljest, kust meie teda oodatagi ei teadnud, ja nimelt meie pahemalt tiivalt; avas sealt õige hõreda ja loiu tule. Sellest oli aga juba küllalt selleks, et üksikud mehed jooksid tagasi metsa-poole.

Metsast läksime Liivale tagasi. Oli juba õhtu ja kaunis pime. Kõrtsi toas oli kogu 2. rood. Tallinast oli „Ühistöö“ saatnud meile kingitusi, mida nimelt, seda enam ei mäleta. Tarvis oli sealsamas ära jagada ja selleks meeste arv kindlaks teha. See aga polnud nii kerge. Kõrtsi tuba oli üsna pime, kusagil ahjunurga peal põles mingi „tattnina“-lamp või küünlajupike. Mis igatihele anti, ka seda ei mäleta, aga oli muuseas vist suitsetamismaterjali, sest kõrtsituba oli maani suitsu täis. Varsti lahkusime Liivalt, et asuda oma öökorterisse. Läksin jälle rühmaga tee-äärsele hurtsikusse, peremees pani küll ukse kõvasti kinni, aga sisse siiski pugesime. Tuba oli pilkane pime, komistasime üksteise otsa, lampi ega tuld ei olnud ka pererahval. Viimati leidis kellegil küünlajupp ja väheks ajaks valgustus tuba. Väljas ragesid varsti rattad ja supikattel seisid ukse ees. Mehed olid kohe oma sööginõudega platsis, igaüks sai niipalju kui tahtis. Vahtkonnad välja pandud, kükitasin ahju ukse juures, et hõlpsam oleks välja pääseda ja vahtkondi kontrollida. Tukkusin ka vahest viivu, aga käimine oli nii suur, et vahest mõni mees pimedas otsa kukkus ja ise tuhat tulist selle juure vandus. „Korter“ selles hurtsikus oli kõige viletsam, mis nähtud sõjakäigul. Öö möödus rahulikult.

Järgneval päeval vahetas meid ära 1. rood. Läksime Maidla postijaama, reservi. Seal asus ka pataljoni staap. Olimegi Tartust saadik kogu aeg tules viibinud ja nüüd oli ka tõesti puhkust vaja. Ruumid Maidlas olid kaunis lähedad ja peale saunahurtsiku oli otse luksuslik olemine. Öled maas, ruumid soojad ja isegi valgustus ei puudunud. Mind määrati jälle vahtkonna ülemaks. Panin postid välja. Varsti toodi ülekuulamisele igasugu rahvast; kes nad olid ja mis neile süüks pandi, seda ma ei tea, aga valve tuli panna ka nende juure eritoas. See vahtkonna-ülema amet ei olnud küll kuigi meeldiv, sest kõiksugu korraldusi tuli alata juure. Õhtul pugesime põhku, muidugi täitsa riides, ainult seljakoti virutasin nurka, padrunivöö panin püssi külge. Olin end tugevasti külmetanud ja kõha ei annud unerahu, tahtis hinge kinni matta. Mäletan, et ütlesin kaaslastele, et kui ma peaksin langema, siis saadetagu mind ikka maamulda sängitamiseks Tallinna. Imelik, kogu teekonna kestel ei tulnud mulle surm kunagi meele, ka lahingus kuuliraha all mitte, aga siin Maidla postijaamas mõtlesin korruga surmale. Tulj ka elavamaalt meele naine kodus kahe väikse lapsega ja suurt piina valmistas minule mõte, kuidas tema küll kodus läbi saab, kuna jätsin nad kodu ju rahapennita. Närvid olid kogu aeg nii ülepingutatud, et nüüd, natuke rahulikumas olukorda sattudes, järgnes reaktsioon ja see piinas palju hullemini, kui pingutus ja äritus eellinil. Ka Maidlasse tuli „Ühistöö“ liikmeid. Tundsin neist direktor Nikolai Kann'i ja proua Pallast. Kas nad ka sõduritele midagi kaasa tõid, on läinud meelest, aga arvan, et tubakat vist ikka oli. Lootsin küll saada paari sooje villaseid kindaid, aga niisuguseid asju neil küll kaasas ei olnud ja

Enamlastelt purustatud Võru jaamahoone, enamlaste Võrust väljalöömise järele, 1. veebr. 1919. a.

ma pidin oma lambanahketega edasikülmetama. Pastlad olid mul aga suurepärased, panin vana vene sineli tükkidest veel kaltsud ümber sokkide, pastla põhja aga veel tublisti õlgi.

Maidla päevad olid meile kõige igavamad. Ei olnud seda vabadust, mis muidu oli, kui olime vabad lahingumehed. Aga need igavad päevad lõppesid õnneks ka varsti. Ei mäleta enam, kas meie veel käisime Vooremäe all punastega raskimas, aga arvan, et vist ei käinud. Seal müra-sid meie teised üksused.

Punased viimaks ometi lahkusid Voore ümbrusest ja nüüd algas edasimineku Kanepi sihis, mis kujunes iseenesest palju kergemaks selle tõttu, et punased, taganedes, teatud määral kaotasid pea.

Punased olid tüdinunud. Räägiti, et osa neist oli taganemissihiks võtnud koguni Vene piiri. Soomusrong liikus kiiresti Valga poole ja nii siis tuli Tallinna meestel punaseid otsida küldes küünlatululega. Kõige juures oli ikkagi vajalik luure, raske, tüütav ja väsitav. Seekord korraldas seda leitn. Mager ja sootu teistsi kui mina varemalt Reola ja Liiva vahemaal. Ta võttis külast küüthobused, asetas nendele omad mehed ja kihutas vahest mõnel päeval maha 40—50 versta, käis punastel seljatagagi. Selle juures lasti rahva seas lendu otse legendaarseid jutte soomlastest, rootslastest, inglased, taanlastest ja tont-teab veel mislastest. Oli leitn. Mager oma luurealgaga ees selgitanud seisukorra, kihutasime meie küüthobustel järele. Tegime päris ilusat sõitu. Nii siis tuligi, et kui meie veel 25—26. jaan. olime Maidlas, siis juba 30. jaan. olime Kanepis.

Kanepi kiriku juures kostis meie paremalt tiivalt kuulipilduja ragin; ei tea, kes seda tekitas, sest punaseid selles piirkonnas enam ei olnud. Kanepist Mager enam küüdigaga edasi ei sõitnud, vaid läks jala, umbes tosinna mehega ja sattuski saagi peale. Lugu oli järgmine: Mager jõudis edasiminekul Erastvere kõrtsi juure. Punane tunnimees kõrtsi ees karjus jälle oma „Kto tam?“ Aga siin oli vastus: püssipauk. Tunnimees kõrvaldatud, võeti kõrtsi esine tule alla, uksest punased enam välja ei pääsenud ja nüüd ronisid nad tagumistest akendest välja, aga niisuguse rutuga, et mõnel mehel veel Võrus olnud akna-raamid kaelas, nagu teati rääkida. Mager leidis kõrtsi ees täiesti laskekorras Maksim-kuulipilduja, lintki peal.

Ka meie olime Mageril varsti järel. Sõit läks edasi, aga kahjuks seekord ilma luureta, mille tagajärjel meil kaks meest said haavata.

See oli veidi lõunapool Erastvere külla, kus tee laskub järsku alla, orgu. Mager oli oma küütimeestega kõige ees, kui järsku avati kuulipilduja tuli läheda maa pealt. Kaks meest said kuulid reide. Silmapilkselt peatus meie killa-voor, hobusemehed kihutasid tulise ajuga tagasi, mehed aga hüppasid pealt maha. Algas lühike, aga äge tulistamine. Oli juba kaunis pime, kui lahing lõppes. Enne lõpetasid täristamise punased, siis ka meie. See oli kestnud kõigest ainult lühikese aega, nii umbes 10 minutit.

Järgnes jälle piinav teadmatuse ja kohutav öövaikus. Ootasime veel natuke. Edasi tormata oli riskantne. Jäimegi siis ööbima külla, et hommikul saada selgust. Pea samal ajal löi meie 1. rood lahingut Tilleorus. Kahju ainult, et meie seda õhtust janti kohe ei saanud likvideerida, siis oleks ehk veel Võrus Erastvere kõrtsi akna raamid punaste kaelast kätte saanud.

Asetasin postid jälle kohale ja läksime lähedasse tallu sooja, „lämmale“, nagu võrumaalased seda nimetavad. Korraga jooksis tunnimees sisse ja kutsus vaatama, mis hirmus tuli see seal Võru pool on. Kostis mingi kõuemürina taoline mürts ja siis järgnes — hauavaikus. See oli dünamiidid kääras, millega punased lasid puruks Võru vaksali. Puhkasime hommikuni ja siis alles selgus nii Erastvere meestele, kui ka meile see suur muudatus, mis oli sündinud sel ööl. Kõige pealt olid Erastvere mehed üllatatud, kust see uus vägi nii järsku sisse sattus, sest olid ju punased annud käsu hommikul tulla küüti, et valiamajja kokku veetud röövitud varandust viia Võrusse. Ei ustud oma silmi, et järsku on tulnud vabanemine punastest. Meie olime jälle üpris

röömsad, et saime Erastvere tublide ja heade hobustega teha ilusa sõidu Võru poole. Punased olid oma kuulipildujaga kadunud, — tee Võru peale oli lahti. Aga nii lihedasti see asi siiski ei läinud, sest kõik ei mahtunud regedele, tehti enne veel väike luure ette, kas punased tõesti on lasknud jalga. Ehkki sõit oli kiire, jõudsimme siiski alles pimedas Võrusse, kuna 1. rood juba päeval oli tulnud linna.

Küütimehed lasime linna serval vabaks ja marssisime pimedas linna.

Linna jõudnud, et teadnud meie, kuhu panna oma pea ja kuhu minna „lämmale“, kuna külm kippus vägisi kallale. Käisime vist kogu vaksu Võru läbi, aga kusagilgi mitte intimese hingegi, tulekest ega ka koerakest. Inimesed olid hirmunud, ja kõik augud nii kinni toppinud, et sel ööl vist ka hiiredki sisse ei pääsenud. Viimaks peatusime ühe suurema kahekordse puumaja ees. Koputasime ja koputasime, aga vastust ei tulnud. Suure koputamise peale lõpuks avati uks ja ihmus uksele tise vanem juudiproua, hallikminevate juukstega Suurt hulka mehi püssidega nähes, kohkus ta esiti, aga seal aitasid meid välja meie juudipoisid, kelle vasta proual näis olevat usaldust. Lasti sisse ja läksime trepist üles maja teisele korrale, mis oli täiesti tühi, külm ja ilma mööblita. Noh, oli hea, et katuski peal ja aknad ees. Küsisime puid, et kütta ahjusid, aga neid ei olnud juudiproual mitte pilbastki. Aga mehed leidsid siiski nõu, kusagil uulitsal lõhuti tükk aiaplanku maha ja varsti ragisesid ja praksusid kuivad kuuselauad ahjus. Peagi olid toad kaunis soojad. Põhku külje all muidugi ei olnud ja tuli heita paljale põrandale. Un: ei lasknud sellele vaatamata end kuigi kaua oodata.

Kurbmäng Jõepere mõisa rehes.

Eerik Toome.

1918. aasta detsembripäevadel heitlesid Viru rindel meie väed, taandudes, võidurõõmust joovastatud vaenlasega. Meeleheitliku pingutusega peeti kinni igast seisukohast, kuid ülejõu ees tuli siiski taanduda ja üks seisukoht teise järele loovutada vaenlasele. 5. Jalaväepolgul oli Jõepere mõisa juures mitmeid kokkupõrkeid tugevama vaenlasega. 22. detsembril tabas polku siin raskem õnnetus: vaenlase raskesuurtüki mürsk tabas mõisa küünis tule juures puhkavaid sõdureid, ning surmas 3 ohvitseri ja 10 sõdurit. Tule juures viibis kogu aja ka kuulipildur Leo Gustavson, kuid ta kutsuti teiste juurest ära.

Oma surmastpääsemisest jutustab ta järgmist:

5. Jalaväe polk taganes. Iga jalatäie maa eest võitlesid mehed otse meeleheitliku jõuga, kuid sõjaõnn oli vaenlase poolt ja samm-sammult taganesid sõdurid. Enne jõulupühi võeti kindlam seisukoht Jõepere mõisa juures. Mõisa suur kivist küün oli heaks seisukohaks vaenlase vastu. Südatalve pakane sundis otsima sooja, milleks küüni põrandale süüdati tuled, mille ümber väsinud sõdurid pikutasid ja soendasid endid. Küünis olid varjul ka hobused. Väljas pidasid valvet tunni-
mehed ja küüni katlamaja nurga juures oli üles seatud raske-kuulipilduja.

Enamik meestest olid üles kasvanud Virumaal, mille pärast erilise pingutusega kaitsti igat seisukohta: põinud kerge oma kodusid jätta vaenlase kätte. Jõepere küünis otsustasid mehed vastu pida-
da viimse võimaluseni ja taganeda vaid siis, kui vastupanu osutub juba asjatuks eneseohverdamiseks.

Vaenlane oli teadlik meie seisukohast, ning päevad läbi otsisid teed meie juurde nende suurtükkide mürsud. Olime lõpuks alatise pommitamisega juba nii harjunud, et mehed päris rahulikult võisid küünis puhata ja magadagi tulede juures. Kõrgel küüni lae all oli alaliselt valvel üks mees, kes katusesse tehtud avause kaudu ümbrust pidas silmas, polnud karta ootamatut kallaletungit.

Esimene riinaku võtsid enamlased ette 21. detsembril, kuid löödi veriselt tagasi. Nähtavasti taheti seepeale meie mehi suurtükitelega varjupaigast välja lüüa, sest alustati otse marulist tulistamist. Parajasti oli lae all valvekorral üks Rakvere mees, kui järsku vaenlase mürsk tabas küüni. Mürsk tungis läbi katuse allserva küüni, kukkudes põhusse. Plahvatus oli niivõrd tugev, et mees lae alt nagu kott maha kukkus. Kohkudes jooksimise ta juurde, arvates, et ta sai vigastada, kuid selgus, et mees oli täiesti terve. See vahejuhtumine andis meestele põhjust mitmeks tunniks naljatamiseks ja meeoleolu muutus nagu kergemaks.

21. detsembri õhtul, kuulipilduja juures valvel viibides, märkasime, et üks punaste ratsanik päris julgelt lähenes küünile. Nähtavasti polnud ta teadlik, et päevase lahingu järele seal veel meie mehed sees viibisid. Jõudnud küünist umbes 100 meetri kaugusele, taipas ratsanik järsku, et ta vaenlase seisukohale on sattunud liialt lähedale. Ratsanik ei kaotanud aga julgust, vaid haaras seljast püssi ja lasi paar lasku meie kuulipilduja seisukoha suunas. See tekitas juba viha ja kuulipildurid „nokkisid“ ta hobuse seljast maha. Mees sai silmapilkselt surma.

Saatusliku 22. detsembri hommik ei toonud muudatust olukorda. Vaenlane alustas keskpäeval jälle suurema hooga küüni tulistamist. Meie mehed ei lasknud sellest endid just suuremat segada, endiselt viibiti küünis tulede juures soojas. Ühe seinäärse tule juures oli parajasti koos suurem hulk sõdureid, nende hulgas ka kuulipildur Leo Gustavson. Pealelõunal tuli sinna kuulipildujate-komando juure lähetatud sõdur Suts. Ta oli soendanud teises küüni otsas kohvi, ning saatis sinna nüüd jooma ka Gustavsoni, asudes tuleaseme juures viimase kohale.

Mõni hetk hiljem käis kohutav prahvatus. Vaenlase raskesuurtüki müsk oli laest sissetunginud ja langenud just keset tulepessa, mille juurest Gus-

tavson äsja lahkus. Silmapilkselt paisati segi tulepessa ja seal ümber lamanud sõdurid paisati purustatutena mööda küüni laiali.

Pilt oli nii masendav, et ellujäänud meeste seas tekkis paanika. Tundus, kui oleks kogu küüni tulemeres. Mehed jooksid küünist välja ja seal mõisa, kus aga uuesti koguneti ja tagasi mindi.

Õudne oli küüni sisemus! Kus mürsu lõhkemise järele maas lebasid veel oigavad haavatud, seal valitses nüüd surmavaikus. Surm oli mõne minutiga lõpetanud veel ellu jäänud ohvitseride ja sõdurite eluküünlad. Laibad lebasid segamini paisatuna mööda küüni põrandat. Plahvatuse jõud oli olnud nii tugev, et üks laip leiti hilisemal otsimisel rehepeksumasina pealt.

Langenud ohvitseride seas oli ka kuulipildujate roodu ülem kapten H. Jürgenson.

Vaenlase luuresalk oli kasutanud aega, mil meie mehed jooksid mõisasse ja olid küüni juures käinud. Lahkudes olid nad viinud kaasa ka eelmisel õhtul meie kuulipildurite poolt mahalastud sõduri laiba, mis lebas seniajani langemiskohal.

Jõepere raske kaotus mõjus sõdurite meeleolule sedavõrt, et üks Kadrinast päritolev mees selle tagajärjel jäi vaimuhaigeks.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat jaanuaris.

1918. a.

1. jaan. Maapäeva Vanematekogu ja polit. erakondade esindajate otsus tunnustada tarvilikuks iseseisvuse väljakuulutamist.
3. „ Al.-polk. A. Larka määratakse Eesti Suurtükiväe Brigaadi formeerijaks.
- 7—12. „ 2. ülevenemaaline eesti sõjaväelaste kongress Tallinnas.
12. „ 2. ülevenemaaline eesti sõjaväelaste kongress otsustab nõuda Eesti iseseisvuse („Eesti töövabariigi“) väljakuulutamist.
13. „ Sotsialistlikkude eesti sõjaväelaste (enamline) kongress Tallinnas.
18. „ Maapäeva memorandum Eesti iseseisvusest.
20. „ Esimese Eesti välisdelegatsiooni väljastoit kodumaalt. J. Tõnissoni protest Vene esindajale Vorovskile Stokholmis rüütelkonna otsuse vastu ühendada Eesti maa-ala Saksa- maaga. Eesti Tööräha ja Sõjaväelaste Täidesaatev Komitee otsustab likvideerida eesti rahvusväeosad ja nende asemele formeerida punakaardi.
- 21—22. „ Enamlaste poolt väljakuulutatud Eesti Asutava Kogu valimised.
22. „ Eesti Tööräha ja Sõjaväelaste Täidesaatev Komitee teatab E. Sõjav. Ülemkomiteele, et viimasel ei ole õigust formeerida eesti väeosi.
22. „ J. Tõnisson esitab noodi Stokholmis asuvatele välissaadikuile Eesti iseseisvuse asjus.
23. „ Liivi- ja Eestimaa rüütelkonna ja maa- kogude palve Saksa keiser Wilhelmile, võtta maa oma kaitse alla.
- 27—28. „ Asutava Kogu valimistulemuste kokkuvõtte katkestamine ja Asutava Kogu kokkukutsumise keeld dekreediga Eestimaa Tööräha ja Sõjaväelaste Nõukogu

poolt; piiramiseseisukorra väljakuulutamine ja Balti aadli linnupriiks kuulutamine.

29. jaan. Eesti Sõjav. Ülemkomitee vägivaldne ülevõtmine enamlaste poolt.

1919. a.

1. jaan. Aegviidu mahajätmine. — 5. Jal.-polk taandub Jägala jõe üldjoonele. — Lahing Käravete mõisa juures. — Tõrva ja Kärstna mahajätmine. — Kitsaropaline Soomusrong nr. 1 jõuab rindele.
- 1—3. „ Lahingud Järva-Jaani rajoonis.
2. „ Inglased annavad meile üle enamlastelt võetud miiniristleja „Spartak“ („Vambola“).
- 2—4. „ Punaste kallaletungid Aidu külale lüüakse tagasi.
3. „ Kärstna mõisa vallutamine ja mahajätmine. Punaste pealetung Valkla mõisale ja Valkla külale lüüakse tagasi. — Salmistu küla vallutamine.
- 3/4. „ Priske vallutamine.
4. „ Arudevahe (Kehra) lahing. — Punased vallutavad Kreo, Rootsipere ja tungivad Vetla sillani. — Kose küla vallutamine. — Pealetung Kärstna mõisa vallutamiseks.
5. „ Vetla, Rootsipere ja Kreo talude vallutamine. — Meie dessant Tsitres. — Järvamaa Kaitsepataljoni ja Eesti Kaitse Liidu salga võitlused Müüsleri—Peetri rajoonis. — Soomusrongide retk Aegviitu. — Karksi mõisa, Polli mõisa ja Nuia alevi vallutamine.
6. „ Soomusrongid jõuavad Jänedale. — Öötla mõisa ja küla vallutamine. — Lehtmetsa mõisa vallutamine. — Otsustav pealetung Kärstna mõisa vallutamiseks. — Taagepera mõisa ja Ala alevi vallutamine.

7. jaan. Meie üldise pealetungi algus Viru rindel. — Abja mõisa ja jaama ning Paluoja vallutamine. — Meie väed asuvad Kärstna mõisa.
8. „ Meie väed asuvad Lõve mõisa. — Vaenlane asub Taagepera mõisa. — Mõisaküla vallutamine. — Kahala ja Uuri külade vallutamine. — Meie dessant Loksal. — Meie väeosad jõuavad Kolga külla. — Kõnnu mõisa vallutamine. — Pruuna mõisa vallutamine. — Algab Soomusrong nr. 4 formeerimine.
9. „ Ruhja alevi vallutamine. — Joaveski küla vallutamine. — Tapa vallutamine. — Järva-Jaani ja Peetri alevikkude vallutamine. — Surru mõisa vallutamine. — Jõgeva vallutamine.
10. „ Esimene katse Helme—Tõrva rajooni vallutamiseks. — Tamsalu, Kiltsi ja Rakke jaamade vallutamine. — Meie dessant Kundas, mis lüüakse tagasi. — Rõmeda küla vallutamine.
11. „ Vägeva jaama vallutamine. — Haljala vallutamine. — Kunda vabriku ja mõisa vallutamine. — Punaste patarei vallutamine Rakke juures. — Vaimastvere mõisa vallutamine.
12. „ Taandumine Ruhjast Kirbla. — Sootaga, Kassnurme ja Kaarepera vallutamine. — Salla ja Emmomäe mõisade vallutamine. — Meie väed jõuavad Rakveresse. — Kokkupõrge vaenlasega Rägavere juures.
13. „ Soomusauto „Tasuja“ sõidab Lõunarindele.
- 13/14. „ Voldi jaama ja Äksi kirikumõisa vallutamine.
14. „ Tartu vallutamine. — Uniküla, Aiduküla ja Maidla mõisa vallutamine. — Mustvee langemine meie vägede kätte.
15. „ Viljandi Kaitsepataljoni 2. roodu retk punaste tagalasse, Puka jaama.
16. „ Rannu mõisa vallutamine. — Eesti Ajut. Valitsus lubab Läti Ajut. Valitsusel ja läti sõjaväelastel tulla Eestisse. — Asutakse Pärnu Kaitsepataljoni formeerimisele. — Kalevlaste lahing Järveküla juures. — Sompa jaama vallutamine. — Pagari mõisa vallutamine. — Punaste vastupealetung ja Reola ning Vana-Kuuste mõisade langemine punaste kätte. — Meie laevastik sõidab Tallinnast välja.
- 16/17. „ Jõhvi alevi ja mõisa vallutamine.
17. „ Reola ja Vana-Kuuste mõisade uuestivallutamine. — Dessantid maalesaatmine Mummusaare (Monplaisiri) juures. — Utria küla vallutamine. — Soomlased jõuavad Laagna mõisa. — Viljandi Maakonna Vabatahtlikkude Pataljoni nimetatakse ümber Viljandi Kaitsepataljoni.
18. „ Leebiku mõisa vallutamine. — Taagepera uuestivallutamine. — Dessantosad maabuvad Utria juures. — I Soome Vabatahtl. Salga 1. kompanii jõuab Riigikülla ja jätkab edasilükkumist Narva sihis. — Laagna mõisa juures meie dessantosad ja soomlased lõövad tagasi vaenlase kallaletungid. — I Soome Vabatahtl. Salga 1. ja 2. kompanii tungivad Narva ja vallutavad linna põhjaosa kuni puusilla ja Tallinna maanteeni.
19. „ Sõjav. Ülemjuhataja käseb asutada Vabadussõja Muuseumi. — Ruhja ja Nauk-
si rajooni vallutamine. — 1. Ratsapolk ja 5. Jal.-polk tungivad Narva ja võtavad linna oma alla.
- 19—22. 1. Lahingud Helme kantsi ja mõisa vallutamiseks.
21. „ „Lembitu“ ja dessantlaevad jõuavad Tallinna sadamasse. — Piksaare mõisa ja jaama vallutamine.
22. „ Uderna mõisa vallutamine.
23. „ Piksaare jaama mahajätmine. — Kirepi kõrtsi vallutamine. — Lahing ja taandumine Karostelli külast. — Krivasoo (Kriüša), Dolgaja-Niva, Suur-Žerdjanka ja Korolevskaja külade vallutamine.
24. „ Võitlused pealetungiva vaenlasega Jõgeveste mõisa ümbruses. — 1. Jal.-polgu osad asuvad Karostelli ja Pitinka küladesse. — Ustje-Žerdjanka vallutamine. — Lahing Sahhonje küla vallutamiseks. — Lilienbachi mõisa vallutamine.
25. „ Krivasoo (Kriüša) mahajätmine. — Sõjav. Ülemjuhataja käseb asuda 2. Suurtükiväepolgu ja Tagavarapatarei formeerimisele. — Novo-Ivanovskoje mõisa, Võderki (Korolevskaja) ja Sahhonje külade uuestivallutamine. — Lahing Plüsa silla juures. — Rõngu, Pritsu jaama ja Puka mõisa vallutamine.
26. „ Puka jaama ja alevi vallutamine. — Ustje-Žerdjanka uuestivallutamine. — Nisõ küla vallutamine. — Növaja ja Saretšje külade vallutamine. — 1. Jal.-polgu osad lahkuvad Karostelli ja Pitinka küladest.
27. „ Lahing Kiisa talu juures. — Võitlused Pikasilla ümbruses ja Riidaja mõisa juures. — Kitsaroopaline Soomusrong nr. 3 jõuab rindele. — Krivasoo (Kriüša), Dolgaja-Niva ja Pustoi-Konetsi külade vallutamine. — 5. Jal.-polgu 7. roodu retk Saretšje ja Novaja külla. — 1. Jal.-polgu osad asuvad Karostelli külla ning vallutavad Fitinka küla. — Lahing Kikka talu juures. — Keeni jaama vallutamine.
28. „ Sangaste vallutamine. — Kindr. Wetzer ühes oma staabiga jõuab Tartu. — Akste küla ja Moisekatsi mõisa vallutamine.
29. „ Moodustatakse Peipsijärve Suurtükilavade Divisjon. — Vaenlase kallaletungide tagasilöömine Fitinka küdale. — Suur-Žerdjanka küla mahajätmine.
30. „ Sõjav. Ülemjuhataja käseb asuda 2. Kindluse Raske Suurtükiväe Divisjoni formeerimisele. — Sõjav. Ülemjuhataja käseb Järvamaa Kaitsepataljoni ümberformeerida 7. Jal.-polguks. — Helme ja Tõrva vallutamine. — Piksaare jaama uuestivallutamine. — Niitsiko (Neisiko), Kamnitsa, Trostjanka, Kõvera ja Orava küla vallutamine. — Tilleoru lahing. — Paju mõisa vallutamine. (Õöl vastu 31. jaan. vaenlane lõõb partisanid mõisast välja.) — Krivasoo (Kriüša), Dolgaja-Niva ja Pustoi-Konetsi mahajätmine hommikul ja uuestivallutamine õhtul. — Suur-Žerdjanka küla vallutamine.
31. „ Talli jaama vallutamine. — Pedeli mõisa vallutamine. — Lutsu, Kiisa ja Holvandi külade vallutamine. — 5. Jal.-polgu 7. roodu retk Novaja ja Saretšje külla. — Paju lahing. Paju mõisa vallutamine. Leitn. Julius Kuperjanov saab surmavalt haavata. — Orava mõisa, Petseri ja Piusa jaamade vallutamine.

FIRMA

M. Josselow

Tallinn, Kuninga 6
Telefon 450-61

*Soovitab hooajaks oma
suurest valikust äärmiselt
odavate hindadega
daamide ja härrade*

Üliriideid ja
mööbliriideid,
gobelääni ja damasti

Firma

A. Markowitsch

Tallinn, Viru tänav 15, telef. 447-52

Soovitab suurimas valikus
**kuld-, hõbe-, alpakka-
ja kristallasju**

**Põranda-, seina-, kamina-,
laua-, auto-, tasku- käe-
kelli ja stoppereid** parimast
Schveitsi vabrikust, nagu „Ze-
nith“, „P. Buhre“, „Tava-
nulo“, „Watch“, „Eterna“,
„Junghans“

Alati saadaval kohaseid
spordiauhindu ja juubelikinke

Müük suurel ja väikesel arvul
Soodsad hinnad

OSCAR STUDE

TALLINN

EKSPEDITSIOONI ÄRI

Asutatud 1882

KORRASTUS • INKASSO • KIN-
NITAMINE • LAEVAAGENDID

Oma puksiirid ja laod raudtee ühendusega

Osakonnad:

- Pärnus, Pühavaimu 8
 - Tartus, Ülikooli 44
 - Valgas, Maleva 2
 - Viljandis, Lossi 8
-

Telegr. aadress igas kohas: „STUDEOS“

AUTO-TRANSPORT

Alati rikkalikus valikus

B. Rubanowitsch

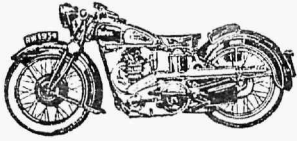
valmisciiete äris

Tallinn, Harju 22/24, tel. 436-95

Naiste ja meeste
valmisriided

Soodsad ostutingimused

Nõudlikule sportlasele RUDGE ja

B S A
mootor-
rattaid.

Parimaid jalgrattaid

WANDERER, || HOPPER, SWIFT
TRIUMPH, || ja NORIS.

Kirjutusmasinaid CONTINENTAL.
Häid arvutusmasinaid ORIGINAL
ODHNER ja igasuguseid muud büroomasinaid
ja artikleid. Kõrge kvaliteediga jalgratta ja
mootorratta kumme JOHN BULL. Igasugu-
seid tagavara osi ja tarbeid alati laost
saadaval.

K-m. LIER & ROSSBAUM

Tallinn, Viru tän. 7.

„DUPLIKATOR“

VALGUSKOPEERIMISE
JA JOONISTUS-BÜROO

TALLINN, OLEVIMÄGI 4. TEL. 441-94,

„Océ“ valguskopeerimise paber.

Katuseplekki

„Bingley“

Valgetplekki I. C.

1×2×3×4X

Soovitab

V. Vunder

Suur Patarei 6
Telefon 441-26

P. KÜNERTH

TALLINN

Kõnetraat 430-89 S. Tatari 12 Postkast 186

Esitaja Eestis:

Continental-Caoutchouc-Export — A. G. Hannover
igasugused tehnilised kummi-kaubad, kummi-rihmad ja
kummi-transport-lindid

Deutsche Kabelwerke A. G. Berlin O. 112
igasugu isoleeritud vasktraat ja kaablid, tinakaablid
ja abinõud, isoleer-paelad

Heliowattwerke, Elektricitäts — A. G. Charlottenburg
igasugused elektri voolulugejad ja lülituskellad

Nora-Radio — G. m. b. H. Charlottenburg Raadio aparaadid
Celluloid-Verkaufsgesellschaft m. b. H. Berlin W. 9.
Tselluloid ja Tsellon (D. R. M.) tahvlites, torudes,
kangides igasuguseks otstarbeks.

Elektri - armatuuride, pleki- ja
vasesepa töökoda

Igasuguste vaseööde tegemine, nikeldamine,
kroomimine, hõbetamine jne.

J. Eek & J. Sirk

Tallinn, Dunkri tän. 2. Tel. 434-08.

Plekk-katuste katmine, parandus ja
värvimistööd. Elektri šveisimine.

K.A. Rütman & Ko

Keemiaainete

Kaubanduse Kontor

Tallinn, Pärnu maantee 9

Telefonid:

466-71
466-72 kontor
456-93 ladu

Suurem valmisriiete- ja manufaktuuri-
äri Viljandis, Tallinna t. 5, tel. 263

Osakond Paides, Turuplats 16

R. Blumberg

J. KOLLIST

PÄRNU NAHATÖÖSTUS

Pärnu, Kuressaare mnt. 11
Telefon 134 • Postkast 35

Auruvärvimise vabrik

R. NATUS

ASUTATUD 1838.

Viljandis, Tartu t. 24, tel. 59

ERIALA:

Kõiksugu kangaste vanutamine
värvimine, käärimine, pressimine
ja dekateerimine.

Kõiksugu lõngade ja valmisriiete
(tervelt või lahtiharutatult) vär-
vimine. Värvimisel tarvitatakse
Indathrenvärve, millised täiesti
pesukindlad.

KEEMILINE PESUKODA

Vastuvõtmine peaaegu kõigis lin-
nades ja alevites. Töö tehakse
kõigi uuemate nõuete järele, riie
ei pleegi ega määri.

Tellimiste täitmine kiire.

Viljandi Sae- ja Jahuveski

Viljandis, Kõue tän. 7. Tel. 310.

Ostab: metsa, palke;

Lõikab: laudu;

Hööveldab: voodri-, lae-, põrand-
ja igat seltsi laudu.

Ostab: nisu, rukkeid, otri, kaeru,
põhku, heinu, vikke;

Jahvatab igat seltsi vilja. Püügeldab
uues valts-veskis **nisu, otre,**
rukkeid.

Pärnu Õllevabrik

o/u **A. Bliebernicht**

PÄRNUM

S. Jõe tän. 10/12, telef. 146

Parim shokoladi-, kakao- ja
kompvektivabrik

„Progress“

ASUT. 1904.

Suured kogemused kindlustavad
kauba headust

A/s Pärnu Krediit Pank

Pärnus, Rüütli tänav 30

Toimetab kõiki pangaoperatsioone

Kirjutusmaterjali- ja raamatukauplus

„Kultuur“

Rüütli 35, Pärnus. Telef. 397 ja 112

Kirjandus, kooliraamatud, kirjutusmaterjal koolidele, kantseleidele. Vallavalitustele igasugu plannektid ja vormilised täitelehed.

Oma kõite- ja trükikoda

Liht-, ilu- ja värvitrukitoöd

Kõitmine tuntud headuses

Hinnad õiglased

Balti Nahavabrik

Pärnus, Vana-Sauga tän. 24, telef. 76

Ladu Jänesselja tän. 15, telef. 420

Valmistab:

kroom-,
lakk-,
pealis-,
voodri-,
portfelli- ja
kindanahku

K/M Hans Diedr. Schmidt

Asutatud 1741. a.

Pärnus

Asutatud 1741. a.

MÜÜB:

Kunstväetisaineid, soola, süsa jne.

OSTAB:

Linu, linaseemneid, vilja jne.

ÕLIVABRIK:

Värnitsat, linaõli, lakivärvi ja õlikooke

Saeveski

Veo-, tule- ja muud kinnitused

Speditsoon
Agentuur
Laevatalitus

Kalosse ja -botikuid

NOKIA tuntud jalgratta välis- ja sisekummid
NOKIA kummist säärsaapad
NOKIA kummist masinarihmad
NOKIA voolikud
NOKIA perenaiste kummikindad
NOKIA hapekindad
NOKIA kirurgilised kummikindad
NOKIA arstlikud kummitarbed jne.

S.K.T.A.S. NOKIA'se peaesindaja **O. TAMBERG.**

Tallinnas, Lai 5. Postkast 337 Kõnetraat 432-85, 437-35

O-U, RIIEURITE

Ühiskaubamaja

TALLINN
S. Karja t. 19
Telef. 455-77

TARTU
Aleksandri 5
Telefon 16-20

On jõudnud kohale
sügise- ja talvehooajaks
suures valikus uudismustreid

Inglise ja kodumaa vabrikuist,
palitu-, ülikonna- ja
kostüümiriideiks

Moodsaid talvehooaja

uudisriideid,
interlokk trikoopesu,
villaseid ja siidi cotton-
sukki ja plateeritud
(kahekordseid, pealt siid – seest floor)
sukki

„Ilmatar“

soovitab

A/S

OSKAR KILGAS

vabrik Tallinnas.

K-m. Tallinna Tekstiil

Tallinn, V. Karja 1

*Suurim valik kodu- ja
välismaa*

riidekaupadest

Pesu ja pudukaupade äri

A. Käba

Tallinn, Tartu mnt. 32, tel. 304-69

Kirveid ja labidaid

valmistab kõrges väärtuses

A/S „ILMARINE“

E. Günther

Tallinn, Tartu, Viljandi, Pärnu

Rohud,

Värvid,

Kosmeetika

Kõigile tuntud kui soodsaim ostukoht

SPRENK-LÄTE PIANIINOD,

manool ja pedal-pais
püsti klaverid on oma
ehituse, kõla-ilu ja suu-
ruse poolest täiusliku-
mad sel alal.

Suur valik. Mõõdukad hinnad.

LAOS

Tartus, Rüütli 25.

Tallinnas, Kuninga 5

K. JÜRGENSON'i juures.

A. Pantelejev

Puuhoov

Vilmsi 52

Tel. 300-02

Alati saadaval kuivad
küttepuid katuse alt

Nööri-, topsu- ja narmaste tööstus

V. Kuuttanen

Rataskaevu 9-5

Telefon 471-48

A/s VOLTA TEHASED

TALLINN, SOO 27
TELEFON 477-66

W. Eichhorn

Asut. 1881. a.

Tallinn, Müürivahe 52

Kõnetraadid: 450-90, 440-82

Keskkütted, kõiksugu süsteemi supelussisseaded, gaasivalgustus-, kanalisatsioon- ja veesisseaded. Pumpade- ja kaevuehitused, meiereisidisseaded ja koorehapendamisevannid. Autogeeniline kokkujootmine. Igasugused sepa- ja lukusepatööd. Trep- ja palkonivõred.

Virumaa Elektri A/s

Sakala 36

Telefon juhatus 453-29

*Daamide sukade odav müük
Härrade kübaraid ja pesu
Lasterietus
Siid lambivarjud
Koetud ja pudukaubad*

Vold. Lees

Tallinn, Pikk 4

Voorimehe tänava nurgal

Kohvik ja kondiitriäri

O. Hufer

Pärnus, Kalevi tän. 31

Saadaval igapäev:

Värsked saiad, pirukad, tordid,
koogid, küpsised jne.

EHITUSFIRMA

REINHOLDT TREUBECK

JA

VIKTOR TRETJAKEVITŠ

TALLINN, KAUPMEHE 19,

TELEF. 460-44

Elusloomade, liha ja
lihasaaduste eksport

**EESTI PEEKONI
EKSPORTÜHISUS**

Tallinn, Pärnu mnt. 23

Juhatusse telefon 450-27

Kontori telefon 463-63